

**Verbaaliset koloratiivikonstruktiot
eräissä pohjoissavolaisissa murteissa**

Suomen kielen pro gradu -työ
Jyväskylän yliopistossa
syyslukukaudella 2000

Saara Luttinen

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos suomen kielen laitos
Tekijä Saara Luttinen	
Työn nimi Verbaaliset koloratiivikonstruktiot eräissä pohjoissavolaisissa murteissa	
Oppiaine suomen kieli	Työn laji pro gradu -työ
Aika syyslukukausi 2000	Sivumäärä 90 + liitteet

Tiivistelmä - Abstract

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, millaiset seikat yläsavolaista kielenpuhujaa ohjaavat hänen käyttäessään verbaalista koloratiivikonstruktiota puheessaan. Tutkimuksen aineisto on koostettu Iisalmen seudun murteiden puhekielestä ja sisältää noin 130 esimerkkilauseita.

Tutkimuksessa selvisi, että rakennetta käytetään vain kuulo- tai näköaistille avautuvien ilmiöiden kuvaamiseen. Yleensä rakennetta käytetään liikkumista tai paikoillaanoloa kuvattaessa. Se, ilmaiseeko pääverbi liikkumista vai ei, säätelee rakenteen muodostumista monin tavoin. Liikkumista ilmaisevat pääverbit saavat koloratiiviverbeikseen äärne- ja muotorakenteeltaan erilaisia verbejä kuin ei-liikkumista ilmaisevat pääverbit.

Tyypillisimmillään rakenteessa on kaksitavuinen pääverbi, jota seuraa kolmi- tai useampi-tavuinen koloratiiviverbi. Liikkumista ilmaisevissa konstruktioissa koloratiiviverbi voi esiintyä ennen pääverbiä. Tällöin verbien väliin saattaa tulla myös määrite tai useampia määritteitä.

Puhujan ikä ja sukupuoli vaikuttavat rakenteen muotoon. Prototyyppisimmin rakennetta käyttävät vuosina 1901-1959 syntyneet sekä naiset. 1800-luvulla ja vuodesta 1960 lähtien syntyneet sekä miehet käyttävät rakennetta varioivammin. Rakenne on hajoamassa osiin, sillä nuorimmilla informanteilla koloratiiviverbin ja pääverbin väliin työntyy usein monen määritteen ketju. Nuorimmat informantit eivät käytä supistumaverbejä rakenteessa juuri lainkaan päinvastoin kuin 1800-luvulla syntyneet informantit.

Asiasanat verbaalinen koloratiivikonstruktio, deskriptiivis-onomatopoeettinen sanasto

Säilytyspaikka Suomen kielen laitos, Jyväskylän yliopisto

Muita tietoja

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Koloratiivikonstruktio	1
1.2. Tutkimuksen lähtökohdat	3
1.2.1. Aiempi tutkimus	3
1.2.2. Tutkimustehtävä	4
1.2.3. Tutkimuksen aineisto	5
1.2.4. Tutkimuksen termistö	6
1.2.5. Tutkimusmenetelmä ja tutkimuksen rakenne	8
2. PÄÄVERBIT	9
2.1. Pääverbityypit	9
2.2. Pääverbin semanttinen merkitys	11
2.3. Yleisimmät pääverbit	15
3. DESKRIPTIIVIVERBIT	18
3.1. Deskriptiivinen sanasto	18
3.2. Deskriptiivisanojen äännesymboliikka	20
3.3. Aineiston koloratiiviverbit	23
3.3.1. Koloratiiviverbien vaihtelutyyppit	23
3.3.2. Samakantaiset koloratiiviverbit	25
3.3.3. Koloratiiviverbien affektiivisuus ja yhteys variantin vokaaleihin	27
3.3.4. Koloratiiviverbien verbi- ja johdostyyppit	29
4. PÄÄVERBIEN JA KOLORATIIVIVERBIEN YHDISTÄMINEN	37
4.1. Pääverbien ja koloratiiviverbien yhdistelmämahdollisuudet aineistossa	37
5. KOLORATIIVIVERBIN TEHTÄVÄ KONSTRUKTIOSSA	40
5.1. Koloratiiviverbi ilmaisee tekemisen tai olemisen tempoa	40
5.2. Koloratiiviverbien ilmaisee tekemisen auditiivisuutta tai visuaalisuutta	46
5.3. Koloratiiviverbi ilmaisee momentaanisuutta, frekventatiivisuutta tai kontinuaatiivisuutta	52
5.3.1. Momentaaniset koloratiiviverbit	52
5.3.2. Frekventatiivis-kontinuaatiiviset koloratiiviverbit	55
6. PÄÄVERBIN JA KOLORATIIVIVERBIN KESKINÄINEN JÄRJESTYS	58
6.1. Verbijärjestyksen variantit ja niiden yleisyys	58
6.2. Pääverbin ja koloratiiviverbin keskinäinen järjestys aineistossa	59
6.3. Rakenteen verbien järjestys ja koloratiiviverbin merkitys	60

7. KOLORATIIVIKONSTRUKTION PAIKKA LAUSEESSA	62
7.1. Sanajärjestys suomen kielessä	62
7.2. Aineiston lausetyypit	63
7.3. Koloratiivikonstruktion paikka aineiston lauseissa	64
8. PUHujan IÄN JA SUKUPUOLEN VAIKUTUS KOLORATIIVIKONSTRUKTION KÄYTTÖÖN	69
8.1. Murteiden arvostus Suomessa 1900-luvulla	69
8.1.1. Puhujan iän vaikutus koloratiivikonstruktion käyttöön aineistossa	70
8.2. Sukupuolten erot murremuotojen suosimisessa	77
8.2.1. Sukupuolen vaikutus koloratiivikonstruktion käyttöön aineistossa	78
9. PÄÄTELMÄT	84
LÄHTEET	88
LIITTEET	

1. JOHDANTO

1.1. Koloratiivikonstruktio

”Eräs suomen kielen luonteenomaisimpia konstruktiotapoja on toiminnan tai olemisen laatua tai tapaa ilmaisevan taipuvaisen finiittiverbin liittäminen ensimmäisen infinitiivin lyhyempään muotoon, esim. *Jeesus synnit anteeksi antaa jaurauttaa*. Nominien taholla syntyy vastaavanlainen konstruktio, kun laatua ilmaiseva substantiivi liitetään lajia osoittavan genetiivin yhteyteen, esim. *Variksenpojan ruuhake*” kirjoittaa Ahti Rytkönen *Virittäjässä* vuonna 1937 (s. 95) ja nimeää samassa yhteydessä kyseisen rakenteen koloratiivikonstruktioiksi.

Koloratiivikonstruktio ei kuitenkaan ilmaantunut tiedeyhteisön tietoisuuteen vasta Rytkösen myötä, vaan jo Salu Latvala huomioi 1800-luvun lopulla (1899: 69): ”Deskriptiiviverbien ohella, joita murteessa hyvin paljon käytetään, on pääverbi useimmiten taipumattomana infinitiivissä. Esim. *Soattaa siinä ruveta jo syyvvar rapostelemmaan*”. Latvalakin huomauttaa (mts. 70) deskriptiivisistä substantiiveista, jotka saattavat kuvata toisella substantiivilla ilmoitettua, genetiivimuodossa olevaa esinettä: *Nätti tytön nypykkä*.

Rytkönen jakaa edellä mainitussa artikkelissaan koloratiivikonstruktion kahteen lajiin: verbaaliseen (*constructio colorativa verbalis*) ja nominaaliseen (*constructio colorativa nominalis*). Verbaalisen koloratiivikonstruktion voi jakaa edelleen kahtia: *infinitivus cum verbo colorativo* (esim. *Puida pätkivät*) ja *verbum finitum cum verbo colorativo* (esim. *Puivat pätkivät*). Nominaalisestakin koloratiivikonstruktiosta on löydettävissä kaksi tyyppiä: *genetivus cum nomine colorativo* (esim. *Kirveen kuokka*) ja *nominativus cum nomine colorativo* (esim. *Kirveskuokka*). (Rytkönen 1937: 104.)

Verbaalisessa koloratiivikonstruktiossa on siis kyse kahden verbin yhteenliittymästä: näistä toinen ilmaisee tekemistä tai olemista, toinen taas ilmaisee tuon tekemisen tai olemisen tapaa tai laatua eli on siis deskriptiiviverbi. Pääverbin taipumisen tai taipumattomuuden mukaan rakenne on jaettavissa edelleen kahtia. Näistä taipumattoman pääverbin ja taipuneen deskriptiiviverbin liitto on suomen kielessä yleisempi, ja taipuneen pääverbin sisältävä konstruktio näyttävät rajoittuvan vain joihinkin länsimurteisiin. Esimerkiksi lounaismurteista puuttuu Lauseopin arkiston mukaan kokonaan tyyppi *mennä jolkutti*, sitä vastoin yleisempi näissä murteissa on tyyppi *meni jolkutti* (Ikola – Palomäki – Koitto 1989: 304).

Jomman kumman tyyppin suosiminen on siis riippuvainen puhujan murretaustasta. Rytkösen ja Latvalan artikkeleissaan esittämät esimerkkilauseet ovat liki yksinomaan tyyppiä

mennä jolkuttaa, sillä he ovat kotoisin savolaismurteiden alueelta ja tehneet murretkimuksen-
sa lähinnä itämurteista. Länsimurteisiin kuuluvaa Hämeenkyrön pitäjänmurretta tutkinut Ilmari
Kohtamäki taas kirjoittaa Virittäjässä vain vuotta ennen Rytkösen artikkelia seuraavasti:
”Deskriptiivisiä verbejä käytellään - - yleensä ne liittyvät toiseen verbiin ja kuvailevat sillä il-
maistun tekemisen laatua: *nauraa kihistee, menee kammertelee, käveli liuhto, oksentaa kyäk-
kii, puhuu honottaa* (Kohtamäki 1936: 9).

Yleensä deskriptiivinen verbi on koloratiivikonstruktiossa jälkimmäisenä verbinä,
siis juuri tyyliin *mennä jolkutti* tai *meni jolkutti*. Harvinaisempia ovat sellaiset rakenteet, joissa
deskriptiivinen verbi on rakenteessa ensimmäisenä verbinä, kuten *jolkutti mennä* tai *jolkutti
meni*. Samoin harvinaisia ovat tapaukset, joissa rakenteen verbit ovat irronneet toisistaan ja
saaneet väliinsä muita lauseenjäseniä (*Meni häntä koipien välissä jolkutti*). Koloratiivikon-
struktioiksi lasketaan jopa sellaiset tapaukset, joissa verbit on rinnastettu *ja*-konjunktiolla (*Meni
ja jolkutti*). (Sivula 1989: 167.)

Oli verbaalisen koloratiivikonstruktion laji sitten mikä tahansa edellä esitetyistä,
voidaan rakennetta pitää leksikaalistuneena. Koloratiivikonstruktio on emfaattinen verbiraken-
ne ja sellaisena kivettynyt ”muotti”, jota ei johdeta produktiivisilla syntaktisilla säännöillä osis-
taan. (Hakulinen – Karlsson 1979: 234.)

Verbaalisen koloratiivikonstruktion yleisin variaatiotyyppi on siis *mennä jolkut-
taa*. Tämä variantti puolestaan on murremaantieteellisesti yleisin savolaismurteissa ja pohja-
laismurteissa, harvinaisin taas – kuten jo edellä viittasin – lounaisissa siirtymämurteissa ja hä-
mäläismurteissa. (Ikola – Palomäki – Koitto 1989: 304.)

Mitä yleisempi ensimmäisen infinitiivin perusmuodon ja taipuneen deskriptiivi-
verbin muodostama konstruktio (*mennä jolkuttaa*) murteessa on, sitä varmemmin verbit ovat
juuri järjestyksessä *mennä jolkuttaa* kuin *jolkuttaa mennä*. Näin siis lounaisissa siirtymämur-
teissa ja hämäläismurteissa deskriptiiviverbi edeltää ensimmäisen infinitiivin lyhyempää muotoa
useammin kuin savolaismurteissa. (Ikola – Palomäki – Koitto 1989: 305.) Syynä tähän ilmiöön
voi kyllä olla sekin, että deskriptiiviverbin ollessa rakenteen ensimmäisenä verbinä hämäläis-
murteissa on jälkimmäinen verbi ensimmäisen infinitiivin lyhyemmässä muodossa. Kohtamäki
kirjoittaa (1936: 10): ”Kuvaileva verbi voi myöskin lauserakenteellisesti olla pääsanana, vieläpä
ensimmäisenä ja siis hallitsevassa asemassa. Varsinainen tekemistä ilmaiseva verbi on silloin
infinitiivissä. Esim.: *Kyllä minä sitä [kirkonkelloa] kans renkalehlin soittaa.*” Näin ollen hä-
mäläismurteissa varianttien *mennä jolkutti* ja *meni jolkutti* esiintyminen on sidottu lauseraken-
teellisiin seikkoihin.

Verbaalisen koloratiivikonstruktion käyttö on puheessa sidottu rekisteriin ja puheenaiheeseen. Murrehaastatteluja analysoitaessa on huomattu, että rakennetta käytetään enemmän vapaammassa kerronnassa kuin asiallisessa. Samoin myös jotkut yleiskielisistä teksteistä löydettyt verbaaliset koloratiivikonstruktiot esiintyvät nimenomaan epäformaaleissa teksteissä, kuten pakinoissa tai muistelmissa. Piirre on siis tuttu yleiskielessäkin, mutta yleiskielen koloratiivikonstruktiot ovat ennustettavampia ja fraasiutuneempia kuin moni-ilmeiset murteista tavattavat koloratiivikonstruktiot. (Ikola – Palomäki – Koitto 1989: 304, 307.)

Koloratiivikonstruktiota käytetään monenlaisissa semanttisissa merkityksissä. Ennen kaikkea rakennetta käytetään ilmaisemassa auditiivisuutta, kuten lauseessa Veikko Huovisen lauseessa *Mooses nauraa käkätteli tikahtuakseen* (Sivula 1989: 169), mutta hyvin usein myös visuaalisuutta, lause-esimerkki niin ikään Huoviselta: *Konsta nousi ylös ja mennä huhtoi havukan pirttiin* (Sivula 1989: 169). Joskus törmää myös sellaisiin koloratiivikonstruktiioihin, joissa auditiivisuus ja visuaalisuus ovat toissijaisia. ”Voidaan esim. sanoa *Uuni vetää horottaa* - - ei meissä enää herää äänen t. äänen ja liikkeen mielikuvaa” kirjoittaa Rytkönen (1940: 60). Samassa yhteydessä hän antaa lisää mielenkiintoisia esimerkkejä, joissa koloratiivikonstruktiot ilmaisevat ennen kaikkea erilaisia tiloja, tilan muutoksia tai henkisiä toimintoja eivätkä auditiivisuutta tai visuaalisuutta: ”Jos *janottaa kitkottaa*, niin vaikka viinaa *ostaar rät-käyttää*. Ihminen vihoo *pitteek karruuttaa*, voi sitten *rakastuvar repsahtaa*. - - *Vihkiä töräytetään* äkkiä. Sitten ennen pitkää *riidellä katistetaan*. Lopuksi jokainen *kuoltak kupsahtaa, kutkahtaa, kumpsahtaa* t. *kutsahtaa*.” (Rytkönen 1940: 66.)

1.2. Tutkimuksen lähtökohdat

1.2.1. Aiempi tutkimus

Deskriptiivistä sanastoa on tutkittu laajasti niin kotimaassa kuin ulkomaillakin. Alan tutkimus on lisäksi hyvin vanhaa: väitteliväthän jo Kreikan sofistit sanojen alkuperästä ja etsivät äännesymbolisia todisteita (Sivula 1989: 165). Nykytutkimuksesta on mainittava etenkin Stephen Ullman, jonka tutkimukseen *Semantics, An Introduction to the Science of Meaning* monet deskriptiivistä sanastoa käsittelevät katsaukset usein viittaavat. Deskriptiivinen sanasto on käsitelty liiki jokaisessa Suomessa julkaistussa kielen olemusta tutkivassa kirjassa, joista tässä yhteydessä mainittakoon Erkki Itkosen *Kieli ja sen tutkimus*, Lauri Hakulisen *Suomen kielen rakenne ja kehitys* sekä aivan viime vuosilta Mikko Korhosen *Kielen synty*.

Verbaalinen koloratiivikonstruktio ei ole kiinnostanut kielentutkijoita kovin laajasti. Useimmat aihetta käsittelevät tutkielmat ovat lyhyehköjä artikkeleita, joista moni on julkaistu Virittäjässä. Ensimmäisenä on mainittava Ahti Rytkösen artikkeli Koloratiivinen konstruktio, joka julkaistiin Virittäjässä vuonna 1937. Se on edelleenkin yksi laajimmista aihetta käsittelevistä artikkeleista, ja sen erityisansio on paitsi rakenteen tarkka määrittely myös paneutumisen koloratiiviverbien ikään. Toinen laajahko aihetta käsittelevä artikkeli on Ikolan, Palomäen ja Koiton teoksessa Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia. Siinä luodaan katsaus rakenteen erilaisiin variantteihin ja yleisyyteen suomen murteissa.

Merja Koistisen pro gradu -työ käsittelee Valtimon murteen koloratiivikonstruktiota – niin verbaalisia kuin nominaalisiakin. Koistisen työ pohjautuu puhekieleen, ja sen näkökulmana on deskriptiivinen sanasto ulkoisen todellisuuden kielellisenä hahmotusmallina.

Vaikka Koistisen työ on aineistopohjaltaan samankaltainen tämän pro gradu -työn kanssa, näkökulmaltaan työt eroavat toisistaan. Koistisen työ keskittyy tutkimaan, millainen ulkoinen todellisuus välittyy koloratiivikonstruktioiden käyttöyhteyksiä tarkastelemalla. Oma työni puolestaan paneutuu niihin seikkoihin, jotka ohjaavat rakenteen muodostumista ja asemaa lauseessa.

Koistisen pro gradu -työ on toistaiseksi ainoa löytämäni tietystä paikallismurteesta koostettu verbaalista koloratiivikonstruktiota käsittelevä tutkimus. Puolisenkymmentä pro gradu -työtä käsittelee kirjailijoiden käyttämiä koloratiivikonstruktiota, esimerkkinä mainittakoon Pekka Iisan tutkimus rakenteesta F. E. Sillanpään tuotannossa sekä Leena Korhosen vastaava tutkimus Joel Lehtosen tuotannosta.

1.2.2. Tutkimustehtävä

Työni tarkoitus on selvittää, mitkä seikat ohjaavat yläsavolaista kielenpuhujaa hänen käyttäessään verbaalista koloratiivikonstruktiota. Koloratiivikonstruktiota on yleensä tutkimuksessa käsitelty erittelemättömänä kokonaisuutena, jonka kielenpuhujaa muodostaa kahdesta erivärsistä. Haluan tutkia, kuinka mielivaltaista tuo yhdisteleminen on, eli selvittää yläsavolaisen kielenpuhujan tiedostamattaan omaksumia rakennetta koskevia sääntöjä. Työ on siis katsaus kielenpiirteen fonologisiin, morfologisiin, syntaktisiin, semanttisiin ja sosiolingvistisiin ulottuvuuksiin. Semantiikan osalta olen kuitenkin jättänyt vähemmälle kaikkien aineistossa esiintyvien deskriptiiviverbien merkityksen etsimisen ja olen enemmänkin etsinyt vallitsevia tendenssejä kuin tarkkoja määritelmiä.

Työni keskeisimmät tutkimuskysymykset ovat:

1. Millaiset verbit voivat esiintyä rakenteen pääverbinä?
2. Millaiset verbit voivat esiintyä rakenteen koloratiiviverbinä?
3. Millaiset pääverbit ja koloratiiviverbit voivat esiintyä samassa konstruktiossa?
4. Missä tehtävässä koloratiiviverbi esiintyy rakenteessa?
5. Mikä on koloratiivikonstruktion paikka lauseessa?
6. Miten rakenteen verbit sijoittuvat toisiinsa nähden?
7. Kuinka kielenulkoiset muuttujat vaikuttavat koloratiivikonstruktion muodostumiseen? Kielenulkoisista muuttujista tarkastelen informantin ikää ja sukupuolta.

1.2.3. Tutkimuksen aineisto

Tutkimuksen aineisto koostuu 128:sta koloratiivikonstruktion sisältävästä lauseesta, jotka on koottu seuraavien pitäjien alueelta (suluissa pitäjäkohtaisten lauseiden määrä): Iisalmi (2), Keitele (5), Kiuruvesi (89), Lapinlahti (15), Maaninka (4), Nilsinä (9), ja Vieremä (5). Aineisto on siis kerätty Pohjois-Savon murrealueen pohjoisimmasta osasta, noin 60 km:n etäisyydeltä Iisalimesta. Iisalmi on Ylä-Savoksi kutsutun talousalueen keskus, joten tutkimus käsittelee pääasiassa Ylä-Savon talousalueen pitäjänmurteita. Alueesta liitteenä kartta (liite 4).

Työssäni ei ole aineistoa kaikista Ylä-Savoon yleisesti luetuista kunnista, koska aineistoa ei ollut kaikista kunnista helposti saatavilla. Lähinnä oleellisista pitäjistä aineiston vaikean saatavuuden vuoksi jää pois Pielavesi. Tilannetta kuitenkin tasapainottaa se, että eräs Kiuruveden informanteista on asunut 20-vuotiaaksi Pielavedellä. Tältä informantilta on työssäni kaikkiaan 10 koloratiivikonstruktion sisältävää lausetta.

Nilsinän ja Maaningan ei yleisesti katsota lukeutuvan Ylä-Savoon, sillä ne eivät kuulu Ylä-Savon talousalueen liittoon. Olen kuitenkin ottanut pitäjät mukaan tutkimukseen, sillä yläsavolaisuus on hallinnollinen eikä kielitieteellinen käsite. Yläsavolaisuus -käsite on tämän työn osalta määritelty luvussa 1.2.4.

Tutkimuksen aineisto on saatu muutamasta kirjoitetussa muodossa olevasta työstä sekä suullisesta puheesta. Kirjoitetussa muodossa ovat seuraavat lähteet: Lauseopin arkiston aineisto, Muoto-opin kokoelmat, Murrenäytteitä-sarjan Lapinlahden murretta käsittelevä vihkonen, Joka päivä on murre uus -teos, Suomen kansan murrekirja sekä tekeillä olevan Ylä-Savon alueen murresanakirja, jota koostaa kiuruvetinen Jukka Lappalainen.

Muut kuin edellä mainituista lähteistä peräisin olevat lauseet ovat kaikki itse keräämiäni ja muistiinmerkitsemiäni. Tällaisia lauseita on aineiston kaikista lauseista noin kaksi kolmasosaa. Kerääminen tapahtui siten, että merkitsin normaaleissa, päivittäisissä vuorovaikutustilanteissa kuulemiäni verbaalisen koloratiivikonstruktion sisältäviä lauseita ylös. Koska pyrkimykseni oli tavoittaa mahdollisimman autenttista murreta, en halunnut kerätä materiaalia murrehaastatteluin tai -nauhoituksin. Koemielessä kävin läpi joitakin Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen litteroituja murrehaastatteluita, ja huomasin verbaalisen koloratiivikonstruktion olevan niin harvoin esiintyvä kielen piirre, että nauhoitteiden määrän olisi gradun tekemistä varten pitänyt olla suunnaton. Toisaalta pelkäsin, että jos teen nauhoitehaastatteluita tutkimusta varten, haastateltavat tietien tahtoen alkavat tuottaa keinotekoisia, haastattelutilannetta varten luotuja ylikorostuneita murteellisuuksia.

Aineistossa on lauseita kaikkiaan 36 informantilta. Informanttien elämänpiiri liittyy liki poikkeuksetta maanviljelykseen tai maalla asumiseen. Käsitelmäni mukaan vain kaksi informanteista on asunut koko ikänsä taajamassa. Kaikki muut ovat ainakin jossain vaiheessa elämänsä asuneet taajama-alueen ulkopuolella, ja suuri osa harjoittaa elinkeinonaan maanviljelyä.

1.2.4. Tutkimuksen termistö

Käytän tutkimuksessani keskeisesti termejä **pääverbi** ja **koloratiiviverbi**. Pääverbillä tarkoitan rakenteen taipumattomana eli ensimmäisessä infinitiivissä esiintyvää verbiä (kuten *huutaa*-verbi rakenteessa *huutaa lojottaa*). Aineiston keruualueesta johtuenhan tyyppi *mennä jolkuttaa* on aineistossa yksinomainen. Perustelen käyttämäni pääverbi-termiä sillä, että aineiston lauseet ovat ymmärrettäviä, vaikka rakenteista jättäisi taipuneessa muodossa esiintyvän verbin pois ja muuttaisi pääverbin taipuneeseen muotoon. Näin ollen taipumaton verbi on lauseen ymmärrettävyyden kannalta ensisijainen. Toisaalta jo Salu Latvala vuonna 1899 käytti konstruktion taipumattomana esiintyvistä verbistä nimitystä pääverbi (Latvala 1899: 69.)

Koloratiiviverbillä tarkoitan niitä deskriptiiviverbejä, jotka verbaalisessa koloratiivikonstruktiossa esiintyvät taipuneessa muodossa (kuten *lojottaa*-verbi rakenteessa *huutaa lojottaa*). Rakenteen ulkopuolella *lojottaa* on siis deskriptiiviverbi, mutta rakenteessa esiintyessään se värittää ja elävöittää *huutaa*-verbiä kertoen huutamisen voimakkuudesta, huutajan mielialasta yms. seikoista. Olen katsonut tämän termin käytön perustelluksi, koska ”deskriptiivinen verbi” ei ole yksiympärteinen termi: joissakin tapauksissa erotellaan onomatopoeettiset ja de-

skriptiiviset verbit vielä toisistaan (ks. esim. Sivula 1989: 165). Toisaalta aineistossa esiintyy muitakin deskriptiiviverbejä kuin koloratiivikonstruktion taipuneena verbinä olevat verbit. Koloratiiviverbi-termi tuo esille myös sen, mikä verbin tehtävä on lauseessa: tuoda koloratiivista sävyä.

Esimerkiksi hämäläismurteissa ei edellä kerrotun kaltainen verbien erottelu ole helppoa, koska kyseisessä murteessa verbaalisen koloratiivikonstruktion molemmat verbit saattavat esiintyä taipuneessa muodossa. Näin on esimerkiksi Kohtamäen Virittäjässä esiintuomassa rakenteessa *puhuu honottaa* (ks. muita esimerkkejä luvusta 1.1.). Konstruktiossa *puhuu honottaa* esiintyy vielä sellainen ongelma, että molemmat rakenteen verbit ovat alkuperältään deskriptiivisiä, eikä voi edes tarkoin määritellä, kumpi verbi olisi lauseen ymmärrettävyyden kannalta oleellisempi. Tämän vuoksi käyttämäni termit pääverbi ja koloratiiviverbi soveltuvat vain sellaiseen aineistoon, jossa rakenteen verbit eroavat morfologisella tasolla toisistaan säännömukaisesti.

On tarpeen myös määritellä käyttämäni termi **yläsavolainen**. Tässä työssä yläsavolainen tarkoittaa Pohjois-Savon murrealueen pohjoisimman osan asukasta. Hän ei välttämättä asu Ylä-Savon talousalueen liiton alueella, sillä työssäni on informantteja myös Nilsistä ja Maaningalta. Ei kuitenkaan ole aiheellista epäillä, että maaninkalaisten ja nilsiäläisten koloratiivikonstruktioiden käyttö poikkeaisi ratkaisevalla tavalla esimerkiksi vieremäläisten tai kiuruvetisten tavasta käyttää rakennetta. Yläsavolaisuus on työssäni kieleen, ei talouselämään tai aluehallintoon liittyvä käsite.

Yleisessäkin kielenkäytössä Ylä-Savo on ollut ja on osittain edelleen käsitteenä häilyvä. Nykyisin termillä tarkoitetaan lähinnä 1940-luvulla perustetun Ylä-Savon talousalueen liiton kuntien muodostamaa aluetta, johon kuuluvat Iisalmi, Keitele, Kiuruvesi, Lapinlahti, Pielavesi, Rautavaara, Siilinjärvi, Varpaisjärvi ja Vieremä.

Ylä-Savo -käsite ilmenee kuitenkin jo 1700-luvun kartoissa, joissa Savon pohjoisinta osaa kutsutaan nimellä Över-Savolax. 1600-luvun alussa perustettu Iisalmen seurakunta käsitti nykyistä Ylä-Savoaa laajemman alueen, sillä esimerkiksi Nilsia kuului tuohon seurakuntaan. 1800-luvulla vakiintui seurakunnan alueen nimeksi Ylä-Savo ja alueen asukkaita kutsuttiin yläsavolaiseksi. Emäseurakunta pieneni pitäjien itsenäistyttyä omiksi seurakunnikseen. Ylä-Savo -termiä alettiin 1900-luvun alussa elvyttämään. 1920- ja 30-luvuilla luotiin alueelle omaa toiminnallista infrastruktuuria, joka piti yläsavolaisuutta toimintansa lähtökohtana. Tuolloin perustettiin esimerkiksi Ylä-Savon alueen sanomalehti Iisalmen sanomat sekä Keskusta-

puolueen Ylä-Savon piiri. Nykyäänkin termi elää monien yritysten ja yhdistysten nimissä. (Suullinen tiedonanto toiminnanjohtaja Pennanen 28.11.2000.)

Litteroinnista:

Olen käyttänyt tässä työssä yksinkertaistettua puolikarkeaa tarkekirjoitusta. Yksinkertaistaminen tarkoittaa lähinnä seuraavia seikkoja:

- 1) Pitkät vokaalit on merkitty kahdella kirjainmerkillä.
- 2) Diftongin reduktiossa on jätetty merkitsemättä alkukomponentin puolipituus sekä jälkikomponentin umpinaisuus tai avonaisuuden eri asteet.
- 3) *ü*-äännettä on merkitty kirjainmerkillä *y*.
- 4) Yksinäisenä esiintyvät laryngaaliklusiilit sekä sanan loppukonsonantin ja seuraavan sanan alkuvokaalin välissä usein esiintyvä luja aluke on jätetty merkitsemättä.
- 5) *äng*-äänne on merkitty *n*:llä tai *ng*:llä.
- 6) Painotusta ei ole merkitty.
- 7) Lause-esimerkeissä koloratiivikonstruktiot on kursivoitu.
- 8) Lauseissa esiintyvät nimet on lyhennetty, jos puheenaihe on käsitellyt kovin henkilökohtaisia asioita.

1.2.5. Tutkimusmenetelmä ja tutkimuksen rakenne

Olen käyttänyt työssäni sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista tutkimusmenetelmää. Kvantitatiivinen tutkimusote on ollut käyttökelpoisin erilaisten verbi- ja rakennetyyppien yleisyyttä selvittäessä. Kvalitatiivinen menetelmä taas on ollut ainoa mahdollinen esimerkiksi eri deskriptiiviverbien merkityksiä ja vivahde-eroja pohdittaessa.

Eri-ikäisten ja eri sukupuolta olevien kielenpuhujien koloratiivikonstruktiota tutkiessani olen tukeutunut sosiolingvistisen tutkimuksen työtapoihin. Olen tarkastellut rakenteesta olemassa olevia eriaikaisia tietoja sekä eri-ikäisiltä puhujilta tallennettuja samanaikaisia tietoja. Näin olen saanut tietoa aiheesta sekä lingvistikalta että sosiolingvistikalta kannalta.

Tutkimukseni koostuu useista itsenäisistä luvuista, joiden alussa luon katsauksen luvun näkökulman kannalta relevanttiin tutkimusaineistoon. Työni ulottuu niin monelle kielitieteen lohkolle, että yksi yhtenäinen teoriaosuus tutkimuksen alussa ei olisi ollut tarkoituksenmukaisin vaihtoehto.

2. PÄÄVERBIT

Koloratiivikonstruktion pääverbiin on yleensä kiinnitetty vähemmän huomiota kuin deskriptiiviverbiin. Useissa tutkimuksissa tyydytään toteamaan, että deskriptiivinen verbi liitetään rakenteessa ”ensimmäisen infinitiivin lyhyempään muotoon”. Aineistossa on yhteensä 61 pääverbiä, jotka esiintyvät yhteensä 128 kertaa. Pääverbit ilmenevät liittestä 2.

Verbaalisen koloratiivikonstruktion pääverbejä ei ole juuri tutkittu muoto-opilliselta kannalta. Semanttista puolta on sen sijaan hahmottanut Merja Koistinen, joka nimitää rakenteen ensimmäisessä infinitiivissä olevaa verbiä *liitântäsanaksi*. Koistinen on todennut, että deskriptiivinen sanasto liitetään koloratiivikonstruktiossa sellaisiin sanoihin, jotka semanttisesti keskittyvät ihmisen toiminnan ympärille: ”Ihmisen ‘idea’ nähdään olemisena, liikkumisena ja toimimisena suhteessa luontoon, ihmiseen itseensä sekä elinympäristöön. Kun ihmistä on keskeisesti se, miten hän esiintyy ja toimii ulkonaisesti, aistein havaittavasti, eritellään maailmassa kaikkinaiset liikkeet sekä olemisen ja toiminnan muodot tärkeinä, merkityksellisinä osina ihmisen elämää ja olomuotoa. Liikkeet ja elämän perustoiminnot ovat yhteisiä eläimille ja ihmisille sekä tietystä määrin eri ruumiinosille. Nämä toiminnot yhdistävät ihmisen eläimen kautta luontoon, mutta toisaalta tekevät eläimestä ihmiseen rinnastettavan olennon. Osaksi luontoa ihmisen saattavat myös hänen harjoittamansa elinkeinot.” (Koistinen 1981: 39.)

Deskriptiivisen sanaston liitântäsanojen avulla on löydettävissä luonnosta elävän, luonnonvaraisen ihmisen kokokuva. Osana elinympäristöään eli luontoa tämä ihminen syntyy, syö, luovuttaa eritteitä, on, toimii ja liikkuu eri tavoin. Hän perustaa perheen ja lisääntyy, iloitsii ja tappelee, suree, sairastaa ja kuolee. (Koistinen 1981: 40.)

2.1. Pääverbityypit

Olen lajitellut pääverbit Muoto-opin arkiston keruupöytäkirjan mukaan, jonka luokittelu perustuu tavulukuun ja vartalon loppuvokaaliin tai -vokaaleihin. Työni kannalta ei ole tarpeellista luetella kaikkia aineiston verbejä kyseisessä tyyppikohdassa, vaan olen maininnut pari esimerkkiverbiä sekä ryhmän verbien määrän. Viimeisenä oleva luku ilmoittaa, monenneksiko yleinen kyseinen verbityyppi on aineistossa.

1. 1-tavuiset vartalot (juoda, myydä, viedä) 9	6.
2. 2-tavuiset <i>A</i> -vartalot (ajaa, kaataa, lypsää) 24	2.
3. 2-tavuiset <i>e</i> -vartalot (itkeä, juosta, mennä, tulla) 40	1.
4. 2-tavuiset <i>i</i> -vartalot (etsiä, hyppiä, pissiä) 3	8.
5. 2-tavuiset <i>o</i> - ja <i>oi</i> -vartalot (sanoa, takoa, valvoa) 9	6.
6. 2-tavuiset <i>U</i> -vartalot (ampua, istua, kaatua) 13	4.
7. 3- ja useampitavuiset <i>le</i> -vartalot (kävellä, tapella, valehdella) 15	3.
8. 3-tavuiset <i>ise</i> -vartalot (nielaista, pieraista) 2	9.
9. 3-tavuiset <i>oi</i> -vartalot (lapioida) 1	10.
10. supistumaverbit (kerjätä, laukata, erota) 12	5.

Suurimman ryhmän muodostavat 2-tavuiset *e*-vartalot, näiden jälkeen eniten esiintyy 2-tavuisia *A*-vartaloisia verbejä. Yhteensä näiden kahden ryhmän verbejä on tasan puolet koko aineiston saneista eli 64 tapausta 124:stä.

e- ja *A*-vartaloiden verbit ovat perussanoja ja kuuluvat kieleemme vanhimpaan sanakerrostumaan (ks. Vesikansa 1978: 7; Häkkinen 1990: 89-90), joten niiden runsas edustus aineistossa ei ole yllättävää. Kolmanneksi yleisin ryhmä ovat supistumaverbit. Vähiten pääverbejä löytyy *O*-, *U*- ja *i*-vartaloisten verbien ryhmästä, jotka edustavat kielessämme nuorempaa kerrostumaa (Vesikansa 1978: 7). Koloratiivikonstruktion pääverbityyppien keskinäiset suhteet noudattelevat siis kieleemme verbien ikäkerrostumia. Rakenne ei ole keskittynyt mihinkään yksittäiseen nuoreen verbityyppiin, vaan kieleemme vanhimmat ja suuritaajuisimmat verbityypit ovat runsaslukuisimmin edusteilla aineistossa.

Pääverbeissä ei myöskään ole kuin muutama deverbaalinen johdos (esim. *nielaista*, *syöttää*). Jonkin verran on denominaalisia johdoksia (esim. *lapioida*), mutta suurimmaksi osaksi aineiston pääverbit koostuvat perussanoista, joille on vaikea osoittaa kantasanaa. Johtamattomia verbejä on suomen kielen verbeistä noin 21 % (Hakulinen – Karlsson 1979: 240), mutta aineistossa johtamattomia verbejä on kaikista pääverbeistä karkeasti arvioiden vähintään noin 75 %. Rakenne siis suosii johtamatonta pääverbiä mieluummin kuin johdettua. Seuraava esimerkki ja siitä muokattu kuvitteellinen (ja kielenvastainen) johdetun pääverbin sisältävä lause havainnollistavat asiaa.

Pitäskohäm pannar ruuna aesoijij ja sillä käyvvä *ajoor rötkyttelemässä?*

*Pitäskohäm pannar ruuna aesoijij ja sillä käyvvä *ajellar rötkyttelemässä?*

Edellisillä lauseilla ei ole suurta semanttista eroa, mutta jälkimmäistä, deverbaalista pääverbiä sisältävää lausetyyppiä ei aineistossa juuri tavata. Syynä johtamattomien verbien suosimiseen rakenteen pääverbinä on oletettavasti se, että deverbaaliset verbit sisältävät useimmiten esimerkiksi kausatiivisen, frekventatiivisen tai momentaanisen lisämerkityksen. Kun koloratiivirakenteessa näiden funktioiden ilmaiseminen jätetään koloratiiviverbille, ei kielenpuhuja koe tarpeelliseksi tuoda niitä esille pääverbissä. ”Neutraalin”, yleismerkityksisen eli johtamattoman pääverbin suosiminen selittyy tätä kautta.

2.2. Pääverbin semanttinen merkitys

Aineiston kaikkia pääverbejä yhdistää se, että niiden ilmaisema toiminta on aistein havainnoitavissa, vieläpä liki aina korvin kuultavissa tai silmin nähtävissä (*seistä, ajaa, kävellä, sanoa, itkeä* jne). Deskriptiiviset verbit ovat yleensä keskittyneet kuvaamaan näköhavaintoja tai jäljittelemään kuulohavaintoja (Sivula 1989, 165), joten koloratiivikonstruktion pääverbin toiminnan konkreettisuus ei olekaan yllättävää: pystyyhän vain konkreettista asiaa ilmaisemaan näkö- tai kuuloaistiin vetoavalla verbillä. Aineistosta puuttuvat sen kaltaiset visuaalisesti tai auditiivisesti avautumattomat pääverbit kuin *ajatella* tai *harkita*, joihin ei voi helposti yhdistää sopivaa deskriptiiviverbiä (vrt. *seistä pojottaa, ajaa pöryyttää*). Aineistossa on oikeastaan vain kaksi sellaista pääverbiä, joiden merkitys ei yksiselitteisesti ole aistein havaittavissa nimenomaan aineiston lauseissa.

Kaks vuotta olivat naimisissa ja sitte *erotap päksähtivät*.
Entäpä jos myös kaikkia vaan noppeesti valamistuttaaj ja *männäp pyrähettään* naimisiin?

Molemmissa lauseissa on kyse laillisesta toimenpiteestä, avioliiton solmimisesta ja sen purkamisesta, joista kumpikaan ei silläan avaudu kuulo- tai näköaistille. Aviossa oleminen tai eroaminen kuitenkin näkyy ulkopuolisen silmiin (häät, erilleen muuttaminen), joten kielenpuhuja on kokenut rakenteen sopivan myös tämän aiheen käsittelyyn.

Aineistostani on löydettävissä kaikki Koistisen ilmaisemat ihmisen ”idean” osa-alueet. Aineisto käsittää kaikkiaan 57 pääverbiä. Näistä 19 esiintyy kahdesti tai useammin. Pääverbit voidaan jaotella niiden semanttisen merkityksen perusteella viiteen ryhmään. Ryhmät eivät ole tarkkarajaiset, ja etenkin ryhmä ”jokapäiväinen elämä” voidaan katsoa ”kaatoluokaksi”.

a) Liikkuminen tai liikuttaminen

Tähän ryhmään kuuluu liki puolet kaikista aineiston lauseiden pääverbeistä. Yhteinen merkityspiirre ryhmän verbeille on johonkin suuntaan etenevä liike, joka tapahtuu subjektin itsensä voimin tai kulkuvälineellä. Ryhmään kuuluvat aineiston suuritaajuisimmat verbit. Ryhmä muodostuu verbeistä

ajaa,
hyppiä,
juosta,
kaataa,
kaatua,
kiittää,
kulkea,
kävellä,
käydä,
laukata,
lentää,
mennä,
pudota,
soutaa,
tulla ja
viedä.

b) Liikkeetön oleminen

Ryhmän verbeille on ominaista paikoillaan olo, johon ei sisälly mitään muuta tekemisen aspektia. Kaikki ryhmän verbit ovat varsin suuritaajuisia, sillä jokainen esiintyy aineistossa vähintään kolmessa lauseessa. Ryhmän verbit ovat:

istua,
maata,
olla ja
seistä.

c) Äänen käyttö

Ryhmän verbejä yhdistävä piirre on, että niiden ilmaisema tekeminen syntyy ihmisäänestä.

Ryhmään kuuluvat seuraavat verbit:

haastaa,
itkeä,
kehua,
kirota,
noitua,
puhua ja
sanoa.

d) Fyysiset perustoiminnot

Tämän ryhmän verbeille on ominaista, että niiden ilmaisemaan toimintaan subjekti kykenee omalla kehollaan. Ryhmän verbeistä *elää* ja *kuolla* poikkeavat merkitykseltään muista melkoisesti (vrt. *juoda*), mutta ne voi lukea tähän luokkaan kuuluviksi niiden fyysiseen olemukseen sidonnaisuutensa vuoksi. Ryhmän verbit ovat:

astua (merk. *paritella*),
elää,
hypätä (merk. *paritella*),
juoda,
kuolla,
nuolla,
pieraista,
pissää,
syödä ja
valvoa.

e) Jokapäiväinen elämä

Ryhmän verbit kuvaavat arkipäiväisen elämän toimintoja, ja olen yhdistänyt ryhmään myös aineiston ainoan luonnonilmiötä kuvaavan verbin *sataa*. Tähän ryhmään kuuluu sanojen tasolla eniten verbejä (20), mutta saneita tarkastellessa paljastuu ryhmän verbien vähäfrekvenssisyys: vain kaksi verbiä (*soittaa* ja *tehdä*) esiintyy aineistossa useammin kuin kerran. Ryhmän verbit ovat:

ampua,
erota,
etsiä,
kerjätä,
kyntää,
lapioida,
lypsää,
mennä (merk. mennä naimisiin),
myydä,
ostaa,
puida,
pyytää (merk. saalistaa),
sahata,
syöttää,
takoa,
tapella,
virkata,
sataa,
soittaa ja
tehdä.

Viimeinen luokka, ”jokapäiväinen elämä”, on tietystä mielessä kaatoluokka. Siihen tuntuvat sopivan kaikki ne verbit, jotka muista luokista jäävät yli. Listaa tarkastellessa kuitenkin huomaa, että luokan verbit ovat aihepiiriltään lopultakin aika rajallisia. Jotkin niistä liittyvät elinkeinon harjoittamiseen ja etenkin konkreettisesti käsin tai välillisesti jonkin koneen avulla tehtävään työhön (*kyntää*, *lapioida*, *lypsää*, *puida*, *takoa* ja *sahata*). Joitakin yhdistää pyyntikulttuuri (*ampua*, *pyytää*), toisia taas vaihdantatalous (*myydä*, *ostaa*). Hahmottuva todellisuus liittyy selkeästi maanviljelyselinkeinon ja luonnonläheisyyteen. Koistinen (1981: 47) korostaa koloratiivikonstruktion hahmottavan kuvaa luonnon kanssa läheisessä kosketuksessa elävästä ihmisestä, sillä useimmat pääverbit ovat keskeisiä ja tarpeellisia agraarisessa pyyntikulttuurissa.

Koloratiivikonstruktion pääverbinä eivät siis (vielä) esiinny mitkä tahansa verbit, jotka liittyvät ihmisen arkipäivän askareisiin. Kaatoluokkaan ”jokapäiväinen elämä” eivät ole löytäneet tietään nykyajan elämänmenoon liittyvät verbit, vaikka niiden ilmaisema toiminta

avautuisikin kuulo- tai näköaistille (kuten *kirjoittaa, piirtää, kammata, kuvata, nauhoittaa*). Periaatteessa aineiston pääverbien perusteella ei voi päätellä, mitä vuosisataa aineiston keruuhetkellä on eletty, vaan aineisto voisi sen perusteella olla aivan yhtä hyvin niin 1500-luvulta kuin 1900-luvulta.

2.3. Yleisimmät pääverbit

Aineiston seitsemän yleisintä pääverbiä sekä niiden saamat koloratiiviverbit ilmenevät liitteestä 5. Suomen kielen taajuussanaston mukaan *olla* on kieleemme yleisin verbi, ja 12 yleisimmän verbin joukkoon kuuluvat myös verbit *tulla, sanoa ja mennä*. Näiden verbien esiintyminen aineiston seitsemän yleisimmän verbin joukossa ei tunnukaan kovin yllätykselliseltä.

Sen sijaan verbit *kävellä, ajaa ja istua* eivät kuulu kieleemme 60 yleisimmän verbin joukkoon. Niiden yleisyyden aineistossa selittääkin se, että juuri liikkumista tai liikkeitöntä olemista ilmaiseville verbeille on useita vastineita deskriptiiviverbeissä. Esimerkiksi *kävellä*-verbiin liitetään aineistossa seuraavat deskriptiiviverbit:

hulukutella,
hönttyyttää,
jorppia,
juntata,
julukkasta,
jupittaa,
linttasta,
lompsia,
luhostaa,
lötöstellä ja
tonnotella.

Näiden deskriptiiviverbien merkitys avautuu suhteellisen helposti kielenpuhujalle, vaikka verbit eivät esiintyisikään koloratiivikonstruktiossa. Kielenpuhuja käsittää, että kyse on jonkinlaisesta jalankulkemisesta. Oikeastaan koloratiiviverbi yksinään esiintyessään (eli deskriptiiviverbinä) tuo kuulijan ulottuville hyvinkin paljon tarkemman kuvauksen tuon jalanliikkumisen tavasta, kuin pelkkä rakenteen pääverbi voi tuoda. Asiaa selventävät seuraavat esimerkit:

Esim. 1 Pitäsköhäl lähteek kävelläl lompsimaan?
 Pitäsköhäl lähteek kävelemmään? = Pitäisköhän lähteä kulkemaan jalan.

Pitäsköhäl lähteel lompsimmaan? = Pitäisköhän lähteä kulkemaan jalan vastentahtoisin laiskasti.

- Esim. 2 *Kävellä hönttyytin* tuohon tielle.
 Kävelin tuohon tielle. = Kuljin jalan tielle.
 Hönttyytin tuohon tielle. = Kuljin jalan touhukkaasti ja huolimattomasti tielle.

Samoin aineistossa *olla*-verbiin liitetyt deskriptiiviverbit ilmentäisivät jo yksinäänkin puhujan tarkoittamaa olotilaa. Näin ollen seuraavat lauseet ovatkin ymmärrettävissä ilman pääverbiä eli siis pelkän deskriptiiviverbin varassa.

- Esim. 1: Ja se on se ukko riihen katolla kouhottanna (*olla*) sitte.
 Esim. 2. Piä ollun nuin tuonneppäej ja jalat vipottanna (*olla*) ovveempäe.
 Esim. 3. Siinä se item matamikkii tohottaa oikein (*olla*) kuvassa.

Yleisimpien pääverbien kohdalla koloratiivikonstruktio on siis tietyllä tapaa redundanttinen rakenne, sisältäähän esimerkkinä *kävellä lompsia* ainekset 'kävellä' = *liikkua jalan* sekä 'lompsia' = *liikkua jalan vastentahtoisin laiskasti*. Samoin *olla kouhottaa* sisältää merkitysainekset 'olla' = *olla olemassa* sekä 'kouhottaa' = *olla olemassa innostuneesti, liikkuen*.

Toisaalta taas on todettava, että aineistossa vain kerran esiintyvien pääverbien tilanne on juuri päinvastainen: näissä lauseissa informantin tarkoittama merkitys ei välity, ellei pääverbi ole mukana lauseessa. Seuraavat esimerkit selventävät asiaa: lauseen merkitys jää epäselväksi, jos sulkeisiin merkitty pääverbi jätetään ilmaisematta.

- Heinäsiementä siinä tuota nopeesti (*lapioijja*) *humputin*.
 Ossooko se liisa jo tänne (*soittoo*) *tärryyttöö*.
 Ne oli talon (*ostoo*) *rätkäyttännä*.

Koloratiivikonstruktio on siis tietyllä tapaa ristiriitainen rakenne: sitä käytetään eniten sellaisten pääverbien yhteydessä, joille on olemassa synonyymisia deskriptiiviverbejä ja joiden yhteydessä näin ollen koko ilmaisutapa on tavallaan turha. Koloratiivikonstruktion teoriakatsauksen yhteydessä viittasin jo Hakulisen ja Karlssonin luomaan määritelmään, jonka mukaan koloratiivikonstruktio on leksikaalistunut, emfaattinen verbirakenne ja sellaisenaan kivistynyt ”muotti” (Hakulinen – Karlsson 1979: 234). Tietyllä tapaa näin onkin. Kielenpuhuja käyttää rakennetta tiettyjen verbien kanssa usein, vaikka semanttisesti siihen ei olisikaan aihetta. Kivistyneisyys kuitenkin murtuu deskriptiiviverbien kohdalla, sillä niiden kirjo on liian laaja, jotta voitaisiin puhua leksikaalistumisesta.

Koistisen mukaan tietyt sanat nousevat koloratiivikonstruktion pääsanaksi sen vuoksi, että ne ovat kieliyhteisön kannalta tärkeisiin viestinnän osa-alueisiin keskittyviä (Koistinen 1981: 106). Tällä perusteella yläsavolaisen kieliyhteisön kannalta keskeiset viestinnän

osa-alueet keskittyisivät pääasiassa liikkumiseen (verbit *ajaa, kävellä, mennä, tulla*) ja paikoillaanoloon (*olla, istua*), sillä ovathan nämä verbit pääverbinä noin 50 prosentissa kaikista aiheiston lauseista.

Itse näen kuitenkin, että tiettyjen verbien korostunut asema ei johdu pelkästään Koistisen mainitsemasta syystä. Liikkuminen ja paikoillaan olo ovat visuaalisesti ja auditiivisesti hahmottuvia verbejä ja siten erinomaisia deskriptiiviverbien pääverbejä. Kävelemisen ja olemisen ilmaisemiseen löytyy lukemattomia deskriptiiviverbejä, joilla on jo kieliyhteisössä tarkkarajainen semanttinen merkitys.

Toiseksi uskon rakenteen syntyneen liikkumista ilmaisevien verbien parissa (juuri niiden auditiivisen ja visuaalisen puolen vuoksi) ja levinneen tästä käyttöyhteydestä esimerkiksi fyysisiä ilmiöitä kuvaaviin verbeihin. Syntyhistoriansa vuoksi koloratiivikonstruktio olisi siten tietyissä verbitapauksissa leksikaalistunut, kivettynyt muotiksi.

Tässä siis voi olla yksi syy siihen, miksi kielenpuhuja ilmaisee toisen asian koloratiivikonstruktioilla, toisen taas pelkällä deskriptiiviverbillä. Deskriptiivinen sanasto nimittäin varmasti on käytössä niistäkin elämänalueista puhuttaessa, jotka jäivät edellä tehdyn ”Pääverbin semanttinen merkitys” -listan ulkopuolelle. Esimerkiksi erilaisia mentaalisia toimintoja (kuten miettimistä, tuumailua, suuttumista, ilahtumista) kuvataan deskriptiiviverbeillä, vaikka ne jäävät koloratiivikonstruktion tavoittamattomiin. Seuraavassa joitakin esimerkkejä asian selventämiseksi teoksesta *Kieljkiärylöetä – savolainen sanakirja* (Eskelinen 1985):

Elä ärkyttele [uhittele], suatan vaekka suuttuvakkii.

Mittees se mies tiällä ötjakehtelöö [laskottelee].

Lapsista ol lystiä toesinaaj jätkytellä [matkia].

Taespa se Oton tarinaah hölähtee [lipsahtaa] pien valleem poekae.

3. DESKRIPTIIVIVERBIT

3.1. Deskriptiivinen sanasto

Deskriptiivisiksi katsotaan alkuperältään imitatiiviset kielenaineokset, jotka ovat kuitenkin mukautuneet kielen normaaliin taivutus- ym. rakenteeseen. Usein näistä sanoista erotetaan erikseen onomatopoeettiset eli luonnonääntä matkivat tai kuvailevat sanat sekä varsinaiset deskriptiiviset eli äänneasullaan liikkumistapaa tms. kuvaavat sanat. Toisinaan on tapana luokitella onomatopoeettiset sanat deskriptiivisten sanojen alalajiksi. (Sivula 1989: 165.) Deskriptiivisten ja onomatopoeettisten sanojen erottaminen toisistaan onkin hankalaa, ja esimerkiksi Hakulinen (1979: 325) käyttää termejä rinnatusten: ” - - joukko tavallisia onomatopoeettisia verbejä, ts. deskriptiiviverbejä, jotka omalla foneettisella asullaan jäljittelevät (tai ovat alkuaan jäljitelleet) ääntä.” Käsitteistön vakiintumattomuudesta kertoo osaltaan se, että deskriptiiviseen sanastoon liittyvää aineistoa voi vieraskielisestä kirjallisuudesta löytyä muun muassa seuraavanlaisiin termeihin liittyvänä: attraction paronomique, blending, congeneric assimilation, intense-forms, interatives, Lautbedeutsamkeit, Lautmalende Wirkungen, Lautmarelei, Lautsymbolik, motivation, naturlig ljudsymbolik, onomatopoeia, Onomatopoesie, Onomatopöie, opaque (Koistinen 1981: 3).

Stephen Ullman jakaa onomatopoesiksen primaariin ja sekundaariin. Primaari onomatopoeettisuus on hänen mukaansa äänen jäljittelyä äänellä, siis sitä, mitä useat tutkijat kutsuvat onomatopoeettisuudeksi. Sekundaari onomatopoeettisuus puolestaan tarkoittaa Ullmanin termistössä muita deskriptiivisanoja. Näissä kielenpuhuja pyrkii äännesymboliikan avulla kuvaamaan ilmiön tai olion muita kuin akustisia ominaisuuksia. Näitä ominaisuuksia voivat olla esimerkiksi liike, koko tai puhujan tunnepitoinen suhtautuminen ilmiöön tai olioon. (Sivula 1989: 165).

Myös Rytkönen puhuu primaarista eli auditiivisesta onomatopoeettisuudesta: ”Onomatopoeettisten sanojen päämerkitykseksi voidaan ajatella äänen l. auditiivista merkitystä. Äänen merkitykseen liittyy tavallisesti enemmän tai vähemmän selvä ääntä synnyttävän liikkeen mielikuva: auditiivis-motoorinen merkitys.” Rytkönen huomioi, että onomatopoeettisilla sanoilla paljon tiettyjen toimintojen merkityksiä, kuten ”tehdä l. valmistaa jotakin, liikkua, juosta, kävellä, ajaa, heittää” jne. Näihin toimintoihin liittyy jokin ääni, joten näyttää siltä, että ”primaarisestä auditiivisesta tai auditiivis-motoorisesta merkityksestä olisi siirrytty kulloinkin kysymyksessä olevan äänen (ja liikkeen) luonnehtiman erikoistoiminnan merkitykseen. Kun

taasen äänen merkitys eliminoituu pois, jää jäljelle pelkkä visuaalinen (tai sensitiivinen) merkitys.” Esimerkiksi auditiivisen merkityksensä menettäneestä verbistä Rytkönen mainitsee verbin *rutmahtaa* lauseessa *Hän on (vanheta) rutmahtanut*. (Rytkönen 1940: 25-26.) Myös verbi *hölkätä* on siirtynyt primaarista onomatopoeettisuudesta sekundaarisen onomatopoeettisuuden puolelle: alun perin verbi on tarkoittanut nesteen hölkkymistä, mutta äänen osuus ei enää ole verbin merkitysisällössä tärkein elementti (Korhonen 1993:304).

Sen määrittelemisen, onko sana deskriptiivinen vai ei, on joskus hankalaa. Tämä johtuu siitä, että monet deskriptiiviset sanat ovat aikojen kuluessa saattaneet joutua monenlaisten äänne- ja merkitysmuutosten alaisiksi. Siksi niiden äänneasun ja tarkoitteen välinen suhde on useissa tapauksissa hämärtynyt. (Palm 1966: 382.) Monet lähteet mainitsevat *puhua*-verbin esimerkkinä sanasta, jonka deskriptiivisyys on aikojen kuluessa haalistunut. Joistakin sanoista taas on hyvin helppo löytää onomatopoeettisia piirteitä: esimerkiksi *jyristä*- ja *suhista*-verbit tuntuvat useimmista kielenpuhujista kuuluvan onomatopoeettisiin sanoihin (Rytkönen 1940: 22).

Joskus alkuperältään ei-deskriptiivinen sana on saattanut deskriptiivistyä, eli kielenpuhujat ovat alkaneet pitää sanaa äänteellisesti motivoituneena. Erkki Itkonen mukaan murteissamme on useita tällaisia sanoja, kuten lainasanat *ärmätti*, *retohka* ja *revohka*. Tällaiset sanat ovat alkaneet kuulostaa deskriptiivisanoilta, kun niiden tukena ei ole ollut samaa juurta olevia ilmauksia. Näin esimerkiksi latinan *eremita*-sanasta muinaisruotsin *härmete*-sanan kautta kehittynyt *ärmätti* tarkoitti alun perin suomeksi erakkoa. Siitä se vähitellen deskriptiivistyi tarkoittamaan äreää, pahansuisista ihmistä. Deskriptiivistyminen on siis yksi keino sanojen motivoimisessa (Itkonen 1966: 349).

Deskriptiivisanoja on suomen kielessä paljon, mutta niiden frekvenssi ei kuitenkaan ole kovin suuri. Esimerkiksi Taajuussanastoon yltää vain noin joka sadas kieleemme deskriptiivisana. Näennäisen vähälukaiseen esiintymiseen on kaksikin syytä. Ensimmäinen taajaan käytetyt deskriptiivisanat todennäköisesti menettävät kuvailevan sävynsä, emmekä me kielenpuhujina enää miellä kaikkia alkuaan deskriptiivisiä sanoja sellaisiksi. Taajuussanaston mukaan kieleemme tuhannen yleisimmän sanan joukkoon kuuluvat *puhua* ja *huutaa* ovat todennäköisimmin alkuperältään deskriptiivisiä, vaikkei niitä usein mainitakaan deskriptiivisanoina. Toinen syy on deskriptiivisanojen pieneen frekvenssiin on se, että deskriptiivisanojen esiintyminen on sidoksissa tekstilajiin ja puhujan murretaustaan. Asiallisessa kirjakielessä (josta Taajuussanastokin on pitkälti koostettu) deskriptiivisanojen käyttö on vähäisempää kuin murteissa ja puhekielessä yleensä. On myös huomattu, että ilmeisesti itäsuomalainen ja nimenomaan savolais-

murteiden puhuja käyttää puheessaan enemmän deskriptiivistä sanastoa kuin länsisuomalainen. (Sivula 1989: 180-181.) Samansuuntaisiin tuloksiin ovat päätyneet myös Ikola, Palomäki ja Koitto (1989: 304–305) tutkiessaan nimenomaan koloratiivikonstruktion esiintymistä puheessa: ”Vastaavasti myös murrehaastattelussa ne kohdat, joissa rakennetta esiintyy, todistanevat puhujan siirtyneen asiallisemmasta kerronnasta hiukan vapaampaan kerronnan tyyliin.”

3.2. Deskriptiivisanojen äännesymboliikka

Deskriptiivistä sanastoa on tutkittu pyrkimyksenä löytää universaaleja äännesymbolisia lainalaisuuksia tai sääntöjä. Löydösten perusteella on ehkäpä haluttu myös todistaa jotakin myös ihmiskielen syntyvaiheista: onhan onomatopoeettisten sanojen oletettu olleen yksi mahdollinen alkumuoto kehittyneemmälle kielelle. Suoranaisia yhtäläisyyksiä äänteiden ja merkityksen välillä on kuitenkin ollut hankala todeta. Äännesymboliikan lainalaisuuksia on todisteltu *i*-vokaalin sisältämällä symboliarvolla: liitetäänhän tähän vokaaliin usein mielikuva jostain pienestä tai hennosta. ”Varsin monien kielten adjektiivi sisältää juuri *i*-vokaalin, kuten suomen *pieni* (alkumuoto tosin **peeni*), *piskuinen*, *pikkuinen* ja *pikkiriikkinen* ja unkarin *kis* (turkkilaista alkuperää, vrt. turkkilaiskielten *kici*, *kisi*) ja *pici*, (joka ei kuulu alkuperältään yhteen suomen sanojen kanssa) sekä toisaalta esim. ruotsin *liten* ja *lilla* sekä murteellinen *piskot* ‘hoikka, pieni’, englannin *little* ja shetlannin murteen *pisk* ‘pieni esine’, japanin *chiisai*, italian *piccolo* jne” (Korhonen 1993: 307). Rytkönen (1940: 22) mainitsee *i*-listen varianttien merkitsevän kireämpää, nopeampaa tai liukkaampaa tapahtumista kuin muita vokaaleja sisältävien varianttien. *o*- ja *u*-muotoja sisältävät variantit puolestaan ilmaisevat hänen mukaansa sitä, mikä on kumeata, hidasta, löyhää, kömpelöä, lauhkeaa tai pehmeää.

Toisaalla samassa teoksessa Rytkönen liittää kyseisiin äänteisiin muuhunkin kuin auditiivisuuteen eli primaariin onomatopoeettisuuteen keskittyviä piirteitä: ”- - varsinkin *i*, joutuu kuvaamaan yksinomaan silmin havaittavaa niukkuutta, pientä määrää, lyhyttä matkaa, vieläpä lyhyttä aikaa. - - Toiselta puolen - - suhteellisen kumeata ääntä kuvaavan vokaalin sisältävä sana joutuu merkitsemään määrän runsautta.” (mts. 58–59).

Onkin hyvin vaikea löytää tarpeeksi vahvoja perusteita universaalisista äännesymbolisista lainalaisuuksista, joten kunkin kielen voi sanoa jäljittelevän ulkomaailman ääniä soveltaen niitä omaan äännejärjestelmäänsä. Kuulevathan eri kielten puhujat koirankin haukkuvan eri tavoin: englanniksi haukkumista kuvataan *bow-wow*, venäjäksi *af-af*, ranskaksi *wa-wa*, espanjaksi *gua-gua*, suomeksi *hau-hau* ja voguliksi *ljang-ljang*. (Korhonen 1993: 305.)

Useimmiten onomatopoeettisissa sanoissa on yleismerkitystä kannattava kehys tai ydin, jota voidaan erilaisin konsonantti- ja vokaalivaihteluin muunnella (Itkonen 1966: 204). Anttila (1976: 129) käyttää samasta ilmiöstä seuraavaa vertausta: ”Voimme ajatella tilannetta takkatuleksi, jolloin vokaalit edustavat liekkejä, konsonantit puuasetelmia, jotka nekin aina silloin tällöin muuttuvat.” Vaihtelua esiintyy myös johdinjärjestelmässä, sillä sama kanta saattaa esiintyä eri johdosten yhteydessä (Anttila 1976:128).

Näistä kolmesta vaihtelun alaisesta aineksesta itämerensuomalaisille onomatopoeettisille sanoille on ominaisinta ensimmäisen tavun vokaalin vaihtelu. Tähän vaihteluun eri sanat ottavat kuitenkin eri tavoin osaa. Esimerkiksi verbit *ramuta*, *remuta*, *rimuta*, *romuta*, *rumuta*, *rymytä*, *rämytä* ja *römytä* kuvaavat kaikki jonkinlaista ääntä. (Rytkönen 1940: 22.) Sanavartaloon rVmUtA siis sopivat ensimmäisen tavun vokaaliksi kaikki suomen kielen vokaalit. On myös onomatopoeettisia sanoja, joissa ensitavun vokaali ei voi vaihdella, kuten *havista*, *hujeltaa*, *kiljua*, *mylviä*, *sirkuttaa* (Sivula 1989: 167).

Syynä deskriptiivisten sanojen äänneason vaihteluun kielentutkijat ovat esittäneet sen, että deskriptiivisten sanojen (eräs) tehtävä on viehättää uutuudellaan ja harvinaisuudellaan. Tämän vuoksi niiden on oltava alati muutosliikkeessä, jotta ne eivät ehdi kuluu puheessa. Puhujalle riittää sanahahmon ”idea”, koska hän vaistoo tämäntyyppisten sanojen hävittävän nopeasti uutuudenviehätyksensä. Siksi hän ei anna tajunnassaan olevan sanahahmon muotoutua kiinteään, selväpiirteiseen äänneasuun. (Ruoppila 1934: 25).

Arvioitaessa onomatopoeettisten sanojen merkitysvivahduksia on pakko tyytyä havainnoimaan vallitsevia tendenssejä, sillä sanojen äännevariaatioiden merkityserot ovat jokseenkin vakiintumattomia. Toisinaan äännevariaatioiden tuomat merkityserot vaikuttavat varsin selviltä, toisinaan taas hyvinkin olemattomilta. (Leskinen 1991: 355.) Näin esimerkiksi sanojen *romuta* ja *rymytä* merkityksien välille on vaikeaa, ehkä mahdotontakin tehdä selkeää eroa, kun taas sanoilla *ramuta* ja *remuta* on selvät semanttisesti eriytyneet merkityksensä.

Eräänä onomatopoeettisten sanojen ryhmänä pidetään reduplikaation avulla kohdettaan jäljitteleviä sanoja, kuten *pupu*, *hahattaa*, *papattaa*, *käkättää* jne. Rytkönen (1940: 34-35) kirjoittaa erilaisten äänteiden ja tavujen käyttelyn kuvaavan kohteen ääntelyn vaihtelevuutta. Hänen mukaansa *hörönauru* ja *röhönauru* tuntuvat puhujasta vivahteikkaammilta ilmauksilta kuin *naurun höhö*, samoin *höhöttää*-verbi ilmaisee toisenlaista ääntä kuin hyminään viittava *hömöttää*.

Sanahahmon ideasta Veikko Ruoppila mainitsee hyvän esimerkin. Hän on todennut, että Lemmin murteessa sananalkuinen äänneyhtymä *tur-* osoittaa, että kysymys on jostain

piikkisestä ja sakeasta, pörröisestä tai karvaisesta, ryysyisestä ja huonon näköisestä, vieläpä häijystä ja vihaisestakin. Tällaisia sanoja ovat esimerkiksi nominit *tura*, *turikka*, *turilas* ja *turjus* sekä kasvun pysähtymistä ilmaisevat verbit *turautua* ja *turia*. Kaikissa edellä mainituissa sanoissa yhteinen ”*tur*-vartalo”, johon huipentuu mielikuvasikermä *tur*-alkuisten sanojen merkityksistä. *tur*-äänneyhtymä on siten merkityksellinen, kun taas siihen liitetty suffiksi on toisarvoinen: sanahahmo on siis osaksi tarkka, osaksi epätarkka. (Ruoppila 1934: 28–29).

tur-äänneyhtymän sisältävissä sanoissa sanojen alkukomponentti on vaihtelematon. Ruoppila (1934: 26) huomioi kuitenkin myös sen, että vaihteleva äännekompleksi voi olla paitsi sanan loppuäänteissä, myös sanan sisällä: esimerkiksi huhmaren voidaan sanoa olevan suustaan *liehta*, *liehti* tai *liehto* tai vatsallaan maatessaan ihmisen voi ilmaista olevan *räkällään* tai *läkällään*.

Jokseenkin samaa, mitä Ruoppila tarkoittaa esittelemällään ”sanan idea” -ajatuksella, ymmärretään käsitteellä ”deskriptiiviverbien vaihtelutyypit”. Merja Koistinen on pro gradu -työssään (1981) koonnut Rytkösen Eräiden itämerensuomen *tm*-sanojen historiaa -teoksesta deskriptiivisten sanojen vaihtelutyypit. Esitän seuraavassa Koistisen taulukon sellaisenaan (1981: 12). Sivunumerot viittaavat Rytkösen mainitun teoksen sivuihin.

VAIHTELUTYYPPI	ESIMERKKEJÄ	SIVU
1. ALKUKONSONATTI	Kuhina – Muhina – Puhina – Suhina – Tuhina	13
2. ENSITAVUN VOKAALIN VAIHTUU	rAmuta – rEmuta – rImuta – rOmuta – rUmytä – rYmytä – rÄmytä – rÖmytä	22
3. KVANTITEETIN VAIHTELU ENSITAVUN VOKAALISSA	hOhottaa – hUOhottaa IEhahtaa – IIEhahtaa	37
4. ALKU- JA SISÄKONSONANTIN VAIHTUMINEN	JoKottaa – KoJottaa JoRottaa – RoJottaa	34
5. SISÄKONSONANTISTON VAIHTELUT	voHMia – voHNia – voSNia	62, 91
6. KONTAMINAATIO	Köllöttää + pöTKöttää > KöTKöttää	

3.3. Aineiston koloratiiviverbit

Aineistossa on yhteensä on 113 erilaista koloratiiviverbiä, jotka esiintyvät yhteensä 127 kertaa. Täydellinen luettelo aineiston koloratiiviverbeistä on liitteessä 3. Luettelo koskee pelkästään koloratiivikonstruktiossa osallisena olevaa deskriptiiviverbiä eikä mahdollisesti toisaalla lauseissa esiintyviä deskriptiiviverbejä. Koloratiivikonstruktion koloratiiviverbeille leimallista on siis se, ettei ole löydettävissä erityisen suosittuja verbejä, vaan liki jokaisessa aineiston rakenteessa esiintyy erilainen koloratiiviverbi. Pääverbejähän leimaa kasautuneisuus: seitsemän suosituinta pääverbiä esiintyy 50 prosentissa aineiston lauseista.

3.3.1. Aineiston koloratiiviverbien vaihtelutyypit

Aineistosta löytyy esimerkkejä neljästä vaihtelutyypistä: alkukonsonantin vaihtumisesta, ensitavun vokaalin vaihtumisesta, ensitavun vokaalin kvantiteetin vaihtelusta ja sisäkonsonantiston vaihtumisesta. Erilaisiin vaihtelutyyppeihin osallistuu 43 aineiston koloratiiviverbiä. Niille on siis löydettävissä likeisiä variantteja muista aineiston lauseista. Aineistossa on näin ollen suuri määrä sellaisia koloratiiviverbejä, jotka ovat hyvin omaleimaisia saamatta rinnakkaisvariantteja. Tällaisia koloratiiviverbejä ovat esimerkiksi *karmuilla*, *rönnyttää* ja *lompsia*.

Alkukonsonantin vaihtumisesta aineistossa ovat seuraavat viisi paria: *kouhottaa – louhottaa*, *kötköttää – mötköttää*, *peuhata – teuhata*, *rätkäyttää – sätkäyttää* sekä *röllöttää – töllöttää*.

Ensitavun vokaalin vaihtumisesta aineistosta löytyy niin ikään viisi esimerkkiparia. Määrä on yllättävän pieni suhteutettuna siihen, että nimenomaan tämäntyyppistä vaihtelua pidetään deskriptiivisessä sanastossa itämerensuomalaisille kielille yleisenä (Rytkönen 1940, 22). Huomionarvoinen on myös se seikka, ettei mistään verbihahmosta ole kahta useampaa varianttia, joten Rytkösen esille tuomat laajat *ramuta-remuta-romuta* -pesyeet eivät esiinny aineistossa. Aineistossa esiintyvät seuraavat vaihteluparit: *hulkutella – hylkytellä*, *humputella – hypytellä*, *jutkahtaa – jytkähtää*, *lupsauttaa – läpsäyttää* sekä *rytkäyttää – rätkäyttää*. Kolmessa ensin mainitussa parissa kyse on etu- ja takavokaalisista varianteista, vain kaksi jälkimmäistä paria edustavat toisentyypistä vaihtelua. Ensitavun vokaalin kvantiteetin vaihtelusta aineistosta löytyy vain yksi esimerkki: pari *huikutella – hulkutella*.

Sisäkonsonanttien vaihtelusta esimerkeiksi löytyy kaikkiaan yhdeksän vaihtelusarjaa, joista laajimpiin osallistuu kolme varianttia. Vaihtelusarjat ovat *hulkutella – humputella*,

hurauttaa – hujauttaa, hylkytellä – hympytellä, luhjottaa – luhnottaa, läpsäyttää – lätkäyttää, pojottaa – posottaa, päksähtää – päsähtää, rympyttää – ryskyttää, tököttää – töllöttää – töpöttää.

Kaikista neljästä aineistosta löytämästäni deskriptiivisanojen vaihtelutyypistä käy lauseyhteydessä esille se seikka, että saman vaihteluserjan sanat esiintyvät yleensä semanttisesti samantyyppisiin pääverbeihin liittyneinä. Erityisesti vaikeasti ylitettävältä rajalta näyttää liikkumista ilmaisevien verbien ryhmän ja muiden verbien välinen raja. Vain hyvin harvat vaihteluparien verbit ovat liittyneet sekä liikkumista että jotakin muuta (kuten paikoillaan oloa tai äänen käyttöä) ilmaisevaan verbiin.

Vaihteluparin *humputella – hympytellä* deskriptiiviverbit liittyvät liikkumista, tarkemmin sanottuna etenevää liikkumista ilmaisevaan pääverbiin. Verbi *humputella* on osallisena myös vaihteluparissa *hulikutella – humputella*, verbi *hulikutella* edelleen parissa *huikutella – hulikutella*. Odotuksenmukaisesti myös *huikutella* ja *hulikutella* esiintyvät konstruktioissa, joissa pääverbi ilmaisee liikkumista.

On ne keppeitä, ee ne linkuta kun ne *männäh humputteloo*.
Nii se ol eukko *viijjäh hympytellyt* tyttöö helemassa.
Yks rouva tuossa kylällä *huikuttel* sauvvoin kanssam *männä*.
Siinä *hulukuttel kävellä* uunin ympärillä.

Useiden vaihteluserjojen kaikki verbit liittyvät liikkeetöntä olemista ilmaisevaan pääverbiin. Tällaisia vaihteluserjoja ovat muun muassa *kouhottaa – louhottaa, luhjottaa – luhnottaa*, ja *pojottaa – posottaa*.

Ja se on ukko riihen katolla *kouhottanna ollas* sitte.
Minä vaan *istual louhotan*, en tiiä mitä ossois tehdä.
Eilennii [aviomies] *istual luhjotti* tässä ja sano että tuossa oes tallim paekka.
Ethän sinä mittään tehnyk kuv vuam *muatal luhnotit*.
Näkköökö ne pojat mittään kum minä *seestäp pojotan* tässä eessä.
Pappi sano jo jopille että sua sitä istuakkii, mutta tämä eekus *seestäp pojotti*.
J.H. se *ollap posottaa maijamissa*.
Ahti vielä *muatar röllöttää*, eekä tiijä että myö ollaaj jo kouvolassa kohta.
Taksi tuli ja hyvin sillai *istuat töllötti* autossa.

Samaan varianttiverbien ja pääverbin semanttisen merkityksen yhteyteen katson kuuluvaksi myös vaihteluparin *kötköttää – mötköttää*. Ilmaiseehan koloratiiviverbin *kötköttää* pääverbi *valvoa* valveilla olemista, siis eräänlaista olemisen lajia. Näin sen voi ajatella semanttisesti liittyvän yhteen *mötköttää*-verbin pääverbin *olla* kanssa.

Nii en tiiä, kun [aviomies] yöllä monesti *valavook kötköttää*, ee selevii uamalla ylös.
Sehäm *mötkötti olla* kolome kuukautta pois töistä.

Parin *rytkäyttää* – *rätkäyttää* jäsenet taas saavat pääverbeikseen luokkaan ”jokapäiväinen elämä” kuuluvat verbit. *Rätkäyttää* on vaihteluparina alkukonsonantin suhteen myös verbin *sätkäyttää* kanssa, joka sekin saa aineiston rakenteessa pääverbikseen luokkaan ”jokapäiväinen elämä” kuuluvan verbin.

Eeköhäm männä ja *syyvvär rytkäyttää*m poes.

Ne oli talon *ostoor rätkäyttännä*.

Kirsti ee uskonu, kum minä sanoin, että minä *virkatas sätkäytin* [neuleen].

3.3.2. Samakantaiset koloratiiviverbit

Anttila mainitsee vielä erääksi deskriptiivisten sanojen vaihtelutyypiksi saman kannan liittymisen erilaisiin johdoksiin (ks. edeltä). Rytkösen (1940: 12) mukaan useat sisäkonsonantismin vaihtelut ovat olemassa siksi, että rinnakkaisuuksina esiintyvät sanat ovat saman ‘juuren’ eri aineksin muodostettuja johdannaisia. Jos johdinainesten funktiot ovat likekkäin tai suorastaan samat, syntyneen ilmausparin tai -ryhmän jäsenet ovat merkityksensä puolesta läheisiä tai synonyymeja.

Rytkösen esittämä ajatus onomatopoeettisten sanojen johdinjärjestelmästä sisältää käsityksen siitä, että on löydettävissä sanavartaloita eli ”juuria”. Rytkönen kirjoittaa: ”»Juurena» esiintyy nominin tai verbin konsonanttivartaloksi selitettävissä oleva aines. Niinpä *huhina* edellyttää kantasanan *huhi*, konsonanttivartalo on *huh*. Tämän *huh* ‘juuren’ johdannaisia olisivat *huhmia*, *huhnie*, *huhkia*. Substantiivista *jutina* saadaan ‘juureksi’ konsonanttivartalot *jut*, jonka johdannaisiksi voidaan selittää mm. *jutmi*, *jutnikka*, *jutka*, *jutkeltaa*, *jutkottaa*, *jutrahtaa*.” (Rytkönen 1940: 17.)

Mistä onomatopoeettisten sanojen ”juuret” sitten ovat syntyneet? Rytkösen mukaan joissakin tapauksissa lähtökohtana juurelle on voinut olla emotionaalinen tai imitatiivinen interjektio. Hän mainitsee muutamia esimerkkejä, joista käy esille interjektiolähtöisen juuren ja johdoksen yhteys: ”*Oh: ohkaa*, *äh: ähkää*, *hih: hihkuu*, *huh: huhkia*” (Rytkönen 1940: 17.)

Samakantaisesta vaihtelutyypistä tuli esimerkkejä jo edellä jonkin verran. Aineistosta löytyy kuitenkin myös muita samaa kantaa olevia koloratiiviverbejä. Olen katsonut samakantaisuuden kriteeriksi sen, että koloratiiviverbien kolme ensimmäistä äännettä ovat samoja.

KANTA	VARIANTIT	LUKUMÄÄRÄ
hUI-	hulcutella	2
	hylkytellä	
hUm-	humputtaa	3
	humputella	
	hymptellä	
hur-	hurauttaa	2
	hurottaa	
jUt-	jutkahtaa	3
	jytkähtää	
	jytkäyttää	
jyr-	jyrähtää	2
	jyrätä	
kOt-	kotkauttaa	2
	kötköttää	
luh-	luhjottaa	3
	luhnottaa	
	luhostaa	
mUk-	muklittaa	3
	muksuttaa	
	mykertää	
nap-	napottaa	2
	napsauttaa	
pUr-	purittaa	3
	pyristää	
	pyrähtää	
rom-	romauttaa	2
	romuuttaa	
tär-	täryyttää	2
	täräyttää	

Pääpiirteissään samakantaiset koloratiiviverbit liittyvät semanttisesti samansisältöisiin pääverbeihin, kuten myös edellä käsitellyt koloratiiviverbien vaihtelutyypit. Näin esimerkiksi sarjan *muklittaa – muksuttaa – mykertää* verbit liittyvät kaikki liikkumista ilmaiseviin verbeihin.

Sehäh *hihteem muklitti* aikonnaan tosi kovasti.

Reeti [koira] *ajjoom muksutti* sitä jänistä.

Joo, sittes se sieltä rattorilla *tullam mykertää*.

Edellä on osin myös selvitelty *hUm*-kantaisten verbien liittymistä liikkumista ilmaisevaan pääverbiin. Käsittelemättä on asiayhteyteen kuuluva verbi *humputtaa*, joka esiintyy aineistossa peräti kolmen eri pääverbin yhteydessä. Näistä kaksi ilmaisee selkeästi liikkumista.

A. K.han se kuluki aena hautajaesissa - - niih *humputti kulukee*.

Sieltä vanahoja akkoja *humputti tullap* potkurin kanssa.

Kolmas *humputtaa*-verbin koloratiiviverbikseen saanut pääverbi on sen sijaan *lapioida*, joka ei puhtaimmillaan ilmaise liikkumista. Lauseyhteydestä

Heinänsiementä siinä tuota nopeestil *lapiojjah humputin*.

voi kuitenkin päätellä, että puhuja on halunnut koloratiiviverbillään painottaa nimenomaan lapioinnin fyysistä puolta. Onhan lapioinnissa vahvasti mukana liike, ja verbi ilmaisee siten huomattavasti enemmän liikettä kuin esimerkiksi verbit *ostaa* tai *valvoa*.

3.3.3. Koloratiiviverbien affektiivisuus ja yhteys variantin vokaaleihin

Kielessämme on paljon sanoja, joista on olemassa sekä etu- että takavokaalinen variantti, esim. *sorkkia* – *sörkkiä* sekä *tutista* – *tytistä*. Sanojen alkuperää tutkittaessa on havaittu, että usein etuvokaalinen variantti on nuorempi tulokas kielessämme. Tähän viittaa myös äännehistoria: ö-vokaali on nuorin kielemme vokaaleista. Etuvokaalinen variantti on usein myös affektiivisempi sävyiltään. Kaikissa varianttipareissa toki affektiivista eroa etuvokaalisen hyväksi ei ole löydettävissä (esim. *roukkio* – *röykkiö*). Aina ei myöskään voi varmasti sanoa, onko joidenkin deskriptiivisten sanojen tai sanapesyeiden välillä etymologista yhteyttä, saati sitä, mikä pesyeen sanoista olisi mahdollisesti alkuperäisin. Tällainen etymologialtaan epäselvä pesye on esimerkiksi nVpAtA-pesye, johon kuuluvat esim. sanat *napata* – *nopata* – *nypätä* – *näpätä*. (Häkkinen 1990: 112-113).

Veikko Ruoppila on tutkinut Lemmin murteen sellaisia deskriptiivisanoja, joilla on olemassa sekä etu- että takavokaalinen variantti (Virittäjä 34: 30). Hän mainitsee muutamia samamerkityksisiä paralleleja verbejä: *pohlaaminen* – *pöhlääminen*, *hontturoida* – *hönttyröidä* jne. Ruoppilan mukaan etu- ja takavokaalisten varianttien käyttö on yhteydessä tendenssiin pitää deskriptiivisanat puhetta elävöittäväinä ja sen vuoksi asultaan vakiintumattomana tyylikeinona. Lisäperusteluna väitteelleen Ruoppila huomauttaa, että samakin henkilö saattaa käyttää paralleleja variantteja jopa samassa lauseyhteydessä. Piirre esiintyy Ruoppilan havaintojen mukaan muuallakin kuin Lemmin alueella, sillä esimerkiksi Jämsän seudulta on kirjattu lause *Kanat ne toas reäkötteä ja roakottua ja toruu*. Ruoppilan mielestä etu- ja takavokaalisten varianttien vaihtelutapausten taustalla on useimmiten enemmänkin halu tehostaa puhetta käyttäen vaihtelevia verbejä, kuin korostaa verbin merkityksen affektiivisuutta.

Työssäni ei kuitenkaan ole tarpeellista selvittää sitä, ovatko aineiston deskriptiiviverbit todella samakantaisia. Oletetun samakantaisuuden pohjalta voi kuitenkin etsiä yhteyttä etuvokaalisen variantin ja sanan semanttisen merkityksen affektiivisuuden välillä. Lisäksi on

mielekästä tutkia, missä määrin Ruoppilan ajatus toteutuu koloratiivikonstruktiossa: onko aineistossa paralleleja deskriptiiviverbejä, joiden käytön syynä on halu yllättää kuulija.

Aineistossa on kaikkiaan kuusi verbikantaa, joista esiintyy sekä taka- että etuvokaalinen variantti. Nämä ovat hUl- (*hulkutella – hylkytellä*), hUm- (*humputtaa – humputella – hypytellä*), jUt- (*jutkahtaa – jytkähtää – jytkäyttää*), kOt- (*kotkauttaa – kötköttää*), mUk- (*muklittaa – muksuttaa – mykertää*) ja pUr- (*purittaa – pyristää – pyrähtää*). Näistä kuitenkin vain pari liittyy semanttisesti samansisältöiseen pääverbiin (hUm- ja mUk-kannat). mUk-kannassa käy selkeämmin esille etuvokaalisen variantin affektiivisuus. *Muklittaa-* ja *muksuttaa-*verbit ilmaisevat vauhdikkaampaa ja neutraalissävyyisempää liikkumistapaa kuin *mykertää-*verbi. Verbin valintaan on ohjannut myös kulkuneuvo: traktorilla liikkuminen on vaivalloisemman näköistä kuin sujuva suksilla sujuttelu tai juokseminen.

Sehäh *hiihteem muklitti* aikonnaan tosi kovasti.

Reeti [koira] *ajjoom muksutti* sitä jänistä.

Joo, sittes se sieltä rattorilla *tullam mykertää*.

Sen sijaan *hUm*-kantaisissa verbeissä ei ole löydettävissä yhteyttä etuvokaalisen variantin ja lisääntyneen affektiivisuuden välillä. Kaikissa seuraavissa lauseissa voisi koloratiiviverbinä olla joko etu- tai takavokaalinen variantti merkityksen affektiivisuuden juurikaan muuttumatta. Osasyynä lienee se, että *hUm*-kantaiset verbit ovat liikkumista ilmaistessaan tietyllä tapaa pejoratiivisia, eikä eroa etu- ja takavokaalisen variantin kesken enää ole mielekästä tehdä; etuvokaalinen variantti ei siis ole ”vähemmän pejoratiivinen, mutta kuitenkin pejoratiivinen”.

Viimeisen lauseen etuvokaalisen variantin selittääkin paremmin onomatopoeettisuuteen kuin deskriptiivisyyteen liittyvät seikat. Etuvokaalinen variantti ilmaisee kevyempää tekemistä, ts. tekemistä, josta aiheutuva ääni ei ole raskas. Ensimmäisen ja viimeisen esimerkilauseen naisten kulkeminen on ollut samantapaista, mutta kuitenkin erilaista: *humputtaminen* on raskastekoisemman ihmisen liikkumista kuin *hypytteleminen*. Asiaa selventää esimerkiksi verbiparin *humista – hymistä* semanttisen merkityksen ymmärtäminen.

Se [nainen]kuluki aena hautajaesissa - - niih *humputti kulukee*.

Sieltä vanahoja akkoja *humputti tullap* potkurin kanssa.

Heinäsiementä siinä tuota nopeestil *lapiiojjah humputin*.

Nii se ol eukko *viijjah hypytellyt* tyttöä helemassa.

Etu- ja takavokaalisten varianttien vaihtelu ilmentääkin koloratiivikonstruktiossa enemmän onomatopoeettisuutta kuin affektiivisuutta. Tämä seikka käy edellistä esimerkkiä paremmin ilmi niissä tapauksissa, joissa samakantaiset deskriptiiviverbit ovat liittyneet semanttisesti erisisältöisiin pääverbeihin. Esimerkiksi *jutkahtaa-*verbillä on ilmaistu suuremman esi-

neen tai olion kaatumista kuin *jytkähtää*-verbillä. Jälkimmäinen on tosin yhdistetty pääverbiin *kuolla*, mutta periaatteessa kyse on samasta asiasta: kaatuuhan lehmäkin kuollessaan (viimeistään).

Ja se kun se pitkä puu sinneh hankkeej *jutkahti kuatuan* ni siinäpä sitä...
Siellä oel saeras lehmä yöllä *kuollaj jytkähtännä*.

Etu- ja takavokaalisten varianttien eroja käsitellään tässä työssä myös äänteellisten seikkojen ja koloratiiviverbin ilmaiseman tekemisen nopeuden yhteydessä. Pääpiirteissään voi kuitenkin sanoa, että samakantaisten verbien etu- ja takavokaalisten varianttien välillä ei ole koloratiivikonstruktion koloratiiviverbeissä pelkästään affektiivisuutta ilmaisevaa tehtävää.

3.3.4. Koloratiiviverbien verbi- ja johdostyyppit

Aineiston koloratiiviverbit olen luokitellut Muoto-opin arkiston keruuoppaan käyttämän järjestelmän mukaisesti, joka perustuu paitsi tavulukuun myös vartalotyyppiin. Olen myös tutkinut, mitä johdoksia koloratiiviverbeissä esiintyy. Useissa tapauksissa aineiston koloratiiviverbit eivät hahmotu johtamalla muodostetuiksi, ja niiden kantasanaa on vaikea selvittää. Ilmiö koskee kaikkia kielen onomatopoeettisia sanoja: ”Äänteellisesti motivoituneet, joko ääntä jäljittelevät (onomatopoeettiset) tai äänen avulla kuvailevat (deskriptiiviset) sanat voivat vakiintua kieleen uusina perussanan kaltaisina elementteinä, joskin erityisesti verbien osalta on tavallisempaa, että ekspressiivinen osa muodostaa vain sanan perusvartalon. Uusi sana on tällöin pikemmin johdos kuin jakamaton perussana, esim. *kohista* ja *puhista* sisältävät selvästi *ise*-johtimen.” (Häkkinen 1990, 99-100.)

Ahti Rytkönen esittelee teoksessaan Itämerensuomalaisten *tm*-sanojen historiaa edellisestä poikkeavan näkemyksen onomatopoeettisten verbien johtosuhteista. Hänen mukaansa verbeille on löydettävissä juuri, josta ne ovat johto-opillisten sääntöjen mukaan kehittyneet. Juurina ovat Rytkösen mukaan olleet kaksi tahoja, joista ensimmäistä hän kuvaa seuraavasti: ”Juurena esiintyy nominin tai verbin konsonanttivartaloksi selitettävissä oleva aines. Niinpä *huhina* edellyttää kantasanaa *huh*, konsonanttivartalo on *huh*. Tämän *huh*-»juuren« johdannaisia olisivat *huhmia*, *huhnie*, *huhkia*.” Toisena mahdollisena juurena Rytkönen esittelee emotionaaliset ja imitatiiviset interjektiot. (Rytkönen 1940: 17.)

Selventääkseen ajatustaan Rytkönen on luonut kuvitteellisen imitatiivisen interjektion **kom* ja olettaa sillä olevan tietyt vokaaliin päättyvät vastineensa. Tämä **kom* tai sen vokaaliin päättyvä vastine (esimerkiksi **komo*) voivat olla nimenä monille asioille. Ne voivat

tarkoittaa paitsi ääntä, myös esinettä tai tapahtumaa, johon ääni liittyy. Vieläpä voi **kom* tai **komo* ilmaista jonkin **kom*-ilmiön tulosta. Tästä **kom(o)*-aineksesta voi Rytkösen mukaan johtaa sekä nomineja että verbejä. Siitä voi esimerkiksi johtaa verbin *komottaa -ttAA-*johtimella, joka suomen kielessä merkitsee jollakin varustamista, käsittelemistä, jonkin aikaansaamista tai jonkin laisena olemista. Siten *komottaa* voi tarkoittaa esimerkiksi **komolla* varustamista, **komolla* käsittelemistä, **komon* aikaansaamista ja **komona* olemista. (Rytkönen 1940: 60-61.)

Rytkösen mielestä johtamisketjuissa voi hyvinkin olla useampiakin jäseniä kuin *komo: komottaa* -tyypissä. Hänen mukaansa esimerkiksi kaksitavuisista *i*-vartaloisista verbeistä voidaan edelleen johtaa *-AhtA-*verbejä. Hän esittelee kyseistä johdostyyppiä verbaaliabstrakti – kaksitavuinen *i*-vartaloisen verbi – *-AhtA-*verbi seuraavien esimerkkien avulla: ”*pätkä: pätkiä: pätkähtää, ötkäke: ötkiä: ötkähtää, jutka: jutkia: jutkahtaa, lotka: lotkia: lotkahtaa*” jne (Rytkönen 1940: 67).

Aineistossa esiintyvät koloratiiviverbeinä seuraavat verbityypit:

1) Kaksitavuiset *A*-vartaloiset verbit (2)

nyhtää (2)

2) Kaksitavuiset *i*-vartaloiset verbit (6)

jorppia (2),

lompsia

ronkia

tarsia

urria

Kaksitavuisissa *i*-vartaloisissa verbeissä esiintyy johdin *i*. Verbejä voi luokitella yleisesti ottaen kontinuaatiivisiksi verbeiksi (Hakulinen 1979: 282) eli niille on ominaista tekemisen laadun jatkuvuus. Niille on vaikea löytää kantasanaa, eikä voida varmasti sanoa edes sitä, onko kantasana ollut nomini vai verbi, sillä *i*-johdin voi liittyä kumpaankin kantaan. Kantasanan epäselvyyden johdosta ei aineiston *i*-johtimisille verbeille voi määrittää tarkasti esimerkiksi privatiivista, kausatiivista, instrumentatiivista tms. merkitystä, joita tämän johdostyyppin verbeille usein pystyy määrittelemään (vrt. Hakulinen 1979, 282-283).

Aineistossa kaikki *i*-vartaloiset ja siten myös *i*-johtimiset koloratiiviverbit liittyvät liikkumista ilmaisevaan pääverbiin, ja peräti 66 %:ssa tapauksista koloratiiviverbi edeltää pääverbiä. Kaikista aineiston lauseista vain 25,8 % edustaa tällaista verbien keskinäistä järjestystä,

joten kaksitavuinen *i*-vartaloinen koloratiiviverbi esiintyy rakenteessa yleisimmin ennen liikku-
mista ilmaisevaa pääverbiä. Verbien väliin tulee usein myös määritteitä.

No ee tuo reeti voe ollak kovin kippee, kun nyttii *jorppii* tuolla *männä* ihan toe-
messaan.

Nim paljaej jaloen siellä kun *tarsittiin* sittek *kynteek* ku kenkijä...

Se [kurki] ol aena *ronkinna* siellä metässä *ehtiäm* marjoo ja vaekka mitä.

3) Kolmi- ja useampitavuiset *A*-vartaloiset verbit (84)

johdin

-ttA- *humputtaa* (3),
 hupittaa,
 hurottaa,
 jupittaa,
 killittää,
 kouhottaa,
 kötköttää,
 liputtaa,
 louhottaa,
 luhjottaa,
 luhnottaa,
 lösöttää,
 muklittaa,
 muksuttaa,
 mylkyttää,
 mötköttää,
 möykyttää,
 napottaa,
 pojottaa (2),
 posottaa,
 purrittaa,
 rehjottaa,
 repottaa,
 rullittaa,
 rympyttää,
 ryskyttää,
 röllöttää,
 tohottaa,
 torrittaa,
 tököttää,
 töllöttää,
 töpöttää,
 vipottaa,
 viuhottaa,
 vojottaa ja
 äjöttää.

-Ah(d)uttA- *hujauttaa,*
hurauttaa (3),
jytkäyttää,
jysähyttää,
korauttaa,
kotkauttaa,
kämäyttää,
luirauttaa,
lupsauttaa,
läpsäyttää,
lätkäyttää,
napsauttaa,
pamauttaa,
paukauttaa,
päsäyttää,
romauttaa,
rytkäyttää,
rätkäyttää,
sätkäyttää ja
täräyttää.

-AhtA- *jutkahtaa,*
jyrähtää,
jytkähtää,
kemahtaa,
mulskahtaa,
mätkähtää,
pyrähtää,
päksähtää ja
päsähtää.

-UttA- *hönttyyttää,*
pöllyyttää (2),
romuuttaa,
rönyyttää ja
täryyttää.

-stA- *luhostaa (2),*
pyristää ja
retostaa.

-ta- *mykertää*

Kolmi- ja useampitavuisissa A-vartalosisissa verbeissä esiintyy kuusi eri johdostyyppiä: *-ttA-*, *-A(hd)UttA-*, *-AhtA-*, *-UttA-*, *-stA-* ja *-tA-*. Ylivoimaisesti eniten aineistossa on *-ttA-*johtimella

muodostettuja verbejä, peräti 36. Tämän johdostyyppin verbit liittyvät erityisen usein liikkeetöntä olemista ilmaisevien pääverbien koloratiiviverbiksi. Aineistossa on kaikkiaan 18 lausetta, joissa koloratiivikonstruktio ilmaisee liikkeetöntä olemista. Näistä 17 tapauksessa koloratiivi-verbina on *-ttA*-johtiminen verbi.

istua	louhottaa / vojottaa / luhjottaa / töllöttää
maata	luhnottaa / äjöttää / röllöttää
olla	kouhottaa / lösöttää / mötköttää / napottaa / posottaa / tohottaa / vipottaa
seisoa	tököttää / pojottaa (2)

Kolmi- ja useampitavuisista *A*-vartaloisista verbeistä johtimella *-A(hd)UttA*-muodostettuja verbejä on 20. Johdin esiintyy täydellisessä asussaan vain yhdessä aineiston koloratiiviverbissä (*jysähyttää*), tosin siitäkin puuttuu yleiskielelle ominainen, mutta murteissamme vieras *d*-äänne. Johdin onkin aineistossa edustettuna liki kaikissa tapauksissa asussa *-AUttA*. Johdin luokitellaan momentaanis-kausatiiviseksi, ja näiden merkitysainesten erottaminen toisistaan on useissa verbeissä vaikeaa: ”Ainakin *-AUttA*- on morfologisesti jakamaton johdin sellaisissa tapauksissa kuin *liik + autta*, *nyrj + äyttä*, *sink + autta*” (Karlsson 1983: 260).

Johtimella *-AhtA*- muodostettuja verbejä aineistossa on yhdeksän. Nämä verbit ilmaisevat kaikki momentaanista toimintaa. Huomattava osa tällä johtimella muodostetuista verbeistä on kielessämme onomatopoeettisia (Vesikansa 1978: 105), kuten myös luonnollisesti kaikki aineiston verbit. Kantasanaa on siksi useissa tapauksissa vaikea selvittää, mutta joistakin verbeistä sellainen on tavoitettavissa kaksitavuisista *i*-vartaloisista verbeistä (ks. Rytkösen *lotka*: *lotkia*: *lotkahtaa* -periaatetta edellä). Johtoperiaatetta soveltamalla aineistosta löytyvistä *AhtA*-verbeistä voi luoda seuraavat sarjat: *jutka*: *jutkia*: *jutkahtaa*, *jyrä*: *jyriä*: *jyrähtää*, *jytkä*: *jytkiä*: *jytkähtää*, *kema*: *kemia*(?): *kemahtaa*, *mätkä*: *mätkiä*: *mätkähtää*, *mulska*: *mulskia*: *mulskahtaa*, *päksä*: *päksiä*: *päksähtää*, *päsä*: *päsiä*: *päsähtää*, *pyrä*: *pyriä*: *pyrähtää*.

Johtimella *-UttA*- muodostettuja verbejä on viisi kappaletta. Johtimen keskeinen semanttinen piirre on aiheuttaminen. Aineistossa *-UttA*-johtimiset verbit enimmäkseen liittyvät liikkumista ilmaiseviin pääverbeihin esim. *Sillä kelekalla ajjoor rommuuttannu* = ajanut aiheuttaen rominaa, kovaa ääntä.

Johtimella *-tA*- muodostettuja sanoja sen sijaan on vain yksi, johtimella *-stA* johdettuja taas kolme kappaletta. Johtimen *-stA*- voi ajatella syntyneen johtimesta *-tA*- siten, että

alun perin sanavartaloon kuulunut *s* on lohjennut johtimen osaksi ja siirtynyt analogian kautta muihin sanoihin (Vesikansa 1978: 98), joten pohjimmiltaan kyse on samasta johtimesta.

4) Kolmi- tai useampitavuiset *le*-vartaloiset verbit (17)

johdin

-ttele- *huikutella,*
 hulkutella,
 humputella,
 hylkytellä,
 hympytellä,
 hyssytellä,
 karmuilla,
 kiikutella (2),
 nalkutella,
 pouhatella,
 pöryytellä,
 rötkytellä,
 surautella ja
 tonnotella.

-stele- *lötöstellä ja*
 mutustella.

Kolmi- ja useampitavuiset *le*-vartaloiset verbit sisältävät kaikki (yhtä poikkeusta lukuun ottamatta) *-ele*-johtimen. Johdin tuo verbeihin frekventatiivisen merkityksen, vaikka se monissa deskriptiivisanoissa on verrattain tulkinnanvaraista.

5) Kolmitavuiset *ise*-vartaloiset verbit (5 sanaa, 5 sanetta)

julukkasta,
liehkasta,
linttasta,
lönttämästä ja
tuppasta.

Kolmitavuiset *ise*-vartaloiset verbit puolestaan sisältävät kaikki *-Aise*-johtimen, joka murteellisessa asussaan on *i:tön*, *-Ase*. Johdin on momentaaninen, ja merkille pantavaa on sen liittymisen aineistossa pelkästään liikkumista ilmaiseviin verbeihin.

6) Supistumaverbit (12 sanaa, 13 sanetta)

*juntata,
jyrätä (2),
köntätä,
nuijata,
melsketä,
peuhata,
puohata,
ramuta,
söhlätä,
telletä,
teuhata ja
tinata.*

Kaikki aineiston deskriptiiviset supistumaverbit ovat kolmitavuisia, ja niissä on kolmea poikkeusta lukuunottamatta supistuma. Tosin näissäkin tapauksissa lienee puhekielessä supistuma, mutta aineiston perusteella ei asiaa voi varmaksi sanoa.

Aineiston 13 koloratiiviverbinä esiintyvää supistumaverbiä liittyvät kaikki yhtä poikkeusta lukuunottamatta kaksitavuisiin verbeihin. Voineekin ajatella, että yksi peruste tietyn koloratiiviverbin liittämiseksi kaksitavuisen pääverbiin onkin juuri se, että supistumaverbi kuulostaa kielenpuhujan korvassa luontevimmalta vaihtoehdolta rakenteeseen. Tämä lienee yksi rakenteen muodostusta ohjaava seikka. Esimerkkejä kaksitavuisen pääverbiin ja supistumaverbin muodostamasta koloratiivikonstruktiosta:

*Nyt tullaj jyrree!
Kyllä ne itkeep puohasivat tihkipiätään!
Jottiip pijot, iltamat jossa ne huastoop peohasivat kum minä kierrin sitte siihen.
Se on olluv venäjällä töissä, jottaen se pentti söhläs puhua.
Mukava ois ajjoot tinata vaekka pitempikkiim matka.*

Huomiota kiinnittää myös se, että erityisesti *mennä*-verbi liittyy aineistossa peräti neljä kertaa supistumaverbiin. Koloratiivikonstruktioita, joissa pääverbinä on *mennä*-verbi, on siis noin kolmannes kaikista niistä tapauksista, joissa koloratiiviverbinä on supistumaverbi.

*Mikä heillä om merkitys siitä että sillälaela männäj jyrätääj ja taevalta tehään.
Kolomella jalalla köntäs vuam männäj ja se ol pitännä se lehmä lopettoos sitte.
Ja kun katoin niim petäjäl latvassa jo männär ramus [kissa].
Niim minä katoin kun se männät teuhas tuossa tiellä [hevonen].*

4. PÄÄVERBIEN JA KOLORATIIVIVERBIEN YHDISTÄMINEN

4.1. Pääverbien ja koloratiiviverbien yhdistelmämahdollisuudet aineistossa

Kuten edellä on kerrottu, aineistossa esiintyy kymmenen pääverbityyppiä ja kuusi koloratiiviverbityyppiä. Niiden kombinointi on kuitenkin rajallista, sillä mikä tahansa koloratiiviverbi ei sovi käytettäväksi tiettyjen pääverbien kanssa ja päinvastoin. Kombinaatiovaihtoehdoista voi muodostaa taulukon, joka on esitetty liitteessä 6.

Taulukko kertoo selkeästi sen, että prootyyppisimmillään koloratiivikonstruktiossa on kaksitavuinen pääverbi ja siihen liittynyt kolmi- tai useampitavuinen koloratiiviverbi. Tällainen koloratiivikonstruktio on peräti 70 prosentissa aineiston lauseista. Pääverbityypeistä parhaiten ovat edustettuina kaksitavuiset *e*-vartaloiset, kaksitavuiset *A*-vartaloiset sekä kolmi- ja useampitavuiset *le*-vartaloiset verbit. Kaikki luetellut verbityypit voivat esiintyä viiden eri koloratiiviverbityypin kanssa.

Toista ääripäitä edustavat pääverbeinä esiintyvät supistumaverbit. Niitä on aineistossa suhteellisen runsaasti eli 12 lauseessa (esimerkiksi kolmi- ja useampitavuisia *le*-vartaloisia pääverbejä on 15 lauseessa), mutta ne voivat liittyä liki ainoastaan kolmi- ja useampitavuisiin *A*-vartaloisiin koloratiiviverbeihin.

Ja se silloin *puotam mulskahtanna*.

Ku äitivainoosta jäen niin juoksentelij ja *kerjätöp pöllyytin*.

Se *päsähtää puotam* mihin sattuu, semmonen se on ku ilmalevae.

Jollain tapaa kartettava piirre näyttää olevan samantyyppisten verbien esiintymisen rakenteessa sekä pää- että koloratiiviverbinä. Aineistossa on vain kuusi tällaista lausetta, ja näistä peräti neljässä molemmat verbit ovat kolmi- ja useampitavuisia *le*-vartaloisia verbejä. Kolmessa lauseessa esiintyy *kävellä*-pääverbi.

Minä keitän, kum minä *kävelläl lötöstelen*, lähen tuonnej jialle.

Ukko *kävellät tonnotellut* tuolla missä tahhaam pellolla ja niityllä ja tiellä.

Siinä *hulukuttel kävellä* uunin ympärillä.

Ei kun tuikit lapsen suuhuv voa ja (resto) *hyssytellä istuiles* siinä sängyssä sitä.

Muut kaksi lausetta ovat:

Oliham meillä se yks lehmä jota *nyhettiil lypsee*.

Se ol aena ronkinna siellä metässä *ehtiäm marjoo* ja vaekka mitä.

Sen sijaan aineistosta puuttuvat täysin lauseet, joissa supistumaverbi olisi rakenteen pää- ja koloratiiviverbinä, vaikka kyseinen verbityyppi esiintyy 12 kertaa rakenteen pääverbinä ja 13

kertaa koloratiiviverbinä. Samoin kolmitavuinen *ise*-vartaloinen pääverbi ei saa seurakseen samantyyppistä koloratiiviverbiä.

Koloratiiviverbeistä ehdottomasti yleisin (83 esiintymää) on kolmi- ja useampitavuisten *A*-vartaloisten verbien ryhmä, johon kuuluvat verbit voivat esiintyä jokaisen kymmenen erilaisen pääverbityypin kanssa. Pelkkä runsas lukumääräinen esiintyminen ei kuitenkaan kerro kaikkea kombinointimahdollisuuksista, sillä vaikka kolmitavuisia *ise*-vartaloisia verbejä on yli neljä kertaa vähemmän kuin kolmi- ja useampitavuisia *A*-vartaloisia verbejä, esiintyvät *ise*-verbit peräti kahdeksan erityyppisen pääverbin kanssa.

Koloratiivikonstruktio tuntee 31 erilaista kombinointimahdollisuutta pääverbien ja koloratiiviverbien kesken. Yhdistelmille on ominaista kasautuneisuus: jotkut kombinaatiot ovat hyvin yleisiä ja vastaavasti peräti 13 yhdistelmää esiintyy aineistossa vain kerran. Esimerkiksi kolmi- ja useampitavuiset *le*-vartaloiset verbit esiintyvät aineistossa usein vain yhden kerran jonkin pääverbin kanssa. Seuraavat lauseet on poimittu aineistosta edustamaan *le*-vartaloisten koloratiiviverbien vain kerran esiintyviä kombinaatioita pääverbien kanssa.

Nii se ol eukko *viijäh hypytellyt* tyttöö helemassa. (1-tav. + *le*-vart)

Ni sepät *nalakuttel takkoon* ne eihän ne niih hyvijä ollunna eikä siitä niin siroja soanna. (2-tav. *o(i)*-vart. + *le*-vart.)

Ja minun sylliin *karmuil hyppiä!* (2-tav. *i*-vart. + *le*-vart.)

Erityisesti kaksitavuiset koloratiiviverbit ovat aineistossa harvinaisuuksia, ja monista kaksitavuisista verbeistä kielenpuhujat käyttävät kolmitavuisia muotoja lauseyhteydessä. Yksi keino kolmitavuisuuteen pääsemiseksi on käyttää savolaismurteille ominaista *-ma*-supiinia (ks. supiinista esim. Larjavaara 1995: 132).

Nim poeka *sannoov veäntännä* siihe jotta eehän nuo os suanuk kun...

Se ol aena *ronkinna* siellä metässä *ehtiäm* marjoo ja vaekka mitä.

Toinen keino supiinien ohella saada kaksitavuinen verbi lauseessa kolmitavuiseksi on käyttää verbistä passiivimuotoa tai kolmannen infinitiivin illatiivimuotoa:

Nim paljaej jaloen siellä kun *tarsittiin* sittek *kyntee* ku kenkijä...

Oliham meillä se yks lehmä jota *nyhettiil lypsee*.

Pitäsköhän sittel lähteek *kävelläl lompsimaan?*

Eräässä lauseessa taas kaksitavuisen koloratiiviverbin tavulukua lisätään liitepartikkelilla:

Tapellan nyhtääkö ne siellä nykyään?

Vain kolmessa lauseessa esiintyy kaksitavuinen koloratiiviverbi kaksitavuisessa muodossa. Näistä kahdessa on *jorppia*-verbi pääverbin etisessä asemassa, mikä ehkä tasapainottaa rakennetta kielenpuhujan kielikorvalle luontevammaksi. Vain *tulla urria* -konstruktio jää näin puh-

taasti kaksitavuisen koloratiiviverbin sisältäväksi lauseeksi, jossa on rakenteelle tyypillisin sanajärjestys.

Nyttii *jorppii* tuolla *männä* ihan toemessaan.
 Katotaam missä sinä *jorpit kävellä* äsken.
 Sieltä se sittet *tulla urri*.

Rakenne näyttääkin karttavan kaksitavuisia koloratiiviverbejä sellaisissa lauseyhteyksissä, joissa niitä ei luontevasti saa kolmitavuiseen asuun. Preesensmuotohan näillä verbeillä olisi luontaisesti kaksitavuinen, joten kyseistä tempusta ei näistä verbeistä käytetä. Siksipä preesensissä esiintyy kolmitavuinen koloratiiviverbi, mutta kaksitavuinen verbi esiintyy mennyttä aikamuotoa ilmaisevassa *-mma*-supiinissa.

Nim poeka *sannoov veäntännä* siihe jotta eehän nuo os suanuk kun...
 vrt. No saara, neljänteen *pässäytä sannoov* sinä nyt viimener rasti.

Kaksitavuiset koloratiiviverbit esiintyvät siis aineistossa yleensä kolmitavuisessa muodossa, mutta aineistossa on jonkin verran kaksitavuisiksi lauseyhteydessä jääviä, alkupe-
 rältään kolmitavuisia verbejä. Yleensä on kyse koloratiiviverbien kolmannen persoonan imperfektimuodoista, joista loppu-*i* on hävinnyt. Loppuheittoisina kaksitavuisiksi voivat muotoutua kolmitavuiset *le-* ja *ise-* vartaloiset verbit sekä supistumaverbit. Näihin verbiryhmiin kuuluvat aineistossa 21 lauseen koloratiiviverbit, joista 10 esiintyy yksikön kolmannessa persoonassa eli sellaisessa asemassa, jossa loppuheitto ja siten kaksitavuinen muoto on mahdollinen. (Yksi lause on kysymyslause, jossa kaksitavuinen muoto mahdollistuu koloratiiviverbin ensimmäisen infinitiivimuodon kautta). Aineistoon ei ole merkitty liudennusta, mutta koska seuraavat lauseet ovat keräämiäni, voin todeta liudennuksen olevan seuraavissa lauseissa jokseenkin vähäinen. Liudennus ei siis lauseissa saa sanoja ”kolmitavuisempaan” asuun. Huomiota kiinnittää se, että kaikki kaksitavuisiksi jäävät koloratiiviverbit esiintyvät liikkumista ilmaisevien kaksitavuisien pääverbien yhteydessä.

Kolomella jalalla *könttäs* vuam *männäj* ja se ol pitännä se lehmä lopettoo sitte.
 Ja kun katoin niim petäjäl latvassa jo *männär ramus*.
 Niim minä katoin kun se *männät teuhas* tuossa tiellä.
 Ja minun sylliin *karmuil hyppiä*.
 Se mies se *käyvväj junttas* navetalla.
 Nyt *tullaj jyrree!*

Liikkumista ilmaiseviin verbeihin liittyivät myös rakenteeltaan kaksitavuiset, lauseyhteydessä kaksitavuisina esiintyvät koloratiiviverbit (kuten *mennä / kävellä jorppia*).

Aineistossa on yksi lause, joka poikkeaa edellä kerrotusta: siinä kaksitavuisena esiintyvä koloratiiviverbi on liittynyt muuta kuin liikkumista ilmaisevaan pääverbiin.

Se on ollut venäjällä töissä, jottain se pentti söhläs puhua.

Yksi poikkeus ei kuitenkaan muuta kokonaiskuvaa, jonka mukaisesti koloratiivikonstruktiossa ei koloratiiviverbi voi kaksitavuisessa muodossa kovinkaan helposti liittyä muuhun kuin liik-
kumista ilmaisevaan pääverbiin. Tätä seikkaa selventävät seuraavat aineistosta poimitut lauseet
ja niille keksityt vastineet, joissa niin ikään on kyse yksikön kolmannen persoonan verbimuo-
doista.

*Se ronkii siellä metässä ehtiä marjoo ja vaekka mitä.

Se ol aena *ronkinna* siellä metässä *ehtiäm* marjoo ja vaekka mitä.

*Nim poeka sannoov veänti siihej jotta eehän nuo oos suanuk kun...

Nim poeka *sannoov veäntännä* siihej jotta eehän nuo oos suanuk kun...

5. KOLORATIIVIVERBIN TEHTÄVÄ KONSTRUKTIOSSA

5.1. Koloratiiviverbi ilmaisee tekemisen tai olemisen tempoa

Johdannossa todettiin, että koloratiiviverbi ilmaisee rakenteessa pääverbin ilmaiseman tekemisen tai olemisen tapaa, laatua tai muuta sen kaltaista seikkaa. Eräs koloratiiviverbin merkitys-tehtävä on ilmaista tekemisen tai olemisen nopeutta. Tätä semanttista puolta pystyy lähestymään esimerkiksi tutkimalla koloratiiviverbin äänneasua.

Matti Palm on todennut, että hän on ollut havaitsevinaan ”eräitä lainalaisuuksia deskriptiiviverbien äänneasun ja merkityksen välillä” (Palm 1966: 382). Palm onkin tutkinut Ilmari Kiannon Ryysyrannan Jooseppi -teoksessa käyttämiä deskriptiiviverbejä sen mukaan, ilmaisevatko ne nopeampaa vai hitaampaa kulkemista eli liikkumista.

Omassa työssäni olen tarkastellut muihinkin kuin liikkumista ilmaiseviin pääverbeihin liittyneitä deskriptiiviverbejä sen perusteella, ilmaisevatko ne nopeampaa vai hitaampaa tekemistä. Aina ei voi puhua edes tekemisestä, sillä paikallaanoloa ilmaiseviin pääverbeihin liittyvät deskriptiiviverbit eivät ilmaise tempoa. Kyse onkin eräänlaisesta tekemisen tai olemisen tavasta, subjektin otteesta tekemiseen, reippaudesta tai sen puutteesta. Rytkönen ilmaisee asian seuraavasti: ”Toisella puolen esiintyy äänen ja (liikkeen) merkitys, toisella puolen ei ole havaittavissa ääntä eikä liikettä, vaan esiintyy yksinomaan jonkinlaisena olemisen merkitys, jossa siis kuvastuu se tila, jossa jokin ääni, ääni ynnä liike tai pelkkä liike syntyy, tai jossa kuvastuu se tila, joka on ainoastaan verrattavissa edellämainittuun tilaan. Voidaan esim. sanoa *Uuni vetää horottaa* tai vain *Uuni horottaa*. Mutta jos sanomme *Ovi, suu* tai *uuni avonaisena horottaa*, ei meissä enää herää äänen t. äänen ja liikkeen mielikuvaa.” (1940: 59-60.)

Mielestäni onkin perusteltua tutkia deskriptiiviverbien äännesymboliikkaa muidenkin kuin liikkumista ilmaisevien koloratiivikonstruktioiden ollessa kyseessä, sillä yläsavolainen ymmärtää olemisen yleisvaikutelman, voi sanoa rytmin, tempon olevan erilainen sellaisissa ilmauksissa kuten *olla lösöttää – olla napottaa* tai *istua vojottaa – istua töllöttää*. Olen seuraavassa poiminut Palmin käsittelemistä äännepiirteistä muutamia ja verrannut hänen näkemyksiään omasta aineistostani saamiini tuloksiin. Tässä luvussa käsittelenkin joidenkin äänteiden vaikutusta koloratiiviverbin semantiikkaan, erityisesti tempoon.

A) *r*-äänne

Palmin mukaan sanansisäisiä yksinäiskonsonantteja tarkkailtaessa huomio kiinnittyy ennen kaikkea siihen, että *r*-äänne toistuu usein etenkin erittäin nopeaa kulkemista kuvailevissa verbeissä. Hän mainitsee esimerkkeinä seuraavia deskriptiiviverbejä: *hurahtaa*, *hura(h)uttaa*, *huristaa*, *kurahuttaa*. Omasta aineistostani löytyy myös *r*-äänne paitsi nopeaa kulkemista, myös muuta nopeaa tekemistä ilmaisevissa koloratiiviverbeissä. Näitä ovat esimerkiksi seuraavat verbit: *hurauttaa*, *hurottaa*, *jyrähtää*, *korauttaa*, *luirauttaa*, *pyristää*, *pyrähtää*, *surautella*, *täryyttää* ja *täräyttää*.

Anja sano että minä voil lähteev viemääj ja niihäm myö *männäh hurrautettiin* kottiin.

I. soittooh hurrautti, minä olim puhelimesta siinä.

Sitruunam puristaj ja siihel laitav vettä – – ja *juuvvah hurrautan* sen siltään.

No, nyt se *pallaah hurottaa* [tuli].

Jos minä siitä talosta hyväh hinnan suan niim minä sen *korrautam myyvvä*.

Entäpä jos myö kaikki vaan nopeesti valamistuttaaj ja *männäp pyrähettään* naimisiin.

Minä luulen, että se sillä orilla *surrauttelloo* ainakii niitä omia tammojaan *astua*.

Se ol leheessä minä luvun, tapletit anto, kohta *kuoltaj jyrähti* se ukko.

Myös *r*-alkuiset konsonanttiyhtymät ilmaisevat Palmin mukaan nopeaa kulkemista, kuten verbissä *porhaltaa* (Palm 1966: 384). Omassa aineistossani *r*-äänne esiintyy koloratiiviverbin konsonanttiyhtymän ensimmäisenä aineksena seuraavissa lauseissa:

Katotaam missä sinä *jorpit kävellä* äsken.

No ee tuo reeti voe ollek kovin kippee, kun nyttii *jorppii* tuolla *männä* ihan toemessaan.

Ja minun sylliin *karmuil hyppiä* [kissa].

Niim paljaej jaloen siellä kun *tarsittiin* sittek *kyntee* ku kenkijä...

Näissä lauseissa tekemisen keveys ja nopeus ei ole niin ilmeistä kuin niissä lauseissa, joissa koloratiiviverbissä on sanansisäinen yksinäis-*r*. Tietty tekemisen nopeus sanansisäiseen konsonanttiyhtymän alkuseen *r*-äänteeseen kuitenkin sisältyy. Yläsavolaiselle tätä eroa voi havainnollistaa miettimällä verbien *jorppia* – *jolppia* sekä *tarsia* – *talsia* eroja. *r*:llinen variantti ilmaisee ”terävämpää” otetta kulkemiseen, tietyllä tavalla määrätietoisempaa tekemistä kuin *l*-äänteellinen variantti.

B) *ps*-yhtymä

Samoin nopeaan kulkemiseen Palm liittää deskriptiiviverbit, joissa sisäkonsonanttina on äänneyhtymä *ps*: *kipsahtaa*, *liepsahtaa*, *rapsuttaa*. Omassa aineistossani *ps*-yhtymän sisältävät koloratiiviverbit eivät saa pääverbikseen liikkumista ilmaisevaa verbiä, mutta silti tämä ään-

neyhtymä liittyy nopeahkoon tekemiseen. Äänneyhtymä esiintyi vain johdostyyppiltään momentaanisissa *-AUttA*-verbeissä, mikä vahvistaa entisestään käsitystä äänneyhtymän nopeaan tekemiseen liittyvästä sävystä.

En ihmettele, jos se on *lupsauttanna sannoo* puoltoista tuhatta hehtaarille.

Työ *läpsäyttiä* siitä jonku saavviienkymppin tilin *tehäs* siitä.

Renki ol sanonna isännälle, että jos ois ollut kolomas riihi, niin ois *puijjan napsautettu* sekkii.

C) *p*- ja *h*-äänteet

Palmin mukaan sanansisäinen *p*- tai *h*-ääne sisältyy etenkin nopeaa kulkemista ilmaiseviin deskriptiiviverbeihin. Aineistossa sanansisäinen *p* tai *h* on esimerkiksi seuraavissa kolotatiiviverbeissä: *hupittaa*, *jupittaa*, *napottaa*, *repottaa*, *töpöttää*, *vipottaa* ja *tohottaa*. Suurin osa näistä verbeistä liittyy liikkumista ilmaisevaan pääverbiin ja koloratiivikonstruktiot ilmaisevatkin nopeahkoa tekemistä.

Se ov vaari *soutooh hupittannu*, järve' yli yöjalakaan.

Se [kissa] ee erkim mukkaal lähem millonkaa, mutta nyt *jupitti kävellär* riihelle asti.

Sev verran että rattorin kohalla mutkan heittäävät ja *jupittaavat männä* etteempäen.

Minnoon tympäännä hiihtoon, minä oon *jupittannu* suksella koulussakkii *kulukee*.

Kukahal lie urheillu, on tästä *jupittanna kävellä*.

Ol se mukava vuaj *juostar repottoo* aena kun ne käski.

Sanansisäinen *p*-ääne esiintyy myös muutamissa paikoillaan olemista ilmaisevien konstruktioiden koloratiiviverbeissä.

Piä ollun nuin tuonneppäej ja jalat *vipottanna olla* ovveempäen.

Tunnij jono *ollan napottanna* tapanina peltohovviin.

Näissä tapauksissa pääverbin ilmaiseman olemisen voikin katsoa saavan terhakkuuden, aktiivisuuden ja vireyden lisämerkitystä koloratiiviverbistä. Onhan olemisen ote aivan erilainen esimerkiksi lauseissa *olla lösöttää* – *olla napottaa*.

D) Nasaalin ja klusiili(e)n yhtymä

Laiskakhkoon ja vaivalloiseen kulkemiseen Palm liittää etenkin nasaalien ja klusiilien yhtymät: *jumppailla*, *kemputella*, *kämperehtiä*, *lynkyttää*, *känkkäillä*, *remppailla* jne. (Palm 1966: 384).

Myös omasta aineistostani löytyvät koloratiiviverbit tukevat tätä näkemystä. Nasaalien ja klusiilien yhteenliittymät löytyvät seuraavista aineiston verbeistä: *humputella*, *humputtaa* (3), *hympytellä*, *hönttyyttää*, *juntata*, *köntätä*, *linttasta*, *lompsia*, *lönttämästä* ja *rympyttää*. Kaikki liittyvät

liikkumista ilmaisevaan pääverbiin. Näin ollen esimerkiksi seuraavat lauseet ovat kielitajun vastaisia, koska niissä nasaalin ja klusiili(e)n yhteenliittymän sisältävä koloratiiviverbi on liitetty muuhun kuin liikkumista ilmaisevaan pääverbiin.

* Jotain se sisko puhua humputtaa.

* Sitte minä soittaa rympyttelin kotiin.

Edellä mainitun äänneyhtymän sisältävistä aineiston koloratiiviverbeistä *juntata* ja *rympyttää* ilmaisevat enemmänkin reipasta kuin laiskaa liikkumista. Lauseissa

Se mies se *käyvväj junttas* navetalla.

Ni sitte kun ne ser ruumiin kansat *tullar rympyttänneet*.

verbi *juntata* ilmaisee navettatöiden jatkuneen pitkään: samoin kuin paalua juntataan maahan, samoin mies tasaisesti, rutiininomaisesti hoiti navetta-askareensa vuodesta toiseen. Koloratiiviverbi on siis motivoitunut tähän käyttöyhteyteen sen yksiyymmärteisyys ja yleiskielisyyden perusteella. *Rympyttää*-verbi taas jäljittelee kuulohavaintoja aineiston lauseyhteydessä esiintyessään: ruumiinkantajat ovat tulleet niin toimeliaasti ja todennäköisesti kovalla vauhdilla, että ”jokin on rymissyt”, ruumis arkussaan tai kantajien kengät tietä vasten. Palmkin huomauttaa, että esimerkiksi *tömistää*-verbi saattaa lauseyhteydessä ilmaista nopeaa liikkumista, vaikka se sisältää hitaampaa kulkemista ilmaisevissa verbeissä yleensä esiintyvät *ö*- ja *ä*-äänteet. Tällaisen yleisistä tendensseistä poikkeamisen Palm selittää johtuvan siitä, että *tömistää* ilmaisee ensisijaisesti kovaa ääntä, ja voimallisuuden piirre liittyy sanaan myös sen ilmaistessa liikkumista. (Palm 1966: 383.)

Tiettyä reippautta ja kiireistä tekemistä ilmaisevat myös seuraavissa lauseissa esiintyvät, nasaalin ja klusiilin yhteenliittymän sisältävät koloratiiviverbit, jotka kaikki alkavat *h*-äänteellä:

On ne keppeitä, ee ne linkuta kun ne *männäh humputtelloo*

Se [nainen] se kuluki aena hautajaesissa - - niih *humputti kulukee*.

Sieltä vanahoja akkoja *humputti tullap* potkurin kanssa.

Nii se ol eukko *viijjäh hypytellyt* tyttöö helemassa.

Heinäsiementä siinä tuota nopeestil *lapiojjah humputin*.

Talvella kun lumi vaimentaa nuita ääniä, ni *kävelläh hönttytin* tuohon tielle.

Merkillepantavaa on, että kaikki edelliset koloratiiviverbit liittyvät liikkumista ilmaisevaan pääverbiin: kuten jo aiemmin totesin, on myös *lapioida*-verbi tässä yhteydessä nähtävä ennen kaikkea liikettä ilmaisevaksi. Näin hU + nasaali + klusiili -alkuisten koloratiiviverbien voi katsoa konstruktiossa esiintyessään merkitsevän ”liikkua vaivalloisesti, mutta kuitenkin niin nopeasti kuin mahdollista”. *h*-äänne tuo sananalkuisena deskriptiiviverbiin muutenkin nopeuden ja jou-tuisuuden vaikutelman, mikä ilmenee vertailtaessa esimerkiksi verbejä *hupittaa* – *jupittaa* tai

hylkytellä – *myl(y)kyttää*. Myös Palm toteaa, että nopeutta ja joutuisuutta ilmaisevissa deskriptiiviverbeissä on usein sanasisäisenä konsonanttina *h* tai *p* (Palm 1966: 384). Itse jatkaisin, että sananalkuisenakin *h* ilmaisee nopeaa tekemistä.

Seuraavat lauseet tukevat Palmin käsitystä siitä, että nasaalin ja klusiilin yhteenliittymä ilmaisee vaivalloista tekemistä. Kolmessa kyseisen äänneyhtymän sisältävässä koloratiiviverbissä on sananalkuisena konsonanttina *l*. Jos siis nasaalin ja klusiili(e)n yhteenliittymän sisältävät koloratiiviverbit *h*-äänteellä alkavina merkitsevät mahdollisimman nopeaa liikkumista, ilmaisevat saman ryhmän *l*-alkuiset verbit hidasta ja vaivalloista liikkumista.

Jotta lehmä hyp... nous, ylös siitä ja sillä- eij- olluk kun, kolomella jalalla *könttäs* vuam *männäj* ja se ol pitännä se lehmä lopettoos sitte.

No ee kun *kävellä* *linttasim* *putkollaan*.

Pitäsköhän sittel lähteek *kävellä* *lompsimaan*?

No niin, minä lähen *kävellä* *lönttäsemään*.

Koloratiivikonstruktiolle on siis ominaista, että varsinkin tekemisen tai olemisen tempoa ilmaistaan koloratiiviverbin äänteellisillä seikoilla. Havainnollistaakseni koloratiiviverbin äänneasun ja verbin tempon välistä yhteyttä asetin aineiston 12 *kävellä*-pääverbin sisältävää lausetta järjestykseen sen mukaan, kuinka hidasta tai nopeaa tekemistä koloratiivikonstruktiot ilmaisevat. Koloratiivikonstruktiosta syntyy seuraavanlainen jatkumo: *kävellä lötöstellä* – *kävellä lönttästä* – *kävellä lompsia* – *kävellä luhostaa* – *kävellä tonnotella* – *kävellä linttasta* – *kävellä jorppia* – *kävellä julukkasta* – *kävellä jupittaa* (2 esiintymää) – *kävellä hönttyyttää* – *kävellä hulkutella*. Lauseiden tasolla jatkumo näyttää tältä:

Minä keitän ne [luut], kum minä *kävellä* *lötöstelen*, lähen tuonne jälle.

No niin, minä lähen *kävellä* *lönttäsemään*.

Pitäsköhän sittel lähteek *kävellä* *lompsimaan*?

Minä neovon että ee, kun niin kaoval *luhostaa* voan *kävellä* kun se löytyyj.

Ukko *kävellä* *tonnotellut* tuolla missä tahhaam pellolla ja niityllä ja tiellä.

No ee kun *kävellä* *linttasim* *putkollaan*.

Katotaam missä sinä *jorpit* *kävellä* äsken.

Ei mallannakkaa tullas sisälle, lähti *kävellä* *julukkasemmaam* pihhaan.

Se ee [kissa] *erkim* mukkaal lähem millonkaa, mutta nyt *jupitti* *kävellä* riihelle asti.

Kukahal lie urheilullu, on tästä *jupittanna* *kävellä*.

Talavella kul lumi vaimentaa nuita ääniä, ni *kävellä* *hönttyytin* tuohon tielle...

Siinä *hulukuttel* *kävellä* uunin ympärillä.

Lauseiden järjestys voisi osin olla toinenkin, esimerkiksi koloratiiviverbien *tonnotella* ja *linttasta* osalta on vaikea ratkaista, kumpi niistä ilmaisee nopeatempoisempaa tekemistä, näissä lauseissa kävelemistä. Lause saattaisi vaihtaa paikkaa edellä olevassa luettelossa joko edeltävän tai seuraavan lauseen kanssa, muttei esimerkiksi voi väittää, että *tonnotteleminen* ilmaisi nope-

ampaa kulkemista kuin *jupittaminen* tai että *hulkuttelevinen* ilmaisee hitaampaa kulkemista kuin *linttasta*-verbi.

Näin ollen aineiston *kävellä*-pääverbiin liittyneistä koloratiiviverbeistä voi päätellä, että hitaampaan kävelemiseen liittyvät *l*-äänteellä alkavat koloratiiviverbit ja nopeaan puolestaan *h*-äänteellä alkavat koloratiiviverbit. Temmoltaan keskinopeaa kulkemista ilmaisevat *j*-äänteellä alkavat koloratiiviverbit. Myös ensitavun vokaalin voi katsoa ilmaisevan kävelemisen tempoa: etuvokaalinen variantti ilmaisee hitaampaa kävelemistä kuin takavokaalinen (*lönttämästä – lompsia, hönttyyttää – hulkutella*) ja suppeampi nopeampaa kuin väljempi (*luhos-taa – lompsia, jupittaa – jorppia*). *Kävellä*-verbi on myös siitä erikoinen pääverbi aineistossa, että siihen liittyvät vain tietyillä äänteillä alkavat koloratiiviverbit eli sanan alussa esiintyvät vain äänteet *h* (2), *j* (4), *l* (5) ja *t* (1). Esimerkiksi *mennä*-verbiin liittyy aineistossa 11 deskriptiiviverbiä, jotka alkavat seitsemällä eri äänteellä.

Vertailun vuoksi tarkastelen myös *olla*-pääverbiin liittyneitä koloratiiviverbejä ja niiden ilmaisevan tekemisen ja olemisen tempoa. Aineistossa on kaikkiaan seitsemän lausetta, joissa on pääverbinä *olla*-verbi. Lauseiden koloratiivikonstruktiot voi olemisen tempon perusteella laittaa seuraavaan järjestykseen: *olla lösöttää – olla mötköttää – olla napottaa – olla posottaa – olla tohottaa – olla kouhottaa* ja *olla vipottaa*. Koloratiivikonstruktion sisältävät lauseet ovat kokonaisuudessaan:

Niemisellä alakaa nyt nousukaus, se on pari vuotta *ollal lösöttänny*.
 Sehäm *mötkötti olla* kolome kuukautta pois töistä.
 Tunnij jono *ollan napottanna* tapanina peltohovviin!
 Se [mies] *posottaa ollam maijamissa*.
 Siinä se item matamikkii *tohottaa* oikein *ollak* kuvassa.
 Ja se on se ukko riihen katolla *kouhottanna ollas* sitte.
 Piä ollun nuin tuonneppäej ja jalat *vipottanna olla* ovveempäe.

Olla-pääverbiin liittyvät koloratiiviverbit alkavat aineistossa peräti seitsemällä eri äänteellä (*k, l, m, n, p, t, v*). Tiettyä johdonmukaisuutta on näidenkin verbien ensitavun vokaalin ja semanttisen merkityksen (tässä tapauksessa olemisen yleisvaikutelman) välillä: etuvokaaliset verbit ilmaisevat veltompaa olemista kuin takavokaaliset (*lösöttää – posottaa*) ja suppeamman vokaalin sisältävät reippaampaa olemista kuin väljemmän vokaaliaineksen ensitavussa sisältävät verbit (*tohottaa – napottaa*). Korostan jälleen, että koloratiivikonstruktioiden järjestäminen tekemisen tempon mukaiseen järjestykseen on joiltakin osin mielivaltaista ja vaikeasti perusteltavissa. Esimerkiksi edellisen luettelon *olla napottaa* ja *olla posottaa* -koloratiivikonstruktiosta on vaikea sanoa, kumpi ilmaisee reippaampaa olemista. Yksittäiset lauseet voivat siis liikkua luettelossa yhden aseman verran ylös tai alas päin.

5.2. Koloratiiviverbi ilmaisee tekemisen auditiivisuutta tai visuaalisuutta

Kuten edellä on kerrottu, tarkoittaa primaari onomatopoesis nimenomaan äänen jäljittelyä äänellä. Aineiston koloratiiviverbien lajitteleminen primaaristi onomatopoeettisiin ja sekundaaristi onomatopoeettisiin ei ole yksinkertaista. Useimmiten on varmasti kielenpuhujasta riippuvaa, kokeeko hän tietyn sanan kuulo- vai jostain muusta aistista käsin motivoitukseksi. Lähinnä kyseen tulee kuulon ohella näköaisti. Tekemisen tai olemisen tempon ohella koloratiiviverbi voi-kin lauseessa ilmaista esimerkiksi sitä, syntyykö tekemisestä tai olemisesta kuulo- vai näköaistille paremmin avautuva aistihavainto.

Rytkösen (1940: 52) mukaan onomatopoeettisella sanalla voi olla seuraavia merkityksiä tai jopa kaikki seuraavat merkitykset: 1. ääni; 2. jokin, jolle kyseinen ääni on ominainen; 3. tulos jostakin äänen luonnehtimasta ilmiöstä; 4. auditiivisen näkövastine; 5. varsinainen kuvaannollinen merkitys. Rytkösen mainitsee samassa yhteydessä sanat *kumea* ja *heleä* esimerkkeinä sanoista, joilla on sekä auditiivinen että visuaalinen merkityssisältö: ”*Kello soi kumeasti. – Kuu paistaa kumeasti. Heleä ääni. – Heleä väri.*” Toisaalla samassa teoksessa hän vielä ottaa esimerkiksi imitatiivisen interjektion *humpsis*: ”Jollakin *humpsis*-sanalla voidaan merkitä ilmiö, esim. palamisen humahdus, joka yht’aikaa tajutaan moninaisesti: valona, paukahduksena, lämpönä, ilmanpaineena ja hajuna, ehkä makunakin” (mts. s. 70).

Aineistossa esimerkiksi konstruktiossa *palaa hurottaa* voi *hurottaa*-verbin ajatella ilmaisevan paitsi palamisesta lähtevää ääntä myös näköaistilla havaittavaa palamisen nopeutta ja liekkien korkeutta, ehkäpä myös tulisijan (tässä tapauksessa takan) edustalla tuntoaistilla havaittavaa vetoa eli ilman vaihtumista.

Koloratiivikonstruktion osana selkeästi onomatopoeettinen deskriptiiviverbi voi kuitenkin saada visuaalista sävyä. Aineistossa on esimerkiksi lause *Nyttii tullam mutustel tuolta laolta likakenkinneen. Mutustella*-verbin voi sinänsä ajatella ilmaisevan ääntä, joka syntyy ihmisen syödessä, sanotaanhan esim. *Liisa mutustelee pullaa*. Onhan olemassa myös *mutustaa*-verbi, jota käytetään ”varsinkin hampaattoman ihmisen syömisestä, pureskelusta” (NS), sekä muihin oraali alueen toimintoihin liittyvä *mutista*-verbi. Näin ollen *mutustella*-verbin voi ajatella olevan primaaristi onomatopoeettinen, vaikka se aineistossa liittyy sellaiseen verbiin kuin *tulla* (lauseyhteydessä merkitys on *tulla jalkaisin*). Tällöin konstruktion merkitystä voi ajatella laajemmin: *tulemiseen* liittyy jotain ”hampaatonta”, se on ponnetonta.

Jotkut deskriptiiviverbit taas ovat selkeästi sekundaarista onomatopoeettisuutta edustavia. Esimerkiksi verbit *luhostaa* ja *äjöttää* tuntuvat hyvin hatarasti äänteellisesti moti-

voiduilta. Niiden taustalta on vaikea löytää mitään ulkomaailman ääntä, jota ne pyrkisivät jäljittelemään. Joskus sekundaarista onomatopoeettisuutta ilmentäville sanoille löytyy miltei samankaltaisia sanamuotoja, jotka kuitenkin edustavat selkeästi primaaria onomatopoeettisuutta. Tällöin merkitysero syntyy hyvin pienistä äänteellisistä eroista. Seuraavassa lainauksessa 'merkitä liikettä' tarkoittaa samaa kuin edustaa sekundaaria onomatopoeettisuutta ja vedota siten enemmän näkö- kuin kuuloaistiin: ”*Täristä* 'skallra, dallra, darra, skaka, skälfva' (Lönnr.) ainakin minun käsitykseni mukaan merkitsee etupäässä liikettä. Samoin *tärskyttää* 'förorsaka frustning, skaka etc.' (Lönnr.). Mutta likeinen subst. *täräkkä* merkitsee selvästi ääntä: *käöp täräkkä kun tiukutehtaassa* (Maaninka). - - Verbi *väristä* 'darra, skälfva, bäfva, dallra' on etupäässä liikettä tarkoittava, mutta *värnytä* 'itkeä, kitistä' ja sen eri vokaaliasteet *virnutta* 'kiljua, kirnitää', *vurnuta* 'naukua, parkua' merkitsevät ääntä, samoin *vorista*, *vurista*. Ikivanhaa struktuuria olevat verbit *änistä* ja *inistä* ovat ääntä merkitseviä, - - mutta *inahtaa* ja *änähtää* tarkoittavat tavallisimmin pientä liikahtamista l. hievahtamista: *ei inahdakaan, ei änähdäkään.*” (Rytkönen 1940: 56-57.)

A) Pääverbi ilmaisee auditiivisuutta

Tietyllä tavalla olisi odotuksenmukaista, että auditiivista tekemistä ilmaisevaan pääverbiin liittyisi primaaristi onomatopoeettinen koloratiiviverbi. Aineistossa on 12 auditiivisuutta ilmentävää pääverbiä, joista viiteen liittyy selvästi jotain ulkomaailman ääntä jäljittelevä deskriptiiviverbi. Esimerkiksi lauseessa

No vähän piästä *kehuar ryskytän* sinua!

ryskyttää-verbi ilmentää ääntä, joka syntyy ravistettaessa, riepoteltaessa tai kiskottaessa isohkoa esinettä, joka on kiinni alustassaan tms. (Ryskyttää ovea. NS 1978: 811). Näin pääverbin ilmaisema kehuminen saa merkitysvivahteekseen jotakin voimallista ja väkivaltaista. Paitsi samankaltaista voimallisuutta, myös tiettyä nopeutta ja äkillisyyttä ilmentävät seuraavien lauseiden koloratiiviverbit.

Ja, se siitä *kirotap pammaottanna* sitt- että no sekö keles siitä repäs.

Mikähän sannoo sen tietosam mukkaan ni, *sannoop paukaottaa* aena toenej jo sannoo siihev vaste.

No saara, neljänteen [lähtöön] *pässäytä sannoo* sinä nyt viimener rasti.

Koloratiiviverbien taustalta voi hahmottaa tietyt äänteet, joita voi kuvailla esimerkiksi äänneyhdistelmillä 'pam', 'pauk(ahdus)' ja 'pä(k)s(ähdys)'.

Primaaria onomatopoeettisuutta ilmentää myös *lupsauttaa*-verbi. Nykysuomen sanakirja katsoo sen olevan kausatiivinen johdos onomatopoeettisesta *lupsahtaa*-verbistä ja

selittää teonnimeä *lupsahdus* käytettävän pehmeän, vaimean äänen synnyttävästä liikkeestä. Lauseessa

En ihmettele, jos se on *lupsauttanna sanno* puoltoistatuhatta hehtaarille
pääverbi *sanoa* saa verkkaisuuden ja pehmeiden sävyn. Toisenlaista puhuminen on puolestaan seuraavassa lauseessa

Ja ne ol jottiip pijot, iltamat jossa ne *huastoop peohasivat* kum minä kierrin sitte siihen.

Lauseen lausujan mielestä puhuminen (haastaminen) on iltamissa ollut leikillistä ja koväänistä ”peuhata = 1. leikin luonteisesti telmiä, kisailla, möyhiä; 2. elämöidä, metelöidä”(NS). *Peuhata*-verbiä muistuttaa *puohata*-verbi, jonka merkitykseksi Nykysuomen sanakirja antaa ”ahertaa, puurtaa, puuhata”. Aineistossa verbi esiintyy lauseessa

Kyllä ne *itkeep puohasivat* tihkipiätään!

Äänen tuottamista merkitsevä pääverbi ei siis aina saakaan koloratiiviverbikseen auditiivisesti avautuvaa koloratiiviverbiä. *Puohata*-verbi ei kuitenkaan hahmotu visuaalisestikaan kovin selkeästi, kuten eivät myöskään seuraavien lauseiden ei-auditiiviset koloratiiviverbit.

Se *kehuar retostaa* niitä aatoja, vaikka ee oes aihetta.

Nim poeka *sannoov veäntännä* siihe jotta eehan nuo os suanuk kum. . .

Retostaa ja *vääntää* ovat verbejä, joilla on molemmilla varsin selkeä merkitys yleiskielessäkin. *Retostaa*-verbi riittäisi aineiston lauseessa tuomaan yksinäänkin esille kielenpuhujan tarkoittaman merkityksen, ovathan *kehua* ja *retostaa* osin synonyymisiä (NS: *Kehua retostaa* = *kehua* liioitellen, ylenpalttisesti). *Vääntää*-verbi taas ei voisi yksinään tuoda esille lauseen merkitystä (veisi jopa harhaan), vaan se tuo sanomiselle lisämerkityksen *sanoa osuvasti, yllättävästi*.

B) Pääverbi ilmaisee paikoillaan olemista

Äänen tuottamisen vastakohtana on hiljaa oleminen. Pääverbien semanttisessa luokittelussa hiljaa olemista lähimpänä on paikoillaan olemista ilmaisevien verbien ryhmä. Odotuksenmuokaista olisi, että paikoillaan oloa ei väritettäisi onomatopoeettisilla deskriptiiviverbeillä, vaan konstruktioiden koloratiiviverbien teho perustuisi muihin aisteihin, kuten esimerkiksi näköaistiin. Aineistossa on kaikkiaan 18 paikoillaan olemista ilmaisevaa lausetta, joissa esiintyy yhteensä neljä erilaista pääverbiä: *istua* (5), *maata* (3), *olla* (7) sekä *seisoa* (3). Näihin liittyvät seuraavat koloratiiviverbit: *hyssytellä, kouhottaa, louhottaa, luhjottaa, luhnottaa, lösöttää, mötköttää, napottaa, pojottaa* (2), *posottaa, röllöttää, tohottaa, tököttää, töllöttää, vipottaa, vo-jottaa* sekä *äjöttää*. Näistä ainoastaan yksi on selkeästi onomatopoeettinen:

Ei kun tuikit lapsen suuhuv voa ja (resto) *hyssytellä istuiles* siinä sängyssä sitä ja tällätä.

Hyssytellä-verbi tuo istumiseen merkityksen ”istua hyssytellen, istua ja hyssytellä samanaikaisesti”. Nykysuomen sanakirjassa verbi saa seuraavia merkityksiä: *Hyssytellä* = frekventatiivi-verbi <- hyssyttää = 1. Tuudittaa tai viihdyttää lasta suhisevia viihdytysääniä hys, ss ja šš toistaen, heijaten.

Vaikka vain yksi paikoillaan olemista ilmaisevan koloratiivikonstruktion koloratiiviverbi on selkeästi onomatopoeettinen, eivät kaikki loput ole kuitenkaan yksiselitteisesti näköaistiin vetoavia. Verbit *pojottaa* ja *tököttää* voi kuitenkin luokitella visuaalisesti avautuviksi.

Pappi sano jo jopille, että sua sitä istuakkii, mutta se eeku *seestäp pojotti*.
Näkköökö ne pojat mittään kum minä *seestäp pojotan* tässä eessä.

Pojottaa-verbi tarkoittaa suorana, jäykkänä, liikkumattomana seisomista. Se liittyy pystyasennossa olemiseen. *Pojottaa*-verbi liitetään yleisesti juuri *seisoa*-verbiin, ja koloratiivikonstrukti-
on *seistä pojottaa* voi ajatella olevan tietyllä tavalla fraasinomainen. Esimerkiksi jälkimmäisen
esimerkkilauseen puhuja seiso rennosti oven pieleen nojaten, mutta käytti silti olemisestaan
termiä *seistä pojottaa*. Aineistossa esiintyy myös lause

Ehän ne, jos ois niinkun tämä pöötä että *seistät tököttää* nuinikkäästi
jossa esiintyvä *tököttää*-verbi on hyvin pitkälti synonyyminen *pojottaa*-verbin kanssa. Muita
tämän ryhmän visuaalisesti hahmottuvia koloratiivikonstruktioita:

Piä ollun nuin tuonneppäej ja jalat *vipottanna olla ovveempäe*.
Eilennii [aviomies] *istual luhjotti* tässä ja sano että tuossa se oes tallim paekka.
Niemisellä alakaa nyt nousukaus, se on pari vuotta *ollal lösöttänny*.

C) Pääverbi ilmaisee liikkumista

1) Pääverbi ilmaisee tahatonta liikkumista

Liikkumista ilmaisevat pääverbit puolestaan saavat koloratiiviverbeikseen sekä auditiivis- että visuaalispainotteisia deskriptiiviverbejä. Varsinkin passiivista, tahatonta liikkumista ilmaiseviin pääverbeihin liitetään aineiston lauseissa auditiivisia koloratiiviverbejä, jotka kaikki ovat momentaanisia *-Ahta*-verbejä. Auditiivisten verbien käyttäminen on ymmärrettävää, kun ajattelee, että esimerkiksi kaatumiseen ja putoamiseen liittyy usein liikkeen loppumisesta syntyvä ääni. Äänen laatu vaihtelee sen elementin mukaan, mihin liike pysähtyy. Kovalle maalle päätymistä kuvataan aineistossa seuraavissa lauseissa:

Se [kurki] *päsähtää puotam* mihin sattuu, semmonen se on ku ilimalaevae.
 Juoks ihan kum pikku poekanej ja sittek *kuatuam mätkähti*.
 Ja se kum pitkä puu sinneh hankkeej *jutkahti kuatuan* ni siinäpä sitä olliit
 toesinnaam perkkoomista.

Päsähtää-verbi ilmaisee suhteellisen kovassa vauhdissa tapahtuvaa pysähdystä: lauseen kuulija voi hyvin kuvitella mainitun tilanteen, jossa kurki pudotessaan korkealta ilmasta kehittää kovan vauhdin ennen törmäystään maahan. *Mätkähtää*- ja *jutkahtaa*-verbit puolestaan ilmaisevat pehmeämpää ääntä kuin *päsähtää* (mätkähtää = pudota, kaatua jhk niin että syntyy pehmeähkö ääni, NS).

Kun liike pysähtyy veteen, ilmaistaan se myös koloratiiviverbissä. Esimerkiksi aineistossa esiintyvä *mulskahtaa*-verbi ilmaisee nesteen ääntä, kun siihen osuu esine.

Ja se [kirkonkello] sillon, *puotam mulskahtanna*.

2) Pääverbi ilmaisee kulkuvälineellä liikkumista

Liikkumisen tapahtuessa jollakin kulkuvälineellä on koloratiivikonstruktion koloratiiviverbi usein auditiivisesti avautuva.

Se *ajoor rönnyytti* kirkolta humalassa.

Arvooppa mitä oes tapahtunnu jos oisin tehä niinkuk käskit ja sillä kelekalla *ajoor rommuuttannu*?

Pitäsköhäm pannar ruuna aesoij ja sillä käyvvä *ajoor rötkyttelemässä*?

Se *ahti pörryytellöö* minusta kohta ohi *ajoo*, pittäähän se minunnii suaha uus kelekka.

Nyt *tullaj jyrree* [traktorilla]!

Kolmessa ensimmäisessä lauseessa kelkalla ja hevosella ajo on kuvattu pejoratiivissävyiseksi. *Rönnyyttää*-verbi sisältää ensitavun vokaalina *ö*-äänteen, jota suomen kielen deskriptiivisanoisissa pidetään vahvasti pejoratiivissävyisenä (Sivula 1989: 168). *Romuuuttaa*-verbin merkitys on Nykysuomen sanakirjan mukaan 'rämsyttää', 'romistaa', jotka ovat semantiikaltaan negatiivisesti sävyttyneitä. Nykysuomen sanakirjasta puuttuu *rötkytellä*-verbi, mutta se mainitsee *röt-kylä*- ja *rötkäle*-sanat, joiden merkitykseksi annetaan muun muassa '1. Kookkaasta, vars. rennosta oliosta, 2. halventava: roikale, retkale'. Moottorikelkalla ja hevosella ajoa siis kuvataan lauseissa siten, että teosta syntynyt ääni on ollut epämiellyttävä. Viimeistä edellisessä lauseessa esiintyy myös pejoratiivinen *ö*-äänne (*pöryyttellä*). Verbi ei kuitenkaan ole niin pejoratiivinen kuin esimerkiksi *rönnyyttää* tai *romuuuttaa*, vaan auditiivinen vaikutelma on *ajaa pöryyttellä*-konstruktiossa neutraalimpi. Nykysuomen sanakirja antaa *pöristä* ja *pörrätä* -verbien merkitykseksi 'surista', joten *pörryytellä*-verbillä voisi ilmaista lähes minkä tahansa moottoriajoneuvon ääntä. Onomatopoeettinen, merkitykseltään neutraali on myös *jyrätä*-verbi, jonka aineiston

lauseessa voi katsoa synonyymiseksi *jyristä*-verbille. Myös Nykysuomen sanakirja tuntee verbien synonyymisuuden ”Jyrätä = 2. Harv. jyristä = voimakasäänisten koneiden yms. jatkuvasta äänestä”.

Selkeästi visuaalisesti hahmottuva koloratiiviverbi on *pöllyttää*, joka esiintyy aineistossa lauseessa

Ei yhdessäkään talossa pijetty kuvallisesti yötä muuta kuv viskattii hevoselloimi rekkeej ja *kiittääp pöllytettii*.

Nykysuomen sanakirja ilmoittaa *pöllyttää*-verbin olevan kausatiivijohdos *pöllytä*-verbistä, jonka merkitys on 'tupruta, pölytä, hulmuta ja tomuta'. Lauseessa ilmaistaan siis reellä ajelun olleen niin vauhdikasta, että lumi on noussut ilmaan reen perässä: on kiidetty ja pöllytetty lunta.

Joissakin aineiston kulkuvälineellä liikkumista ilmaisevissa lauseissa ei koloratiiviverbiä voi sanoa sen enempää äänteellisesti kuin visuaalisestikaan motivoitukseksi. Näin on esimerkiksi lauseessa

Mukava oes *ajjoot tinata* vaekka pitempikkiim matka [autolla].

3) Pääverbi ilmaisee jalan kulkemista

Aineistossa on 27 lausetta, joissa ilmaistaan jalkaisin liikkumista. Näiden lauseiden koloratiiviverbeistä suurin osa sellaisia, ettei niiden motivoitumisyyksi voi nostaa selkeästi auditiivista tai visuaalista puolta, vaan näissä verbeissä on mukana tasapuolisesti sekä ääni että liike. Esimerkiksi neljä *kävellä*-pääverbiin liittyntä *l*-äänteellä alkavaa koloratiiviverbiä (*linttasta*, *lompsia*, *lönttämästä*, *lötöstellä*) sisältävät kaikki sekä äänteellisen että visuaalisen puolen. Äänteellisesti niissä on mukana pehmeiden ja laiskuuden merkitys, ikään kuin liikkumisesta aiheutuisi sen kaltaista ääntä kuin *litinä* tai *lotina*, joita käytetään märän maa-aineksen tai veden ääntä kuvattaessa (ks. Nykysuomen sanakirja). Verbeissä on kuitenkin mukana myös visuaalinen puoli: kielenpuhuja on halunnut koloratiiviverbillä ilmentää myös liikkujan ryhtiä, asentoa, kävelytyyliä.

Samanlainen edellä lueteltujen verbien kanssa on *jupittaa*-verbi, joka liittyy kolmeen jalan liikkumista ilmaisevaan pääverbiin (*kulkea*, *kävellä* ja *mennä*). *Jupittaa*-verbiä on käsitelty useissa esimerkkilauseissa jo tempoon liittyvässä luvussa, joten tyydyn tässä vain toteamaan, että verbissä on mukana paitsi askelten synnyttämä ääni, myös kävelijän ryhti, asento ja asenne: siis koko olemus.

Puhtaasti näköaistille vaikuttavat avautuvan seuraavien lauseiden koloratiiviverbit:

Ol se mukava *juostar repottoo* aena kun ne käski.
 No ee mittäas se [ukko] ol *männät torrittanna* navettaan kahtommaan.
 [Lehmä] kolomella jalalla *könttäs* vuan *männäj* ja...

5.3. Koloratiiviverbi ilmaisee momentaanisuutta, frekventatiivisuutta tai kontinuaatiivisuutta

Rakenteen koloratiiviverbi voi kuvata myös sitä, onko pääverbin ilmaisema tekeminen yhtäkistä, pitkään jatkuvaa tai usein toistuvaa. Luvussa 3.3.4. olen käsitellyt tiettyjen koloratiiviverbien johdostyyppien luokittelemista esimerkiksi momentaanisiksi, frekventatiivisiksi tai kontinuaatiivisiksi. Näin esimerkiksi voi sanoa, että kolmi- ja useampitavuisia *-Aise-*verbejä pidetään momentaanisina ja kaksitavuisia *i-*vartalosisia verbejä kontinuaatiivisina.

Deskriptiiviverbien merkitystä ei voi kuitenkaan kahlita vain johdostyypistä määrytyväksi. Aineistossa on runsaasti esimerkiksi kolmi- ja useampitavuisia *A-*vartalosisia verbejä, joilla on momentaanisia tai kontinuaatiivisia merkityksiä. Tämä semanttinen seikka perustuu ennen kaikkea sanan äännerakenteeseen, ei muotorakenteeseen. Edellä (luvussa 5.1) jo viitattiin Matti Palmin (1966: 382) havaintoon deskriptiiviverbin äänneasun yhteydestä verbin merkitykseen. Veikko Ruoppila (1935: 128) puolestaan toteaa, ettei deskriptiiviverbin merkitys ole kytkettävissä tiettyyn rekonstruoitavissa olevaan vartaloon, vaan enemmänkin sanahahmoon, jonka ilmentyminä toisilleen lähisukuisia deskriptiivisiä sanoja olisi pidettävä.

5.3.1. Momentaaniset deskriptiiviverbit

Momentaaniverbit ilmaisevat yhtäkkistä, hetkellistä tai kiireellistä toimintaa (Vesikansa 1977: 104). Edellä erittelemistäni johdostyypeistä etenkin 3- ja useampitavuiset *A-*vartalosiset, *-AhtA-*johtimella muodostetut verbit ovat momentaanisia. Aineistossa nämä verbit liittyvät ennen kaikkea liikkumista ilmaiseviin pääverbeihin. Huomiota herättävää on seuraavien lauseiden subjektin passiivisuus suhteessa pääverbin ilmaisemaan toimintaan.

Ja kun se pitkä puu sinneh hankkeej *jutkahti kuation* ni siinäpä sitä olliit tosinnaan perkkoomista.

No, oluevviejä lyöp sillä korttelilla leokaan, että juo nyt, niin se *koatuak kemah-taa* paekalla.

Juoks ihan kum pikku poekanej ja sittek *kuatuam mätkähti*.

Ja se [kirkonkello] sillon, *puotam mulskahtanna*.

Se [kurki] *päsähtää puotam* mihin sattuu, semmonen se on ku ilimalaevae.

Myös seuraavissa lauseissa subjekti on huomattavan passiivinen suhteessa pääverbin ilmaiseman toiminnan laatuun:

Siellä ol saeras lehmä yöllä *kuollaj jytkähtännä*.
 Tapletit anto, kohta *kuoltaj jyrähti* se ukko.

Vain parissa koloratiivikonstruktioiden, joissa koloratiiviverbi on johdostyyppiä *-AhtA-*, on subjekti aktiivinen toimintaan osallistuja.

Entäpä jos myös kaikki vaan nopeesti valamistututtaaj ja *männäp pyrähettään* naemisiin?
 Kaks vuotta olivat naimisissa ja sitte *erotap päksähtivät*.

Momentaanisiksi määritellään myös 3- ja useampitavuiset *-ise-*vartaloiset verbit.

Ne liittyvät aineistossa poikkeuksetta liikkumista ilmaiseviin pääverbeihin, joiden tekemisen laatu vaatii subjektilta aktiivista osallistumista. Itse asiassa *-Aise-*johdoksen sisältävät verbit liittyvät aineistossa vain *kävellä-* ja *mennä-*verbeihin.

Ei mallannakaan tulla sisälle, lähti vuan *kävelläj julukkasemmaam* pihhaan.
 No niin, minä lähen *kävällä lönttäsemmään*.
 Niim *männät tuppasoo* [koira].
 Sen ois pitäny ollan niin kokopäevätoimista, *männäl liehkasta* tuolla koko ajan.

Momentaanis-kausatiiviseksi luokiteltu johdinaines *-AUttA-* sisältää kaksi merkityselementtiä: verbi ilmaisee paitsi yhtäkkistä ja ainutkertaista toimintaa, myös ”kantaverbin toiminnan aiheuttamista” (Laaksonen – Lieko 1992: 138). Ulkomailman ilmiöitä äänneasullaan matkivat deskriptiiviverbit voidaan laajassa mielessä katsoa kaikki jollain tapaa kausatiiviksi: esimerkiksi *rympyttää* tarkoittaa 'aiheuttaa, että rymisee', *päksähtää* 'aiheuttaa päks-ääni', *nalkutella* 'aiheuttaa nalk-ääni' ja niin edelleen. Aineiston koloratiiviverbeistä ei juuri löydykään sen tapaisia kausatiiviverbejä kuin *haavoittaa*, joissa kausatiivisuus perustuu muuhun kuin kuulohavaintoon.

Jos aineiston kolmi- ja useampitavuiset *-AhtA-* ja *-ise-*johdinaineksen sisältävät verbit pääasiassa liittyvät liikkumista ilmaiseviin pääverbeihin, on merkillepantavaa, että 3- ja useampitavuiset *-AUttA-*johtimiset verbit saavat pääverbikseen usein luokkaan ”äänenkäyttö”, ”fyysiset perustoiminnot” tai ”jokapäiväinen elämä” kuuluvan verbin. Näihin luokkiin kuuluvia pääverbejä esiintyy 18 tapauksessa kaikista aineiston 22 koloratiivikonstruktiosta, joissa koloratiiviverbinä on *-AUttA-*johdos. Esimerkiksi äänen tuottamista ilmaisevat seuraavien koloratiivikonstruktioiden pääverbit:

Ja *kirotap pammauttanna* sitt- että no sekö keles sitä repäs.
 Mikähän sannoo sen tietosam mukkaan ni, *sannoop paokaottaa* aena toenej jo vastaan.
 No saara, neljänteem *pässäytä sannoo* sinä nyt viimener rasti.

En ihmettele, jos se on *lupsauttanna sannoo* puoltoistatuhatta hehtaarille.

Tässä yhteydessä voi huomioda erään fonologisen seikan: jokaisessa edellä luetellussa koloratiivikonstruktiossa (jotka kaikki ilmaisivat äänen tuottamista) on koloratiiviverbissä edustettuna *p*-äänne (*pamauttaa*, *paukauttaa*, *päsäyttää*, *lupsauttaa*). Samanlaista vastaavuutta koloratiiviverbin äänneasun ja pääverbin merkityksen välillä on huomattavissa *-tk*-äänneyhtymän ja luokkaan ”jokapäiväinen elämä” kuuluvan pääverbin välillä.

On se muuva akkai *tehäl lätkäyttännä* sisiliskon.

Kirsti ee uskonna, kum minä sanoin että minä *virkatas sätkäytin*.

Tämäm minä osasi arvata, tämä, ni, *lyyvväj jytkäytti!*

Ne oli talon *ostoor rätkäyttännä*.

tk-äänneyhtymä näyttää aineistossa esiintyvän ennen kaikkea momentaanisuutta ilmaisevissa koloratiiviverbeissä. Kaikkiaan aineistossa on 14 *-tk*-yhtymän sisältävää koloratiiviverbiä, joista 9 sisältää momentaanisuutta ilmentävän johdoksen.

Seuraavista lauseista yhteyttä *-Autta*-johtimen sisältävän koloratiiviverbin äännerakenteen ja pääverbin merkityksen välillä ei ole havaittavissa.

Se ol kiikkustuolissa istunna ja *nielastak kotkauttanna* sitte.

Siellä on pöötä korreena, kirsi ol laettanna, eeköhäm männäj ja *syyvvär rytkäätettääm* poes.

Sinä *pierastaj jysähytit!*

Sitruunam puristaj ja siihel laitav vettä - - ja *juuvvah hurrautan* sen siltään.

Jos minä siitä hyväh hinnan suan niim minä sen *korrautam myyvvä*.

Vain kahdessa lauseessa *-Autta*-johtiminen koloratiiviverbi esiintyy liikkumista ilmaisevan pääverbin kanssa. Nämä molemmat pääverbit ilmaisevat kulkuvälineellä liikkumista, joten niissä tapauksissa liikkuminen saa niin momentaanisen sävyn, että sen kuvaamiseen sopii *-Autta*-johtiminen verbi.

Ajattelim minä sillä omalla lämpösellä *täräyttää vieremällä ajjoo*.

Niihäm myö *männäh hurrautettiin* kottiin.

Kun kielenpuhujia haluaa koloratiivikonstruktiossaan kuvata pääverbin ilmaisevan tekemisen momentaanista luonnetta, ohjaa pääverbin merkitys koloratiiviverbin valintaa. Koloratiiviverbin johdostyyppi näyttääkin olevan se seikka, minkä perusteella momentaanisuutta ilmaistaan kunkin pääverbin kohdalla. Asiaan vaikuttavista seikoista voi tehdä seuraavan taulukon:

Momentaanisen	Pääverbin
deskriptiiviverbin johdostyyppi	merkitys
1. <i>-AhtA</i>	Liikkuminen
2. <i>-Aise</i>	Liikkuminen
3. <i>-AUttA</i>	Ei-liikkuminen

5.3.2. Frekventatiiviset ja kontinuaatiiviset koloratiiviverbit

Frekventatiiviset verbit ovat verbejä, jotka ilmaisevat jaksoittaista, useasti toistuvaa tekemistä tai tapahtumista. Kontinuaatiiviverbit puolestaan ilmaisevat tasajatkuisia toimintaa. Frekventatiivisuus tai kontinuaatiivisuus määräytyy kantaverbista: jos kantaverbin toiminta on hetkellistä, on johdos frekventatiivinen (*hypätä : hypellä*), jos kantaverbi puolestaan ilmaisee jatkuvaa toimintaa, johdos on kontinuaatiivinen (*olla : oleilla*). Merkitysten erottaminen ei ole kuitenkaan helppoa. Niinpä esimerkiksi Nykysuomen sanakirjassa frekventatiivi- ja kontinuaatiiviverbit on luokiteltu samaan ryhmään, frekventatiivisiksi verbeiksi. (Vesikansa 1978: 106.) Käytän tässä ryhmän verbeistä nimityksiä frekventatiiviset verbit ja kontinuaatiiviset verbit.

Aineistossa tähän ryhmään kuuluvia, selkeästi frekventatiivisia ovat etenkin kolmi- ja useampitavuiset *le*-vartaloiset verbit, jotka siis sisältävät *-ele*-johtimen. Useimmiten johdoksen sisältävä deskriptiiviverbi liittyy liikkumista ilmaisevaan pääverbiin (17 tapauksesta 12). Useimmissa *-ele*-johtimisen koloratiiviverbin sisältävissä koloratiivikonstruktioissa frekventatiivisuus on selkeää. Esimerkiksi seuraavissa lauseissa kielenpuhujalla on tarkoittanut ilmaisullaan kuvata juuri usein tapahtuvaa tekemistä:

Siinä *hulukuttel kävellä* uunin ympärillä. (puhujalla kuvailee toisen henkilön päivittäisiä rutiineja)

On ne keppeetä, ee ne [hirvet]linkuta kun ne *männäh humputteloo*.

Hevoset ne *juostak kitkuttelj*.

Se *ahti pörryyttellöö* minusta kohta ohi *ajjoo*, pittäähän se minunnii suaha uus kelekka.

Ukko *kävellät tonnotellut* tuolla missä tahhaam pellolla ja niityllä ja tiellä.

Ja se kum pit koloja puhtaaks vielä ja sittes semmosella viululla sitä *kitkutelttiin* sahatap poekki.

Ni sepät *nalakuttel takkoon* ne eihän ne niih hyvijä ollunna eikä niin siroja soanna.

Nythän se konneet hyl.. *hylykyttellöö* ne laovat *tehä*.

Aineistossa on kuitenkin myös lauseita, joissa *-ele*-johtimen sisältävä deskriptiiviverbi ei ilmaise frekventatiivista tekemistä. Seuraavat lauseet ovat puhetilanteista muistiin merkitsemiäni, ja

tiedän puhujan tarkoittaneen koloratiivikonstruktioilla kertaluonteista tekemistä. Näissä lauseissa deskriptiiviverbi on tyyppiä KVtVstellA, vieläpä niin, että ensimmäisen ja toisen tavun vokaali on sama (K = konsonantti, V = vokaali). Frekventatiivinen verbi ilmaiseekin lauseissa tekemisen tietynlaista verkkaisuutta.

Minä keitän ne, kum minä *kävellä lööstelen*, lähen tuonnej jälle.
 = kävellä verkkaisesti, veltosti, välillä pysähdellen
 Nyttiit *tullam mutustel* tuolta laolta likakenkinneen.
 = tulla verkkaisesti, veltosti, välillä pysähdellen

Joissakin lauseissa koloratiivikonstruktio kuitenkin ilmaisee frekventatiivis-kontinuaatiivista tekemistä, vaikkei pääverbin tai koloratiiviverbin johdostyyppi ole suoranaisesti frekventatiivinen tai kontinuaatiivinen. Tällaisia lauseita löysin aineistosta yhdeksän. Lauseyhteyden perusteella voi seuraavien lauseiden puhujan olettaa tarkoittaneen juuri jatkuvaa toimintaa. Frekventatiivisuutta tai kontinuaatiivisuutta ilmentävät usein sen tapaiset ilmaukset kuin *aina*, *monesti* ja *nykyään*. Joissakin tapauksissa olen tulkinnut frekventatiivisuuden tai kontinuaatiivisuuden muista seikoista käsin. Itse keräämäni aineiston kohdalla tämä ei ole ollut ongelmallista, sillä koloratiiviverbin merkitys on tullut esille lauseyhteydestä ja keskustelutilanteesta.

Muutamassa tällaisessa lauseessa koloratiiviverbinä on KVpVttAA-rakenteinen verbi (eli *ttA*-johdoksinen verbi kuten *jupittaa*, *hupittaa*, *repottaa*) ja pääverbinä liikkumista ilmaiseva verbi.

Ol se mukava vuaj *juostar repottoo* aena kun ne käski [pientä poikaa asioille].
 Sev verran että ratorin kohalla mutkan heittäävät ja *jupittaavat männä* etteempäen.
 Se ov vaari *soutooh hupittannu*, järve yli yöjalakaan.

-ttA-johdos on muutenkin yleisin koloratiiviverbin johdostyyppi niissä aineiston lauseissa, jotka olen luokitellut frekventatiivis-kontinuaatiivisiksi lause- yms. yhteyden perusteella. Tulos ei ole yllättävä, sillä mainittua johdostyyppiä esiintyy yleensäkin eniten aineiston koloratiiviverbeinä. Frekventatiivisuutta ilmaisevat siis seuraavienkin lauseiden koloratiiviverbit:

Nii en tiiä, kun se [aviomies] monesti *valavook kötköttää*, ee selevii uamalla ylös.
 No vähäm piästä *kehuar ryskytän* sinua!

Kahdessa frekventatiivisuutta ilmaisevassa rakenteessa koloratiiviverbinä esiintyy verbi *nyhtää*, joka ei suoranaisesti ole deskriptiivinen. Sen yhdeksi merkitykseksi annetaan Nykysuomen sanakirjassa 'vetää tempomalla, tempoa, kiskoa, riuhtoa, nykiä'. Oheisiin merkityksiin liittyy tiettyä Rytkösen luonnehtimaa auditiivis-motorista merkitystä (ks. luku 3.1.), joten *nyhtää*-verbin

käyttö koloratiiviverbinä on siten ymmärrettävää. Verbin *nyhtää* voikin seuraavissa lauseissa katsoa merkitsevän 'toimia ilman mielekästä lopputulosta, väkinäisesti, tempoillen'.

Tapellan nyhtääkö ne siellä [ravintolassa] nykyään?
Oliham meillä se yks lehmä, jota *nyhettiil lypsee*.

Myös supistumaverbjä esiintyy koloratiiviverbinä rakenteissa, joiden voi katsoa ilmaisevan ennen kaikkea kontinuaatiivista tekemistä.

Se mies se *käyvväj juntu* navetalla!
Ja sitähan sitä salloo sieltä pyy... *pyyteen nuijattiin* sitte aena.

Selkeästi kontinuaatiivisia ovat jo johdostyyppinsä perusteella myös kaikki aineiston kuusi 2-tavuista *i*-vartaloista deskriptiiviverbiä. Kuten jo edellä totesin, ne kaikki liittyvät liikkumista ilmaisevaan pääverbiin. Kyseisissä lauseissa kontinuaatiivisuus tarkoittaa sitä, että pääverbin ilmaisema tekeminen on pitkäkestoista, vaikkakin kertaluontoista. Ei siis ilmaista jotakin, mikä tapahtuu jatkuvasti tai yleensä, vaan juuri tällä kertaa ja kestää pitkään.

Pitäsköhän sitten lähteek *kävellä lompsimaan?*

Muutamissa konstruktioissa pitkäkestoisuuden merkitykseen voi lisätä vielä tietyn tosissaan tekemisen ja puurtamisen merkitysvivahteen. Puhujan mielestä subjekti on määrätietoisesti keskittynyt tekemiseensä esimerkiksi konstruktioissa *kävellä jorppia*, *mennä jorppia* ja *tulla urria*.

Seuraavissa lauseissa koloratiiviverbin voi kuitenkin ajatella ilmaisevan enemmän frekventatiivisuutta kuin kontinuaatiivisuutta, vaikka niissä onkin johdostyyplitään kontinuaatiiviseksi luonnehdittu deskriptiiviverbi. Ensimmäisessä lauseessa frekventatiivisuutta ilmaisee adverbi *aina*. Jälkimmäisessä kyntämisen voi ajatella olleen toistuvaa lauseyhteyden perusteella, ei ole järkevää olettaa puhuneen vain yhdestä kyntökerrasta, vain vuosittain toistuvasta työstä.

Se [kurki] ol aena *ronkinna* siellä metässä *ehtiäm* marjoo ja vaekka mitä.
Nim paljaej jaloen siellä kun *tarsittiin* sittek *kynteeek* ku kenkijä...kyllä mulla ken-gät ol va er raskinna niitä pitteek kuv virsuja pit pittee van niitä ee pellolla passanna kun se oes hiekka hanganna veriseks jalat – nim paljaej jaloen vuan siellä.

6. PÄÄVERBIN JA KOLORATIIVIVERBIN KESKINÄINEN JÄRJESTYS

6.1. Verbijärjestyksen variantit ja niiden yleisyys

Useimmat tutkijat määrittelevät koloratiivikonstruktion perustapaukseksi lauseen, jossa taipumaton pääverbi on välittömästi ennen koloratiiviverbiä. Jo Setälä määrittelee rakenteen nimenomaan sellaiseksi kahden verbin yhteenliittymäksi, jossa pääverbi on usein taipumattomattomana ensimmäisessä infinitiivissä ”käyden taipuvaisen deskriptiiviverbin edellä”. Myös Rytkösen vuoden 1937 Virittäjän artikkelissa antamat esimerkkilauseet ovat kaikki tyyppiä *antaa jau-rautta, puhua lasketella, ommella kursia*.

Sen sijaan uudemmissa koloratiivikonstruktiota koskevissa tutkimuksissa on huomioitu myös ne tapaukset, joissa koloratiiviverbi edeltää ensimmäisessä infinitiivissä olevaa pääverbiä. Esimerkiksi Sivula (1989: 167) kirjoittaa: ”Harvinaisia sen sijaan ovat variaatiotyypit *jolkutti mennä - -*”. Myöskin Latvala (1899: 69) huomauttaa, että ”infinitiivi on välistä deskriptiiviverbin jäljessä, esim. *Koera mötköttää kahtoo. Lojotti huutoo’ rovasti lapselle.*” Ikola, Palomäki ja Koitto (1989: 305, 307) eivät puolestaan erottele *mennä jolkutti* ja *jolkutti mennä* -variantteja, vaan esittelevät esimerkkilauseissaan molempia tyyppisiä kuten *Takeroittis syäräm, Mitäs susi lotkotti mennä, Aina lyäl lopsahutti, Tanssiar rahkastii sitte*.

Tapaukset, joissa rakenteen verbit ovat irronneet toisistaan ja saaneet väliinsä muita lauseenjäseniä, ovat harvinaisia (Sivula 1989: 167). Ikola ym (1989: 305) eivät tässäkään tapauksessa mainitse erikseen tätä koloratiivikonstruktion tyyppiä, vaan esittelevät sen esimerkkilauseessaan *Jonkutti jo mennä*. Mikään lähde ei esitele tapausta, jossa taipumaton pääverbi edeltäisi koloratiiviverbiä ja näiden välissä olisi määritteitä eli muita lauseenjäseniä. Tällainen lause olisi tyyppiä **Riitta puhua kovasti pauhaa*, mutta mitä ilmeisimmin se on kielitajun vastainen kaikissa suomen murteissa.

Pääverbi – koloratiiviverbi -järjestys on siis rakenteelle tyypillisin ja tietyllä tavalla prototyyppisinkin ratkaisu. Tästä voi eräänlaisena todisteena mainita Suomen kansan murrekirjasta Pohjois-Savon osuudesta kokoamani koloratiivikonstruktiot. Murrekirja on koostettu vuonna 1945 kirjoituskilpailuun lähetetyistä kirjoituksista, joiden tarkoituksena on ollut pyrkiä mahdollisimman autenttiseen murteeseen. Koloratiivikonstruktiota ovat kilpailukirjoitusten kirjoittajat käyttäneet teksteissään paljon, mutta kaikki tapaukset edustavat tyyppiä pääverbi – koloratiiviverbi. Kun siis kielenpuhuja alkaa tarkoituksellisesti tuottaa koloratiivikonstruktiota, hän noudattaa yksinomaaisesti järjestystä pääverbi – koloratiiviverbi. Seuraavat esimerkit ovat

kyseisestä Suomen kansan murrekirjasta (1945) kuudelta eri kirjoittajalta, jotka ovat kaikki syntyneet vuosina 1885-1908.

Vaekka sillä olj isäntä semmonen että jos sen oes nurin *keänteem murjaottanna*, niin sisus oes ollu iham musta.

Se olj sittä valjastanna hevojse ja lähtenä taepaleelle ja *ajjool lyylätelly* suoroo pitätä iisalamen pappillaa.

Tulj vuam *männäl liekettelj tiina* eellä etteempäin heenäkarhoo pitki.

Huome-uamuna siinä jo kolomen maessa lähetti *ajjooj julukuttelemmaan* koht iisalamee.

Muum mualiman matkassahan sitä pittää koetoom *männäk kettuuttoo*.

No myö *männär reohotettiin* kasarmim portille suoraa.

6.2. Pääverbin ja koloratiiviverbin keskinäinen järjestys aineistossa

Aineistoni lauseista 74,2 prosenttia edustaa tapausta, jossa pääverbi esiintyy ennen koloratiiviverbiä. Vastaava luku Ikolan ym. (1989: 308) Lauseopin arkiston aineistosta tekemässä laskennassa on hieman suurempi eli 84,8 %. Tällaisia eräänlaista koloratiivikonstruktion ”prototyyppiä” edustavia lauseita ovat aineistossani esimerkiksi

Taksi tuli ja hyvin sillai *istuat töllötti* autossa.

No ee kun *kävellä linttasim putkollaan*.

Lauseita, joissa koloratiiviverbi edeltää pääverbiä, on aineistossani 25,8 %. Lauseopin arkiston aineistossa vastaava luku on pienempi eli 15,2 %. Olen jaotellut aineistoni koloratiiviverbi – pääverbi -sanajärjestystä edustavat lauseet vielä sen mukaan, tuleeko rakenteen verbien väliin määritteitä vai ei. Suurin osa eli yli puolet näistä lauseista edustaa tyyppiä, jossa koloratiiviverbin ja pääverbin yhteys on kiinteä.

Jos minä siitä [talosta] hyväh hinnan suan niim minä sen *korrautam myyvvä*.

Se on olluv venäjällä töissä, jottaen se pentti söhläs puhua.

Ja se kun se pitkä puu sinneh hankkeej *jutkahti kuatuan* ni siinäpä sitä olliit tosinnaam perkkoomista.

Koloratiiviverbin ja pääverbin välissä on määritteitä joka kymmenennessä aineiston lauseessa. Määritteistä on erotettavissa omia ryhmiään. Useimmissa tapauksissa koloratiiviverbin ja pääverbin väliin tulee yksi tai useampia adverbialleja. Aineiston lauseissa adverbialina esiintyvät vahvistussanan omaisesti käytetty adverbis, kuten *vain / vaan* (merkityksessä ainoastaan, pelkästään) sekä *oikein*. Adverbien *vain* ja *vaan* tehtävä on ilmaista puhujan suhtautumista rakenteen pääverbiin (”kävelee vain, meni vain”), kun taas adverbi *oikein* määrittää enemmän koloratiiviverbiä (”oikein tohottaa”).

Minä neovon että ee, kun niin kaoval *luhostaa voan kävelläk* kun se löyttyyj.
Kolomella jalalla *könttäs vuan männäj* ja se ol pitäna se lehmä lopettoos sitte.
Siinä se ite matamikkii *tohottaa oikein ollak* kuvassa.

Adverbiaalina esiintyy myös paikan- ja ajanmääritteitä, kuten *tuolla, siellä* jne.

No ee tuo reeti voe kovin kippee olla, kun nyttii *jorppii tuolla männä* ihan toemessaan.

Ajattelim minä sillä omalla lämpösellä *täräyttäv vieremällä ajjoo*.

Nim paljaej jaloen siellä kun *tarsittiin sittek kynteeek*...

Lauseissa, joissa rakenteen verbien väliin tulee useampia adverbiaaleja, voivat kyseiset adverbit ilmaista myös välinettä, keinoa ja suuntaa.

Minnoon tympäynnä hiihtoon, minä oon *jupittannu suksella koulussakkii kulu-kee*, että se loppu siihen sitte.

Yks rouva tuossa kylällä *huikuttel sauvvoin kansam männä*.

Se ahti pörryyttellöö minusta kohta ohi ajjoo, pittäähän se minunniis suaha uus kelekka.

Kolmessa lauseessa koloratiiviverbin ja pääverbin väliin tulee objekti määritteineen.

Nythän ne koneet hyl... *hylykyttellöö ne laovat tehä*.

Minä luulen että se sillä orilla *surraottelloo ainakiin niitä omia tammojaan astua*.

Työ läpsäyttii sittä jonkus saavviienkympin tilin tehäs siitä?

6.3. Rakenteen verbien järjestys ja koloratiiviverbin merkitys

Se, missä järjestyksessä kielenpuhija rakenteen verbejä puhuessaan käyttää, liittyy kiinteästi siihen, millainen on rakenteen koloratiiviverbi. Kuten jo aiemmin totesin, on osa aineistossani esiintyvistä koloratiiviverbeistä sellaisia, että kielenpuhija ymmärtää niiden merkityksen ilman selventävää pääverbiä (ks. luku 2.3.). Tällaisia ovat siis useat liikkumiseen liittyvät deskriptiiviverbit, kuten *hönttyyttää, huikutella, julukkasta ja tonnotella*. Osa verbeistä taas on laajemmin deskriptiivisiä ja ne ilmaisevat enemmänkin tekemisen tapaa kuin itse tiettyä tekemistä, esimerkiksi *napsauttaa, paukauttaa, jytkäyttää ja hurauttaa*.

Yli puolet aineiston koloratiiviverbi – pääverbi -järjestystä edustavista lauseista on ymmärrettäviä, vaikka niistä jättäisi pääverbin kokonaan pois. Tämä koskee molempia lausetyyppejä: niitä, joissa rakenteen verbit ovat välittömästi peräkkäin ja niitä, joissa verbien väliin tulee määritteitä.

Ja se on se ukko riihen katolla *kouhottanna (ollas)* sitte.

Katotaam missä sinä *jorpit (kävellä)* äsken.

Se [kissa] ee erkim mukkaal lähem millonkaa, mutta nyt *jupitti (kävellär)* riihelle asti.

Minnoon tumpäynnä hiihtoon, minä oon *jupittannu* suksella koulussakkii (*kulukee*), että se loppu siihen sitte.

Ei ole ihmeteltävää, että suurin osa tapauksista liittyy joko liikkumiseen tai paikoillaan oloon, sillä käytetäänhän semanttisesti tarkkarajaisimpia deskriptiiviverbejä juuri näissä merkitystehtävissä. Seuraavista esimerkeistä paljastuu, että muunkinlaista tekemistä voidaan ilmaista rakennetyypillä, jossa koloratiiviverbi edeltää pääverbiä. Niissä esiintyvät deskriptiiviverbit eivät kuitenkaan kaikki ole semanttisesti kovin tarkkarajaisia, eli lauseen merkitys ei useinkaan selviä pelkän koloratiiviverbien avulla.

Ja se kum piti kolojap puhtaaks vielä ja sittes semmosella viululla sitä *kitkuteltiin sahatap* poekki.

No saara, neljänteem [lähtöön] *pässäytä sanno* sinä nyt viimener rasti.

Sen sijaan niissä lauseissa, joissa pääverbi edeltää koloratiiviverbiä, ei koloratiiviverbi ole kuin noin joka kolmannessa tapauksessa semanttisesti tarkkarajainen. Nämä lauseet ovat siten vaikeasti ymmärrettäviä ilman pääverbiä.

7. KOLORATIIVIKONSTRUKTION PAIKKA LAUSEESSA

7.1. Sanajärjestys suomen kielessä

Intransitiivilauseen tavanomaisin sanajärjestys on subjekti – predikaatti (SV), transitiivilauseen taas subjekti – predikaatti – objekti eli SVO. Muut verbin määritteet kuin objekti (adverbiaalit) jäsenyvät mainituissa lausetyypeissä lauseen loppuun eli adverbiaaleja sisältävän lauseen sanajärjestys on SV(O)A. Kyseiset sanajärjestykset ovat kuitenkin tunnusmerkittämiä, ja niitä voi käyttää, kun lause esiintyy ilman kontekstia. (Hakulinen – Karlsson 1979: 301.) Lauseen alkupäähän sijoittuvia konstituentteja eli yleensä nominaalijäseniä nimitetään lauseen teemaosaksi, jälkipäähän sijoittuvia (verbi ja sen määritteet) reemaosaksi. Teemaa on se, mikä lauseessa on ennestään tuttua, reema taas kertoo jotakin uutta tuosta tutusta konstituentista. (Hakulinen – Karlsson 1979: 298.)

Adverbiaalien paikka on yleistäen sanottuna verbin jälkeen, mutta jotkut adverbiaalit sijoittuvat lauseessa luontevasti myös verbin edelle. Valenssiadverbiaali sijoittuu neutraaleimmin verbin jälkeiseen asemaan, kun taas kommentti-adverbiaali on luontevasti lauseen alussa tai subjektin jälkeen. Kehys- ja muut vapaat adverbiaalit ovat helpommin liikkuvia ja voivat sijoittua moniin paikkoihin lausetta. (Hakulinen – Karlsson 1979: 302.)

Kontekstissaan esiintyessään lauseiden sanajärjestys on kuitenkin useimmiten varsin erilainen: yksi tai useampi lauseen konstituentti saattaa siirtyä. Siirtojen taustalla voi nähdä kolmenlaisia syitä. Ensinnäkin siirto voi olla kompensatorinen eli pintasyntaktisten rakenteiden edellyttämä paikantäyttö. Tällöin esimerkiksi subjektittomassa lauseessa adverbiaali siirtyy verbin edelle (esim. *Auringossa sulaa*). Toiseksi sanajärjestyksen muuttuminen voi johtua viskurilaista eli pyrkimyksestä sijoittaa kevyet konstituentit verbin edelle ja raskaat konstituentit lauseen loppuun. Kolmanneksi oletettu sanajärjestys voi muuttua tekstuaalisten yhteyksien takia, jolloin tarkoitteen tunnettuuden ilmaiseminen, fokusointi tai merkityssuhteet voivat olla muutoksen syinä. Lueteltuja siirtosääntöjä on joskus vaikea erottaa toisistaan ja ne ovatkin toisistaan osittain riippuvaisia. (Hakulinen – Karlsson 1979: 303-304.)

Fokusointi tarkoittaa jonkin lauseen konstituentin nostamista erityisen huomion kohteeksi. Fokusointi osoitetaan puheessa usein prosodisin keinoin, mutta myös poikkeava sanajärjestys osoittaa lauseen fokuksen. Yleisesti ottaen fokusoitu konstituentti sijoitetaan puheessa joko lauseen alkuun tai loppuun. Lauseen loppuosassa oleva jäsen saa aina voimakaimman lausepainon ja intonaation huipun, ja sitä onkin sen vuoksi sanottu tunnusmerkittä-

mäksi fokukseksi. Lauseenloppuinen elementti voi kuitenkin saada joskus myös merkityn fokuksen. Fokusoinnilla on kolme päätehtävää: 1) oikaisu, 2) kontrastin ilmentäminen ja 3) emfaattiset syyt. Fokusointi osoitetaan siirtämällä konstituentti pois lausetyypin luonteenomaisimmilta paikalta joko lauseen alkuun tai loppuun paitsi tai käyttämällä liitepartikkeleita ja irrallisia sanoja (esim. *jo, juuri, myös, nimenomaan ja vain*). (Hakulinen – Karlsson 1979: 308-310.)

Sanajärjestys SV(O)A ei ole kuitenkaan kielessämme alkuperäisin. Aikana, jolloin ei ollut vielä olemassa selvää finiittimuotoista predikaattiverbiä (mahdollisesti ennen kantauralia), monimääritteisen lauseen viimeisenä osana tuli predikaatti. Kaikki sen eteen kasautuneet sanat olivat sen määritteitä, siihen tapaan kuin jos nykyisin sanoisimme esimerkiksi *Tytön veljen-eilinen-metsällinen-puiden-hakkaaminen*. Tällä perusteella nykysuomessa normaali sanajärjestys olisi SA(O)V: *Tytön veli eilen metsässä puita hakkasi*. (Hakulinen 1979: 502-503.)

7.2. Aineiston lausetyypit

Aineistossa esiintyy eniten intransitiivisia lauseita, joita on noin kolme neljäsosaa kaikista lauseista. Loput ovat transitiivisia. Rajan vetäminen näiden kahden lausetyypin välille ei ole aina yksiselitteistä: joissakin lauseissa esiintyy transitiivinen verbi, vaikka lauseessa ei olekaan objektia. ”On sellaisia luontaisesti transitiivisia verbejä, jotka voivat tilapäisesti esiintyä ilman objektia lauseen olematta silti elliptinenkään (esim. *lapset leikkivät*)” (Hakulinen – Karlsson 1979: 94). Aineistossani olen luokitellut lauseet transitiivisiksi. Tällaisia luontaisesti transitiivisia, mutta lauseyhteydessä usein objektittomia ovat esimerkiksi muutamat fyysisiin perustoimintoihin liittyvät verbit (*nielaista, pieraista, pissiä ja syödä*).

Se ol kiikkustuolissa istunnaj ja *nielastak kotkauttanna* sitte.

Sinä *pierastaj jysähytit!*

Tämä mieskö [pikkupoika] se *pissiäl huirautti?*

Siellä on pöötä korreena, kirsi on laettanna, eeköhäm männä ja *syyvvär rytkäytettää*m poes.

Useimmiten objektin poisjäänti tekee aineiston transitiiviverbin sisältävistä lauseista enemmän tai vähemmän elliptisiä. Näissä tapauksissa selitystä on etsittävä tilanteesta, jossa lause on lausuttu: puhetilanteessaan nämä lauseet ovat olleet ymmärrettäviä keskustelunaiheen perusteella. Näin ollen transitiivisiksi on luokiteltava myös seuraavan kaltaiset aineiston lauseet. Olen merkinnyt lauseen perään sulkuihin objektin, joka puhehetkellä on jätetty lausumatta.

Kirsti ee uskonu, kum minä sanoin että minä *virkatas sätkäytin!* (*neuleen*)
 Osas se [koira], ja toener ressuikka [koira] *ajjoom möykytti* takana. (*jänistä*)
 Tämäm minä osasi arvata, tämä, ni, *lyyvväj jytkäytti* ! (puhujaa eli *minua*)

Aineistossa on kaikkiaan noin kymmenkunta lausetta, jotka olen määritellyt transitiivisiksi, vaikka niistä puuttuu objekti. Yleensä objekti on kuitenkin tuotu julki.

Intransitiivilauseiden suuri määrä selittyy osaltaan siitä, että aineistossa on suuri joukko liikkumista ilmaisevia verbejä, jotka vain harvoin voivat saada objekteja (poikkeuksena edellä mainitun esimerkin kaltaiset, lauseyhteyden perusteella transitiivisiksi tulkittavat *ajaa jänistä* -tapaukset). Myös äänenkäyttöä ja paikoillaan oloa ilmaisevat verbit ovat yleensä intransitiivisia.

Muita kuin transitiivi- ja intransitiivilauseita ei aineistossa esiinny.

7.3. Koloratiivikonstruktion paikka aineiston lauseissa

Aineistossa on runsaasti lauseita, joissa sanajärjestys on odotuksenmukainen SV(O)A. Seuraavassa muutamia esimerkkejä:

Tunnij jono *ollan napottanna* tapanina peltohovviin.

S V A A

Nim poeka *sannoov veäntännä* siihej jotta - - -

S V A

Kyllä ne *itkeep puohasivat* tihkipiätään!

S V A

Se *kehuar retostaa* niitä aatoja - -

S V O

On se muuva akkai *tehäl lätkäyttännä* sisliskon.

S V O

Reeti *ajjoom muksutti* sitä jänistä.

S V O

Aina sanajärjestys ei kuitenkaan ole edellä mainittu, sillä aineiston lauseista yli puolet päättyy koloratiivikonstruktion. Osa näistä toki noudattelee silti SV-sanajärjestystä, sillä kaikissa lauseissa ei välttämättä edes ole muita lauseenjäseniä.

Sinä *valahellam mylykytit*, että - -

- - kum minä sanoin että minä *virkatas sätkäytin*.

No niin, minä lähen *kävelläl lönttäsemmään*.

Joissakin tapauksissa koloratiivikonstruktion jää lauseen loppuun, kun lauseessa olevat verbin määritteet (objekti tai adverbiaali(t)) ovat siirtyneet koloratiivikonstruktion pääverbin ja näissä tapauksissa myös lauseen predikaattiverbin edelle. (Verbin määrite on lihavoitu seuraavissa aineiston lauseissa.)

Jos minä siitä hyväh hinnan suan niim minä **sen korrautam myyvvä**.
 Ne oli **talon ostoor rätkäyttännä**.
Heinäsiementä siinä tuota noppeestil lapioijjah humputin.
 Joo, sittes se **sieltä rattorilla tullam mykertää**.
 Pitäsköhäm panna ruuna aesoihin ja käyvvä **sillä ajjoor rötkyttelemässä**.
 Ja kun katoin niim **petäjäl latvassa jo männär ramus**.
 Arvooppa, mitä oes tapahtunnu, jos oisin tehä niinku käskit ja **sillä kelekalla ajjoor rommuuttannu**.
 Siellä oel sairas lehmä **yöllä kuollaj jytkähtännä**.
 Ja minun **sylliin karmuil hyppiä**.
 Ja se kun se pitkä puu **sinneh hankkeej jutkahti kuatuan** ni siinäpä sitä...

Edellä luetelluissa lauseissa joissakin tapauksissa sanajärjestyksen muuttaminen johtuu teematisista seikoista eli lauseen alkuuun on siirretty ennestään tutut elementit. Useimmissa tapauksissa näen kuitenkin kyseen olevan fokusoinnista ja nimenomaan puhujan halusta painottaa koloratiivikonstruktioita lauseessaan. Onhan rakenteen tehtävä elävöittää puhetta, ja puhuja vahvistaa koloratiivikonstruktion painoarvoa jättämällä sen viimeiseksi konstituentiksi lauseessaan, kuin ”sokeriksi pohjalle”. Olen poiminut aineistosta lauseita, joissa esiintyy saman tyyllisiä verbin määritteitä ja joissa koloratiivikonstruktio esiintyy eri tavalla painotettuna.

Esim. 1. Näkköökö ne pojat mittään kum minä *seestäp pojotan tässä eessä?*
 Kukahal lie urheillu, on *tästä jupittanna kävellä?*

Edellisen lauseen puhuja fokusoi konstituentin *tässä eessä* eli painottaa paikkaa, jossa seisoo. Jälkimmäisessä lauseessa taas puhuja kommentoi naureskellen omia kengänjalkiaan talvisella tiellä, ja fokusoi koloratiivikonstruktion *kävellä jupittaa*. Hän haluaa korostaa sitä, millaista hänen kulkunsa oli: nopeahkoa ja määrätietoista.

Esim. 2. Sieltä vanahoja akkoja *humputti tullap potkurin kanssa*.
 Ni sitte ne ser **ruumiin kansat tullar rympyttänneet**.

Ensimmäisen lauseen puhuja korostaa välinettä, jolla vanhat naiset olivat liikenteessä. Hän kertoo tilanteesta, jossa ihmisiä saapui hyvin varhain aamulla seurakunnan järjestämään tilaisuuteen pimeyden keskeltä: tärkeintä ei ole tulemisen tapa, vaan itse tuleminen potkurilla, kylmissään. Jälkimmäisen lauseen liikkujille mainittu ruumis ei ole kulkuväline, mutta silti lauseita voi tarkastella rinnakkain. Puhuja on halunnut fokusoida tulemisen tavan, epäkunnioittavan ja asiaansopimattoman ruumiin kanssa kulkemisen.

Esim. 3. Nyttii *tullam mutustel tuolta laolta* likakenkinneen.
 Joo, sittes se **sieltä rattorilla tullam mykertää**.

Edelliset esimerkkilauseet ovat samalta informantilta, ja molemmissa hän kuvaa aviopuolisensa tekemisiä. Lauseissa olisi useampiakin rinnasteisia adverbiaaleja, mutta keskityn nyt vain ablatiiveihin, jotka ilmaisevat lähtöpaikkaa. Ensimmäisessä lauseessa puhuja on halunnut korostaa

sitä, miten mies sotkee siistiä taloa: ladoltakaan tulleessaan tämä ei puhdistakaan kenkiään, vaan sotkee niillä eteisen. Tämän vuoksi on fokusoitu paitsi likakengät, myös paikka, jossa nuo kengät on sotkettu. Jälkimmäisessä lauseessa lauseessa puhuja on taas halunnut painottaa tulemisen tapaa: mies tulee traktorilla hitaasti ja verkkaisesti hetkellä, jolloin vaimo on jo häntä tovin kotona odottanut.

On vaikea sanoa, voisiko koloratiivikonstruktion paikkaan lauseessa vaikuttaa myös se kielelme piirre, josta jo edellä mainittiin: verbin paikka on vanhastaan lauseen lopussa. Aineistossa on niin paljon koloratiivikonstruktion päättyviä lauseita, että verbikliimaksi vaikuttaa enemmän säännöltä kuin poikkeukselta. Usein kaikki rakenteen edelle kasautuneet konstituentit vaikuttavat vain määrittävän verbiä. Ehkäpä tähän vaikuttavat yhtä aikaa molemmat seikat: deskriptiivisanojen asettuminen lauseessa luonnostaan fokusoituun asemaan, ja verbien vanha pääsanana kaltainen asema lauseen lopussa. Vain harva lause alkaa koloratiivikonstruktiolla, vaikka lauseenalkuinen paikka olisi luonnostaan paras fokukseen sijoitetulle konstituentille. Koloratiivikonstruktiolla alkaa muutaman elliptisen lauseen lisäksi vain yksi aineiston (kysymys)lause:

Tapellan nyhtääkö ne siellä nykyään?

Koloratiivikonstruktion etisessä asemassa voivat esiintyä kaiken muotoiset objektit ja adverbialit yhtä poikkeusta lukuunottamatta: illatiivi- ja allatiivimuotoiset adverbialit esiintyvät lähes aina koloratiivikonstruktion jäljessä. Kyse on näissä tapauksissa useimmiten valenssiadverbiaaleista, ja lauseiden pääverbit ovatkin yleensä liikumista ilmaisevia. Mutta kuten edellä luetelluista esimerkeistä käy ilmi, saattavat valenssiadverbiaalit esiintyä myös ennen verbiä. Sijamuto näyttää kuitenkin olevan se seikka, joka ehkäisee verbikliimaksin toteutumista joissakin lauseissa.

No ee mittään se ol *männät torrittanna* **navettaan** kahtommaan.

Ei mallannakaan tullas sisälle, lähti *kävelläj julukkasemmaan* **pihaan**.

Anja sano, että minä voil lähteev viemääj ja niinhäm myö *männäh hurrautettiin* **kottiin**.

Se ov vaari *soutooh hupittannu* järve yli **yöjalakaan**.

Talavella kun lumi vaimentaa nuita ääniä, ni *kävelläh hönttyytin* tuohon **tielle**...

No ee kun *kävällä linttasim* **putkollaan**.

Se ee erkim mukkaal lähem millonkaa, mutta nyt *jupitti kävellär* **riihelle** asti.

Kolmessa aineiston lauseessa illatiivi- tai allatiivimuotoinen adverbialli on ennen pääverbiä.

Näissä lauseissa verbinetinen asema johtuu fokusoinnista. Lauseessa

Koskeijoelle oel osmangilta asti *laukatah hujjauttanna* se ruuna

puhuja haluaa korostaa nimenomaan hevosen taivaltaamaa pitkää matkaa (noin 20 km) ja ker-
tookin asian heti ensimmäiseksi. Sen sijaan lauseissa

Ja minun **sylliin** *karmuil hyppiä!*

Ja se kun se pitkä puu sinneh **hankkeej jutkahti kuatuan** ni siinäpä sitä...

puhuja haluaa korostaa tekemistä, ei niinkään tekemisen eli liikkeen suuntaa, joten hän jättää
sen lauseen loppuun. Pääasiassa illatiivi- ja allatiivimuotoiset adverbiaalit esiintyvät koloratiivi-
konstruktion jäljessä huomattavasti muissa sijamuodoissa olevia adverbiaaleja enemmän.

Aineistossa on myös lauseita, joissa lauseen loppuista koloratiivikonstruktiota te-
hostetaan lisäsanalla *vain* kuin korostamassa lauseen verbikliimaksia. Adverbi tuo lauseeseen
lisämerkityksen 'keskittyä pelkästään pääverbin ilmoittamaan tekemiseen muuhun kykenemät-
tä'.

Minä **vaan** *istual louhotan*, en tiä mitä tässä ossois tehdä.

Ethän sinä tehä mittään kuv **vuam muatal luhnotit**.

Se **voal lenteep pouhattelloo**.

Minä neovon että ee, kun niin kaoval *luhostaa voan kävelläk* kun se löyttyyj.

Kolomella jalalla *könttäs vuam männäj* ja se ol pitänä se lehmä lopettoo.

Aineiston lauseista puuttuvat lähes täysin tapaa ilmaisevat adverbiaalit. Syykin on
selvä: ilmaiseehan koloratiiviverbi tekemisen tapaa, joten erillistä adverbia ei tähän tarkoituk-
seen tarvita. Muutamia tapaa ilmaisevia adverbiaaleja aineiston lauseista toki löytyy.

Kyllä ne *itkeep puohasivat tihkipiätään!*

Heinäsiementä siinä tuota **nopeesti lapioijjah humputin**.

No ee tuo reeti voe kovin kippee olla, kun nyttii *jorppii* tuolla *männä ihan toe-*
nessaan.

Sehäh *hihteem muklitti* aikonnaan **tosi kovasti**.

Syy, miksi *puohata*-deskriptiiviverbiä on vielä tehostettu *tihkipiätään*-adverbiaalilla, on de-
skriptiiviverbin semanttinen monitulkintaisuus. Verbi ei merkitykseltään liity kiinteästi voimalli-
seen itkemiseen ja suremiseen, joten puhuja on halunnut varmistaa tarkoituksensa adverbiaalil-
la, jonka merkitykseksi esimerkiksi Unto Eskelinen mainitsee 'usein', 'tiheästi' (Eskelinen 1985:
91).

Muussa kolmessa lauseessa adverbiaalilin käytön syy ei voi löytyä samasta asiasta.
Näissä lauseissa deskriptiiviverbin ilmaisema tekeminen sisältää myös lauseen adverbiaalilin
merkityksen: *humputtaminen* on nopeaa ja sitä käytetään esimerkiksi ”kiireesti ammentami-
sesta, lapioimisesta tms.” (Eskelinen 1985: 21), *jorppiminen* on suhteellisen nopeaa ja päämää-
rätietoista etenemistä ja *muklittaminen* varsinkin liikeverbeihin yhdistettynä luo mielikuvaa
tehokkaasta, ehkäpä väkivaltaisestakin eli rajusta tekemisestä. Lopputulos siis sisältää redun-
danttisesti tapaa ilmaisevan aineksen. Toisaalta lauseiden tuottajilla täytyy olla melko vahva

käsitys deskriptiiviverbin merkityksestä, sillä aivan päinvastaista merkitsevät adverbiaalit eivät näihin lauseisiin ole löytäneet. Aineistosta puuttuvat siis sen kaltaiset lauseet kuin

*Nyttiij jorppii tuolla männä hyvil laiskasti.

*Heinäsiementä siinä tuota harvakseltaan lapioijjah humputin.

8. PUHUJAN IÄN JA SUKUPUOLEN VAIKUTUS KOLORATIIVIKONSTRUKTION KÄYTTÖÖN

8.1. Murteiden arvostus Suomessa 1900-luvulla

Vielä satakunta vuotta sitten Suomesta oli tavattavissa ”puhdasta murretta” eli vanhoja kansanmurteita, joilla oli takanaan vuosisatainen omapohjainen kehitys (Paunonen 1982: 138). Vanhojen kansanmurteiden puhujilla ei useinkaan ollut syytä muunnella puhettaan, vaan he käyttivät omaksumaansa kielimuotoa tuntematta häpeää kielestään tai tarvetta muuttaa sitä. Virallisissa yhteyksissä käytetty ruotsin kieli sekä sivistyneistön vähitellen omaksuma kirjakieli eivät vielä ulottaneet vaikutustaan kansan pariin. Myöhemmin kirjakielinen malli ulotti yleissivistävän vaikutuksensa yhä laajempiin kansankerrokseen maaseudulla ja kaupungeissa (Paunonen 1982: 139).

Suomessa kirjakielen kehitykseen ja yleistymiseen liittyi käsitys siitä, että murteet olivat kirjakielen turmeltuneita muotoja, ja kirjakieli itsessään edusti puhdasta, virheetöntä kieltä. ”Puhtaan” kielen käyttöön liittyi myös ideologisia arvoja: snellmanilaisen ideologian mukaan kansallisuus sai kielessä korkeimman ilmentymänsä. Kielestä tuli näin symboli kaikille heräävään suomalaisuuteen liitettävillä arvoilla, ja se pyrittiin saamaan normatiiviseksi. 1800-luvun lopussa vielä vähälukuinen sivistyneistö omaksui enenevässä määrin kirjakielen julkipuhekielekseen. Kirjakieli sai näin puhekieleen nähden ensisijaisen aseman: jotta puhekieli oli sosiaalisesti hyväksyttävää, sen piti mukautua kirjoitetun kielen malliin. Arvostuksensa ansiosta kirjakielinen puhekielen malli levisi yliopistoista oppikouluihin ja opettajaseminaareihin. Niistä se päätyi kaikkiin niihin paikkoihin, joissa äidinkieltä suomalaislapsille opetettiin. (Paunonen 1982: 133.)

Pirkko Nuolijärvi on tutkinut ns. suurten ikäluokkien kokemuksia niistä asenteista, joita he oppilaina kokivat opettajien kohdistavan heidän murteeseensa. Koulu-aika on sijoittunut sotien jälkeiseen aikaan, 1940-luvun lopulle ja 1950-luvun alkupuolelle. Suurin osa Nuolijärven haastattelemissa kokee, että opettajan kehotuksesta he joutuivat kiinnittämään huomiota kieleensä. ”Kohtaaminen yleiskielen kanssa on siis ollut useimmille 1950-luvun koululaisille varsin selväpiirteinen: yleiskieli on ollut tavoiteltava kielimuoto, murre taas se josta on pitänyt päästä eroon. Vaikka kaikki opettajat eivät tässä suhteessa ole olleet yhtä ankaria, on lapsille kuitenkin tullut selväksi, että se, joka ei osaa yleiskieltä, on huono oppilas.” (Nuolijärvi 1986a: 112-115.)

Edellä kerrotusta johtuen vielä 1950-luvulla murteiden tulevaisuuden ennustaminen vaikuttikin helpolta: arveltiin, että murteiden yleiskielistyminen tulee jatkumaan ja kirjakielinen puhekielen malli yleistymään. Näin ei kuitenkaan käynyt ainakaan odotetussa nopeudessa, vaan kehityksen suunta muuttui 1950-luvulta lähtien. Puhekieli on vapautunut hiljalleen kirjakielisistä kaavoistaan. Yksi syy muutokseen on ollut suomalaisen kansankulttuurin ja sitä myötä kansanmurteiden arvostuksen lisääntyminen. (Paunonen 1982: 146–149.) Varsinkin 1990-luvulla koettiin erityinen ”murrebuumi”, jolloin esimerkiksi monet sarjakuvat, uskonnolliset tekstit ja jopa Kalevala saivat murrekäännöksensä.

Murrepiirteiden arvostuksessa on kuitenkin eroja. Norminvastaisista varianteista yleistyvät eniten laajalevikkiset murrepiirteet, jotka eivät leimaa mitään aluemurteita. (Mielikäinen 1988: 103.) Koloratiivikonstruktiohan on tunnettu kaikissa muissa suomen murteissa, paitsi lounaisissa murteissa. Rakenne on tosin yleisempi itämurteissa.

Murteiden arvostus ei yksin riitä selittämään kirjakielen prestiisiaseman heikentymistä. Nuori ikäpolvi on marssinut yhteiskunnallisesti esille ja tuonut mukanaan muutoksia kielelliseen kenttään. Nuorten arkipuhekieli pyrkii entisestä poiketen erottumaan vanhempien antamasta arkipuhekielen mallista, ja nuoret suosivatkin selvästi kirjakielestä poikkeavia muotoja. (Paunonen 1982: 146.) Eräs nuorison suosima puheen keino on käyttää affektiivista ja deskriptiivista sanastoa (Suojanen 1982: 160).

8.1.1. Puhujan iän vaikutus koloratiivikonstruktion käyttöön aineistossa

Olen jakanut informantit kolmeen ryhmään syntymävuoden perusteella. Näin muodostuneet ryhmät ovat seuraavat:

- 1) Vuosina 1872 – 1900 syntyneet (42 informanttia)
- 2) Vuosina 1901 – 1959 syntyneet (40 informanttia)
- 3) Vuosina 1960 – 1974 syntyneet (46 informanttia)

Vanhimman ryhmän voi katsoa puhuvan vanhaa kansanmurretta, jossa monet murrepiirteet esiintyvät samankaltaisina kuin ne ovat jo useita satoja vuosia aiemmin esiintyneet. Ryhmän yksi rakenteiden voi katsoa siis edustavan perinteistä koloratiivikonstruktiota, ja ryhmän tuloksia ryhmien kaksi ja kolme vastaaviin tuloksiin vertaamalla voi tehdä päätelmiä rakenteen lingvistisestä kehityksestä.

Ryhmien 2 ja 3 lauseet on kaikki kerätty samaan aikaan. Ryhmän 2 informanteista suurin osa on syntynyt 1930- ja 40-luvuilla, joten heidän voi katsoa joutuneen osallisiksi edellä

kuvatusta normatiiviseen kirjakielen mukaiseen puhekieleen ohjailusta. Ryhmän 3 puhujat ovat 24-39-vuotiaita, joten he ovat eläneet nuoruutensa aikana, jolloin nuoriso alkoi omaksua oma-leimaista tapaa puhua. He eivät ole kokeneet puhekielen ohjailupaineita yhtä suurina kuin ryhmän 2 informantit. Ryhmien 2 ja 3 kielestä voi siis tehdä sosiolingvistisiä päätelmiä koloratiivikonstruktion käytöstä.

Aineiston tuloksiin vaikuttaa jonkin verran se seikka, että ryhmässä 2 naisten osuus informanteista on suurempi kuin ryhmissä 1 ja 3. Ryhmässä 2 naisia ja miehiä on suunnilleen saman verran, mutta ryhmissä 1 ja 3 miehet ovat informanteissa enemmistönä. Tämä on muistettava tuloksia tulkittaessa (ks. sukupuolen vaikutuksesta rakenteen käyttöön luku 8.2.). Lausetasolla kuitenkin on huomautettava, että ikäryhmän 2 tendenssit koskevat niin miesten kuin naisten lauseita eli miesten lausumat lauseet eivät juuri poikkea naisten lauseista ryhmässä 2.

Iän vaikutuksesta rakenteen käyttöön olen tutkinut seuraavat asiat:

- 1) Pääverbien semantiikka
- 2) Rakenteen verbien järjestys ja verbien väliset määritteet
- 3) Pää- ja koloratiiviverbityypit

1) Iän yhteys pääverbin semantiikkaan (prosentteina)

	1	2	3
liike	47,6	55,0	39,2
paikoillaan olo	9,5	10,0	21,7
äänen käyttö	21,7	5,0	10,9
fyysiset perustoim.	7,2	12,5	15,2
jokapäiväinen elämä	21,4	17,5	13,0

Kaikki ikäryhmät käyttävät koloratiivikonstruktiota kuvatessaan liikkumista, paikoillaan olemista, äänen käyttöä, fyysisiä perustoimintoja tai jokapäiväistä elämää. Mikään ryhmä ei siis tunne sellaisia pääverbin semanttisia merkityksiä, joita muilla ryhmillä ei olisi. Kaikki ryhmät käyttävät konstruktiota useimmiten liikkumista kuvatessaan, joskin eniten tätä semanttista merkitystä suosivat ryhmän 2 informantit. Jokapäiväisen elämän askareita ilmaisevat konstruktiollaan ryhmät 1 ja 2 noin joka viidennessä lauseessa, ja tämä semanttinen merkitys on molemmilla ryhmillä toiseksi suosituin. Nuorimmat informantit käyttävät konstruktiota kyseisessä merkityksessä harvemmin. Heillä toiseksi suosituin semanttinen merkitysryhmä on paikoillaan

olo, jota he ilmaisevat joka viidennessä lauseessa, kaksi muuta ryhmää taas käyttää konstruktiota tässä tehtävässä vain joka kymmenennessä lauseessa. Nuorimmilla informanteilla siis sen kaltaiset lauseet kuin

Ethän sinä mittään tehny kuv vuan *muatal luhnotit*.

Siinä se item matamikkii *tohottaa* oikein *ollak* kuvassa.

ovat yleisempiä kuin muutama vuosikymmen aiemmin syntyneillä. Samoin nuorimmat käyttävät konstruktiota muiden ryhmien edustajia useammin kuvaamaan fyysisiä perustoimintoja. Seuraavan kaltaisten lauseiden prosentuaalinen osuus on ryhmällä 3 kaksinkertainen ryhmään yksi verrattuna:

Tämä mieskö se *pissial huirautti?*

Työkö ootta *juuvvar rullittanna* koko korin?

Harvinaisempi konstruktio nuorimmilla informanteilla on jokapäiväisen elämän askareista puhuttaessa, eli he käyttävät vanhempia informatteja harvemmin rakennetta seuraavantyyppisissä lauseissa:

Heinäsiementä siinä tuota nopeesti *lapioijah humputin*.

Oliham meillä se yks lehmä jota *nyhettiil lypsee*.

Yhtenä syynä tähän voi olla jo luvussa 2.2. mainittu seikka: useat aineiston jokapäiväistä elämää käsittelevät pääverbit liittyvät kiinteästi maanviljelykseen elinkeinona ja metsästykseseen. Ehkäpä senkaltaiset koloratiivikonstruktiot kuin *ampua telletä*, *kyntää tarsia*, *pyytää nuijata* ja *sahata kitkutella* voikin ehkä aihepiirinsä puolesta katsoa homogeenisen agrariiyhteisön aihepiiriltään ”kivettyneeksi muotiksi”, joka ei enää nykypäivän heterogeenisessä yhteisössä saa puolustettua paikkaansa. Informanttien elämänpiiri on maaseutuasumisesta huolimatta tietyllä tapaa urbanisoitunut, joten arkipäivän maatalousaskareita ei enää kuvata koloratiivikonstruktioilla siinä määrin kuin vielä satakunta vuotta sitten.

Nuorimmat informantit eivät siis ehkä puhu maanviljelyksestä ja metsästyksestä muutenkaan niin paljon kuin isovanhempansa vielä vuosisadan alussa tekivät. Lisäksi osa vanhimmista esimerkkilauseista on murrehaastatteluista peräisin, ja niissä puheen aihetta on tarkoituksella saatettu ohjata elinkeinojen ja arkiaskareiden puoleen.

Vaikka en tässä yhteydessä paneudukaan laajemmin koloratiiviverbin semantiikan ja informantin iän tutkimiseen, on kuitenkin tarpeen huomauttaa eräästä ryhmän kolme kieleen liittyvästä piirteestä. Ryhmä 3 on nimittäin ainoa ryhmä, jonka lauseissa esiintyy koloratiiviverbin merkitystä vahvistavia adverbeaaleja. Todennäköisesti nuoremmilta puhujilta on alkanut jo hämärtyä tiettyjen deskriptiiviverbien täsmällinen merkitys. He eivät luota siihen, että deskriptiiviverbi siirtäisi tavoitellun merkityksen kuulijalle, vaan vahvistavat lausetta adverbialilla,

jolloin lauseessa toistetaan tietty merkityselementti. Tarkemmin aihetta käsitellään luvussa 7.3. Nuorimpien informanttien kahdesti tekemisen tapaa ilmaisevat lauseet ovat:

Heinänsiementä siinä tuota **noppeesti** *lapioijah humputin*.

No ee tuo reeti voe kovin kippee olla, kun nyttiij *jorppii* tuolla *männä ihan toemessaan*.

Sehäh *hiihteem muklitti* aikonnaan **tosi kovasti**.

2) Iän vaikutus rakenteen verbien järjestykseen ja verbien välisiin määritteisiin (prosentteina)

IKÄRYHMÄ	PV/KV	KV/PV	(KV-PV)	KV-M-PV	yht.
1	71	29	58	42	100
2	78	22	89	11	100
3	74	26	42	58	100

(PV = pääverbi KV = koloratiiviverbi M = määrite)

Tyypillisintä koloratiivikonstruktion verbijärjestyksestä pääverbi – koloratiiviverbi (*mennä humputtaa*) suosii eniten ryhmä 2. Tällä ryhmällä vain joka viides aineiston lause sisältää rakenteen, jossa taipunut deskriptiiviverbi edeltää pääverbiä. Vastaava luku on tutkimuksen vanhimpien informanttien ryhmällä selvästi suurempi, sillä ryhmän 1 lauseista miltei joka kolmas edustaa verbijärjestyksestä koloratiiviverbi – pääverbi (*humputtaa mennä*). Näiden ryhmien väliin koloratiiviverbi – pääverbi -rakenteen suosimisessa asettuu ryhmä 3: aineiston nuorimmat informantit käyttävät verbijärjestyksestä noin joka neljännessä koloratiivikonstruktion sisältävässä lauseessa. Koska kaikkien ryhmien luvut liikkuvat samoissa kymmenluvuissa, ei kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä voi tehdä.

Selkeitä eroja ryhmien välillä ilmenee tutkittaessa sitä, kuinka usein koloratiiviverbin ja pääverbin väliin tulee määrite tai useampia määritteitä. Prototyyppisimmillä kannalla ovat jälleen ryhmän 2 edustajat, joilla vain noin yhdessä tapauksessa kymmenestä koloratiiviverbin ja pääverbin väliin tulee määrite. Aineiston ainoa tällainen lause on

Yks rouva tuossa kylällä *huikuttel* sauvvoin kansam *männä*.

Kaikissa muissa tämän ryhmän lauseissa koloratiiviverbi ja sitä seuraava pääverbi muodostavat kiinteän kokonaisuuden, jonka väliin ei ole työntynyt määritteitä. Lauseita tarkasteltaessa huomio kiinnittyy tiettyyn fraasinomaisuuteen: samat verbit ja verbirakenteet toistuvat lauseissa jopa identtisinä. Lisäksi ryhmän 2 edustajat käyttävät koloratiiviverbi – pääverbi -järjestyksestä liki yksinomaan lauseissa, joissa pääverbi ilmaisee liikkumista.

Kukahal lie urheillu, on tästä *jupittanna kävellä?*

Se [kissa] ee erkim mukkaal lähem millonkaa, mutta nyt *jupitti kävellär* riihelle asti.

A.K. se kuluki aena hautajaisissa - - - niih *humputti kulukee*.

Sieltä vanahoja akkoja *humputti tulla* potkurin kanssa.

Ryhmän 1 kohdalla tällaista ilmaisujen kiteytymistä ja verbien samankaltaisuutta ei ole havaittavissa, sillä ryhmä käyttää koloratiiviverbi – pääverbi -järjestystä hyvin elävästi ja monentyylisissä lauseissa. Jo pelkästään verbien välisiä määritteitä sisältäviä lauseita on yli 40 prosenttia kaikista mahdollisista tapauksista. Kovin monimuotoisia nämä määritteet eivät kuitenkaan ole: aineistosta löytyy ajanmäärite *sitten*, pääverbiin viittaava partikkeli *vain*, sekä paikanmäärite ja objekti. Kahta viimeksi mainittua edeltää identifioiva sana (*siellä / ne*), joiden tarkoitus on osoittaa kuulijalle olevan kyse juuri tietystä metsästä tai tietyistä laudoista.

Nim paljaej jalon siellä kun *tarsittiin* sittek *kynteek* ku kenkijä...

Minä neovon että ee, kun niin kaoval *luhostaa* voan *kävelläk* kun se löytyy

Kolomella jalalla *könttäs* vuam *männäj* ja se ol pitännä se lehmä lopettoo.

Se [kurki] ol aena *ronkinna* siellä metässä *ehtiä* marjoo ja vaekka mitä.

Nythän ne konneet hyl... *hylykyttellöö* ne laovat *tehä*.

Ryhmän 1 lauseet, joissa koloratiiviverbi edeltää välittömästi pääverbiä, eivät ole keskittyneet mihinkään tiettyyn semanttiseen merkitykseen. Ehkä hieman yllättävääkin on se, että tarkoituksellista liikkumista ei kuvata yhdessäkään lauseessa. Vain yksi pääverbi (*olla*) esiintyy kahdessa lauseessa.

Ja se on se ukko riihen katolla *kouhottanna ollas* sitte.

Piä ollun nuin tuonneppäej ja jalat *vipottanna olla* ovveempäe.

Jälkimmäinen lause ilmaisee toiminnan olleen ihmisestä irrallista, jalat ja pää esitetään ihmisestä irrallisina toimijoina. Kahdessa muussakin ryhmän 1 koloratiiviverbi – pääverbi -järjestystä edustavassa lauseessa subjektina on jokin muu kuin ihminen.

Se [kurki] *päsähtää puotam* mihin sattuu, semmonen se on ku ilimalaevae.

Ja se kun se pitkä puu sinneh hankkeej *jutkahti kuatuan* ni siinäpä sitä olliit tosinnaan perkkoomista.

Ryhmän 1 informantit ovat syntyneet samoihin aikoihin kuin Suomen kansan murrekirjan jo edellä mainitut kirjoittajat, joiden teksteissä tyyppi pääverbi – koloratiiviverbi oli yksinomainen. Näiltä osin murrekirja ei siis ole päässyt tavoittelemaansa mahdollisimman autenttiseen murteeseen.

Aineiston nuorimmat informantit eli ryhmän 3 edustajat näyttävät olevan kaikista monipuolisimpia rakennetta käyttäessään. Heillä on yhtä paljon koloratiiviverbi – pääverbi -järjestystä edustavia lauseita kuin ryhmällä 1 eli 12. Ryhmällä 3 kuitenkin valtaosa näistä lau-

seista sisältää verbien välisiä määritteitä, päinvastoin kuin ryhmällä 1. Kyse on nimenomaan usean määritteen ketjuista eikä niinkään yksittäisistä sanoista. Huomionarvoista on, että aineiston nuorimmat informantit käyttävät verbien välisissä määritteissä paljon paikkaa tai suuntaa ilmaisevia sanoja. Määritteitä tulee verbien väliin etenkin sellaisissa lauseissa, jotka ilmaisevat tarkoituksellista liikkumista (vrt. ryhmä 1).

No ee tuo reeti voe kovin kippee olla, kun nyttij *jorppii* tuolla *männä* ihan toemessaan.

Ajattelim minä sillä omalla lämpösellä *täräyttäv vieremällä* *ajjoo*.

Minnoon tympaynnä hiihtoon, minä oon *jupittanmu* suksella koulussakkii *kulu-kee*, että se loppu siihen sitte.

Se ahti *pörryytellöö* minusta kohta ohi *ajjoo*, pittäähän se minunniis suaha uus kelekka.

Ryhmällä 3 koloratiiviverbin ja pääverbin väliset määritteet voivat ilmaista myös tekemisen kohdetta tai olla verbin merkitystä vahvistavia adverbiaaleja. Samoissa funktioissahan myös ryhmän 1 edustajat käyttivät verbien välisiä määritteitä.

Minä luulen että se sillä orilla *surraottelloo* ainakiin niitä omia tammojaan *astua*.

Työ *läpsäyttii* sittä jonkus saavvienkymppin tilin *tehäs* siitä?

Siinä se ite matamikkii *tohottaa* oikein *ollak* kuvassa.

Ryhmällä 3 on viisi lausetta, joissa koloratiiviverbi edeltää välittömästi pääverbiä.

Kuten ryhmällä 1, ei näissäkään lauseissa ole löydettävissä suurta identtisyttä semantiikan tai verbimuotojen puolelta. Tosin *sanoa*-verbi on pääverbinä kahdessa lauseessa.

En ihmettele, jos se on *lupsauttanna sannoo* puoltoistatuhatta hehtaarille.

No, saara, neljänteen lähtöön *pässäytä sannoo* sinä nyt viimener rasti.

3) Iän yhteys verbityyppien käyttöön

a) Pääverbit (prosentteina)

	1	2	3
1 (1-tavuiset vartalot)	2,4	12,5	6,5
2 (2-tavuiset A-vartalot)	23,8	10,0	21,7
3 (2-tavuiset e-vartalot)	33,3	35,0	26,1
4 (2-tavuiset i-vartalot)	2,4	2,5	2,2
5 (2-tavuiset o(i)-vartalot)	9,5	2,5	8,8
6 (2-tavuiset U-vartalot)	9,5	12,5	8,8
8 (3- ja us.tav. le-vartalot)	7,2	17,5	10,7
10 (3-tavuiset ise-vartalot)	–	–	4,3
15 (3- ja us.tav oi-vartalot)	–	–	2,2
16 (supistumaverbit)	11,9	–	2,2

Monipuolisimmin erilaisia pääverbityyppejä käyttävät nuorimmat informantit, sillä ryhmä 3 tuntee kaikkiaan 11 erilaista pääverbityyppiä. Ryhmä 2 käyttää suppeinta valikoimaa, sen käytössä on kahdeksan pääverbityyppiä. Vaikka ryhmällä 1 on käytössään vain yksi pääverbityyppi enemmän, on sen variointi silti monipuolisempaa kuin ryhmällä 2: ryhmällä 1 on viisi pääverbi-varianttia, joiden prosentuaalinen osuus aineistossa on alle kymmenen, kun taas ryhmällä 2 on käytössään vain kaksi tällaista varianttia.

Kaikki ryhmät suosivat eniten pääverbeinä kaksitavuisia e-vartaloita. Ryhmät 1 ja 3 käyttävät verbityyppejä samankaltaisesti, mutta ryhmä kaksi poikkeaa monien verbityyppien kohdalla näistä. Esimerkiksi toiseksi suosituin pääverbityyppi ryhmillä 1 ja 3 on kaksitavuiset A-vartaloiset verbit, ryhmällä 2 taas kolmi- ja useampitavuiset le-vartaloiset verbit. Kolmanneksi eniten ryhmä 2 käyttää yksitavuisia verbejä, mutta ryhmillä 1 ja 3 kyseinen verbityyppi ei kuulu viiden suosituimman joukkoon. Huomiota herättävää on, että ryhmä 1 käyttää pääverbinä supistumaverbejä noin joka kymmenennessä lauseessa, mutta ryhmä 3 vain marginaalisesti ja ryhmä 2 ei tunne kyseistä verbityyppiä lainkaan. Oletettavaa onkin, että koloratiivikonstruktiota käytetään tulevaisuudessa yhä harvemmin seuraavan kaltaisissa lauseissa:

Ja se sillan, *puotam mulskahtanna.*

Ku äitivainossta jäen niin juoksentelij ja *kerjätöp pöllyytin.*

b) Koloratiiviverbit

Eri ikäryhmien tavassa käyttää koloratiiviverbejä kiinnittää huomiota erityisesti kaksi seikkaa. Ensinnäkin ryhmän 2 informantit suosivat poikkeuksellisen paljon kolmi- ja useampitavuisia *ise*-vartaloisia verbejä. Heillä kaikki *ise*-vartalaiset koloratiiviverbit liittyvät liikkumista ilmaisevaan pääverbiin, kuten:

No ee kun *kävellä linttasim* putkollaan.
Niim *männät tuppasoo*.
No niin, minä lähen *kävellä lönttäsemään*.

Ryhmän 1 informantit eivät käytä lainkaan kyseistä verbityyppiä, ja ryhmän 3 edustajat vain yhdessä ainoassa lauseessa.

Vanhimmat informantit suosivat pääverbinä muita ryhmiä useammin supistuma-verbejä, ja sama seikka pätee koloratiiviverbeihin. Joka kuudennessa ryhmän yksi lauseessa on supistumaverbi koloratiiviverbinä, mutta ryhmällä kaksi vain joka kymmenennessä ja nuorimmilla informanteilla enää vain joka kahdennessakymmenennessä lauseessa.

8.2. Sukupuolten erot murremuotojen suosimisessa

Useat murretutkimukset ovat osoittaneet todeksi sen seikan, että kaikissa läntisissä yhteiskunnissa naiset käyttävät enemmän prestiisimuotoja kuin miehet. Naiset arvostavat standardivariantteja ja pyrkivät niihin, miehet taas pitävät arvossa prestiisinvastaisia normeja. (ks. esim. Nuolijärvi 1988: 73-82). Jo vuonna 1926 Lauri Hakulinen kirjoitti: ”Naiset liikkuvat kielen keskiradalla karttaen kaikkea, mikä on loitolla tiestä ja mikä on harvinaista, miehet sitä vastoin joko luovat uusia sanoja ilmauksia tai ottavat jälleen käyttöön vanhamuotisia, jos he siten onnistuvat löytämään ajatuksilleen soveliaamman tai säntillisemmän ilmauksen. Naiset vaeltavat tavallisesti kielen valtatietä, miehissä taas on useasti taipumusta poikkeilemaan kapeille syrjäpoluille tai vieläpä raivailemaan uusia teitä itselleen. (Hakulinen 1926, teoksessa Laitinen 1988: 279.)

Naisia siis pidetään konservatiivisina kielen säilyttäjinä, joten heidän nimenomaan kuuluisi puhua murretta – perinteistä kielimuotoa – ja miesten kielen uudistajien ominaisuudessa vuorostaan poiketa murteesta. Joidenkin ikäryhmien kohdalla tietyssä ympäristössä näin onkin: esimerkiksi vuonna 1980 todettiin, että 60–70-vuotiaista jyvaskyläläisistä naiset olivat miehiä murteellisempia. Maaseudun homogeenisemmassa kieliyhteisössä naiset eivät olleet yhtä selkeästi miehiä murteellisempia. (Mielikäinen 1988:93-94.)

Eri puolilta Suomea keski-ikäisten kielenpuhujien parissa tehdyt tutkimukset osoittavat, että heidän ikäluokassaan sukupuolten väliset erot ovat aivan päinvastaiset: naiset suosivat selvästi ei-murteellisia variantteja, miehet taas murteellisempia. Samojen tutkimuksien mukaan alle 25-vuotiaiden kielessä ei ole havaittavissa sukupuolten välisiä eroja, sillä nuoret ovat tasaisesti sukupuolesta riippumatta hylänneet murteelliset variantit. (Mielikäinen 1988: 94-96.)

Naiset eivät kuitenkaan välttämättä puhu kirjakieltä, vaikka eivät murretta suosikaan. Naisten puhekielen piirteet ovat leimattomia yleiskaupunkilaisia piirteitä. (Nuolijärvi 1992: 56.) Esimerkiksi Helsinkiin muuttaneiden pohjalaisten ja savolaisten joukossa naisten todettiin puhuvan puhekielisemmin, kun taas miehistä löytyivät sekä murteellisimmat että kirjakielisimmät puhujat. (Nuolijärvi 1986b: 218-219.)

Naisten ja miesten kielten eron katsotaan heijastelevan monia sukupuolen mukanaan tuomia kulttuurisia eroja: ”Muuttujaksi sukupuoli tulee vasta, kun otetaan huomioon se, mitä miehisuus ja naisuus nyky-yhteiskunnassa kantaa mukanaan: sukupuolten ero merkitsee kahtia jakautunutta koulutusta, kahtia jakautuneita työmarkkinoita, kahdenlaisia odotuksia, arvostuksia ja asenteita jne. Sukupuolten välisiä eroja kuvattaessa kuvataan samalla kaikkea sitä, mistä suomalaisen miehen ja naisen yhteisöllinen asema ja status muodostuu. Sukupuoli historiallisena kategoriana on koko ajan mukana muovaamassa mies- ja naisyksilöiden elämää, riippumatta siitä, miten yksilöt poikkeavat tämän kategorian tarjoamista stereotyypeistä.” (Nuolijärvi 1986b: 217.)

Maaseudulla etenkin vanhimpien ikäluokkien keskuudessa olisi siis oletettavaa, että naiset suosisivat murteellisimpia variantteja, mutta (aineiston keruuhetkellä) keski-ikäisten naisten pyrkimyksenä olisi käyttää miehiä yleiskielisempiä muotoja.

8.2.1. Sukupuolen vaikutus koloratiivikonstruktion käyttöön aineistossa

Aineiston 128 lauseesta on 16 sellaisia, etten lähteiden perusteella tiedä puhujan sukupuolta. Olen jättänyt nämä lauseet seuraavan analyysin ulkopuolelle ja käsitellyt siis yhteensä 112:ta lausetta. Noista 16 lauseestakin voi kuitenkin puheenaiheen perusteella melko varmasti päätellä puhujan sukupuolen. En ole ottanut lauseita mukaan laskutoimituksiin. Silti olen tutkinut, että kaikki 112 lauseesta analysoimani seikat pitävät paikkaansa myös noiden 16 lauseen osalta. 112 lauseesta 73 oli miesten, 39 naisten lausumia. Tämän perusteella ei voi päätellä, käyttävätkö miehet rakennetta useammin kuin naiset, sillä aineisto olisi täytynyt kerätä eri tavalla (esim.

nauhoitehaastattelulla) tällaisten asioiden selvittämiseksi. Kvalitatiivisista seikoista aineisto sen sijaan antaa runsaasti tietoa. Olen tutkinut, miten sukupuoli vaikuttaa seuraaviin rakenteen osa-alueisiin:

- 1) Pääverbin semanttinen merkitys
- 2) Rakenteen paikka lauseessa
- 3) Verbien järjestys ja verbien väliset määritteet
- 4) Lauseiden transitiivisuus / intransitiivisuus
- 5) Pääverbityypit
- 6) Koloratiiviverbityypit

1) Pääverbien semanttiset tyypit

Pääverbi ilmaisee	MIEHET	NAISET
1) liikkumista	42,5	61,5
2) paikoillaan oloa	9,6	25,6
3) äänenkäyttöä	12,3	–
4) fyysisiä toimintoja	15,1	5,2
5) muuta (jokapäiv. elämä)	20,5	7,7
yht.	100,0	100,0

Se, millaista toimintaa koloratiivikonstruktioilla ilmaistaan, on hyvin sukupuolisidonnaista. Naiset käyttävät koloratiivikonstruktioita lähes yksinomaan lauseissa, jotka ilmaisevat liikkumista tai paikoillaan oloa. Tällaisia lauseita on noin 87 prosenttia kaikista naisten lauseista. Miehillä näiden ryhmien yhteenlaskettu määrä on vain noin 52 prosenttia. Paikoillaan oloa ilmaisevissa lauseissa molemmat ryhmät käyttävät samoja verbejä, mutta liikkumista ilmaisevissa lauseissa naiset tyytyvät huomattavasti harvempiin pääverbeihin kuin miehet. Naiset nimittäin käyttävät lauseissa seitsemää verbiä (*kaatua, kulkea, kävellä, mennä, pudota, soutaa ja tulla*), kun miehillä esiintyvät lauseissa näiden lisäksi seitsemän muuta liikkumista ilmaisevaa verbiä (*ajaa, hiihtää, hyppiä, juosta, käydä, laukata ja lentää*). Naisten liikkumista ilmaisevien konstruktioiden suosiminen on siis ennen kaikkea tiettyjen liikeverbien suurifrekvenssisyyttä (esim. *kävellä* ja *mennä*) eikä rakenteen innovatiivista käyttöä.

Varsin yllättävää on se, että naiset eivät käytä konstruktioita lainkaan lauseissa, jotka ilmaisevat äänenkäyttöä. Miehet puolestaan suosivat tällaisia lauseita käyttäen niissä jopa kuutta erilaista pääverbiä (*itkeä, kehua, noitua, puhua, sanoa ja valehdella*), joten kyse ei ole

edes yhden pääverbin ympärille ryhmittyneestä fraasinomaisesta ilmauksesta. Deskriptiivisistä verbeistä suuri osa on onomatopoeettisia, joten ääntelyä ilmaisevan pääverbin ja ääntä kuvaavan deskriptiiviverbin yhdistäminen tuntuu siis naisista jollain tapaa hyvin vieraalta. Miehiä tähän ilmaisutyyppiin sisältyvä tietty redundanssi ei kuitenkaan häiritse.

Myös jokapäiväisen elämän töihin ja toimintoihin liittyvät pääverbit ovat selkeästi miesten suosimia, sillä tämä ryhmä on toiseksi yleisin heidän lauseissaan. Naisilla ryhmään kuuluvia verbejä on vain kolme (*ostaa, palaa ja virkata*), mutta miehillä 11 (*erota, etsiä, kyntää, lapioida, lypsää, lyödä, myydä, puida, soittaa, tapella ja tehdä*). Miesten verbeissä näkyy siis tietty maskuliinisuus (maataloustyöt ja aggressiivisuus). Naisilla ei kuitenkaan ole yhtään esimerkiksi sivoamiseen tai ruoanlaittoon liittyvää koloratiivikonstruktiota.

2) Sukupuolen vaikutus rakenteen verbien järjestykseen ja verbien väliin määritteisiin (prosentteina)

	Miehet	Naiset
Pääverbi – Kolorat.verbi	76,7	74,4
Kolorat.verbi – Pääverbi	11,0	20,5
Kol.verbi – Määrite – Pääverbi	4,1	5,1
Kol.verbi – Määritteitä – Pääverbi	8,2	–
yht.	100,0	100,0

Miehet ja naiset käyttävät suunnilleen yhtä usein koloratiivikonstruktioidensa verbejä järjestyksessä pääverbi – koloratiiviverbi. Tällaisia lauseita on kummankin sukupuolen lauseista noin kolme neljäsosaa. Neljännes lauseista edustaa tyyppiä, jossa koloratiiviverbi edeltää pääverbiä. Naisilla verbien yhteys on useimmissa tapauksissa kiinteä, ja vain kahdessa lauseessa (viisi prosenttia naisten lauseista) verbien väliin on kiilannut jokin muu lauseenjäsen. Kummassakin tapauksessa kyse on vain yhdestä sanasta.

Siinä se item matamikkii *tohottaa* oikein *ollak* kuvassa.

No ee tuo reeti voe ollak kovin kippee, kun nyttii *jorppii* tuolla *männä* ihan toemessaan.

Miehillä sen sijaan valtaosassa koloratiiviverbi – pääverbiä -tyyppisistä lauseista tulee verbien väliin yksi tai useampia määritteitä. Useimmiten määritteitä onkin monta, kuten seuraavat esimerkkilauseet kertovat:

Minnoon tympaynnä hiihtoon, minä oon *jupittannu* suksella koulussakkii *kulu-kee*, että se loppu siihen sitte.

Minä luulen että se sillä orilla *surraottelloo* ainakiin niitä omia tammojaan *astua*.
Se ahti *pörryyttellöö* minusta kohta ohi *ajjoo*, pittäähän se minunniis suaha uus kelekka.

3) Sukupuolen vaikutus koloratiivikonstruktion paikkaan lauseessa (prosentteina)

	Miehet	Naiset
1) absoluuttisessa lopussa	48,6	59,0
Koloratiivikonstruktiota seuraa		
2) adverbiaali	26,4	25,6
3) useita adverbiaaleja	6,9	12,8
4) subjekti	2,8	–
5) objekti	12,5	–
6) useita lauseenjäs.	2,8	2,6
yht.	100,0	100,0

Oheinen taulukko selventää, mikä on koloratiivikonstruktion positio lauseessa. Analysoinnin ulkopuolelle on jätetty seitsemän lausetta, joissa koloratiivikonstruktion verbit ovat irronneet toisistaan (kaikki miesten lausumia). Yleensä rakenne sijoittuu molemmilla sukupuolilla lauseen loppuun seuraavien esimerkkien tapaan:

Ne oli talon *ostoor rätkäyttännä*.

Siellä oel saeras lehmä yöllä *kuollaj jytkähtännä*.

Kuitenkin koloratiivikonstruktiota voi seurata joitakin lauseenjäsieniä. Yleisimmin lauseen lopussa on adverbiaali. Yhteen koloratiivikonstruktion jälkeiseen adverbiaaliin päättyviä lauseita (kuten *Se mies se käyvväj junttas navetalla*) on molemmilla sukupuolilla suunnilleen yhtä paljon eli noin neljäs osa kaikista lauseista.

Joskus kuitenkin koloratiivikonstruktiota seuraa useita adverbiaaleja. Tällaisia lauseita on naisilla suhteellisesti enemmän kuin miehillä. Seuraavat lauseet ovat naisten lausumia.

Sehäm *mökötti olla* kolome kuukautta pois töistä.

Se ov vaari *soutooh hupittannu järve' yli yöjalakaan*.

Vastaavia lauseita löytyy kyllä miehiltäkin, esim.

Se *ajjoor rönnyytti* kirkolta humalassa.

Sehäh *hihteem muklitti* aikonnaan tosi kovasti.

Objektit sijoittuvat miehillä varsin usein lauseen loppuun koloratiivikonstruktion jälkeen. Naisilla ei objektillisiä lauseita intransitiiviverbien runsauden vuoksi juuri olekaan. Lauseet, joissa

subjekti jää lauseen loppuun, ovat miehilläkin varsin marginaalisia, samoin kuin ne tapaukset molemmilla sukupuolilla, joissa koloratiivikonstruktiota seuraa useita lauseenjäseniä.

4) Sukupuolen vaikutus transitiivisuuteen / intransitiivisuuteen

	Miehet	Naiset
Intransitiiviverbejä	56,1	92,3
Transitiiviverbejä	43,9	7,7
yht.	100,0	100,0

Huomattavin ero rakenteen pääverbin ja puhujan sukupuolen välillä näkyy transitiivisten ja intransitiivisten verbien kohdalla. Naisilla lähes kaikki pääverbit ovat intransitiivisia (92,3 prosenttia), kun miehillä intransitiiviverbit ovat vain hienoisena enemmistönä. Naisethan käyttävät koloratiivikonstruktiota liikkumista tai paikoillaan oloa ilmaistessaan, ja näihin ryhmiin kuuluvat verbit ovat luonteeltaan intransitiivisia. Miesten suosimat verbiryhmät (kuten ”jokapäiväinen elämä” ja fyysiset toiminnot) puolestaan sisältävät transitiivisiakin verbejä.

5) Sukupuolen yhteys pääverbiin

	MIEHET (%)	NAISET (%)
1-tavuiset vartalot	9,6	2,6
2-tavuiset <i>A</i> -vartalot	23,0	7,7
2-tavuiset <i>e</i> -vartalot	26,0	46,0
2-tavuiset <i>i</i> -vartalot	4,1	–
2-tavuiset <i>o(i)</i> -vartalot	6,8	5,1
2-tavuiset <i>U</i> -vartalot	11,0	7,7
3- ja useampitavuiset <i>le</i> -vartalot	8,2	20,5
3-tavuiset <i>ise</i> -vartalot	2,9	–
3-tavuiset <i>oi</i> -vartalot	1,4	–
supistumaverbit	7,0	10,4
yht.	100,0	100,0

Naiset käyttävät vähälukuisempia pääverbi- ja koloratiiviverbityyppejä kuin miehet. Naisilla melkein puolet pääverbeistä on kaksitavuisia *e*-vartaloisia verbejä, ja yhdessä kolme- ja useampitavuisien *le*-vartaloisten sekä supistumaverbien kanssa nämä muodostavat kolme neljäsosaa

aineiston lauseista. Miehillä sen sijaan suurin ryhmä (niin ikään kaksitavuiset *e*-vartaloiset verbit) kattaa vain neljäsosan kaikista lauseista. Kolme suurinta miesten suosimaa pääverbityyppiä muodostavat vain noin 60 prosenttia kaikista lauseista.

Miehet suosivat joitakin verbiryhmiä selvästi enemmän kuin naiset. Esimerkiksi yksitavuisia vartaloita miehillä on seitsemän prosenttiyksikköä enemmän kuin naisilla. Tämä johtuu siitä, että miehet suosivat *ajaa*-verbiä rakenteen pääverbinä kahdeksassa lauseessa, mutta naisilta kyseinen verbi puuttuu kokonaan. Samankaltaisia, sanastosta johtuvia ja verbityyppien yleisyyden tasolla näkyviä eroja on toisinkin päin: naisten suosimat 3- ja useampitavuiset *le*-vartaloiset verbit koostuvat liki yksinomaan lauseista, joissa pääverbinä on *kävellä*. Samoin *A*-vartaloisia supistumaverbejä (*maata, pudota, virkata*) naiset käyttävät miehiä useammin.

6) Sukupuolen yhteys koloratiiviverbiin

	MIEHET	NAISET
2-tavuiset <i>A</i> -vartalot	2,8	–
2-tavuiset <i>i</i> -vartalot	4,2	7,7
3- ja useampitavuiset <i>A</i> -vartalot	67,1	71,7
3- ja useampitavuiset <i>le</i> -vartalot	12,4	7,7
3-tavuiset <i>ise</i> -vartalot	2,8	7,7
supistumaverbit	11,0	5,2
yht.	100,0	100,0

Koloratiiviverbeissäkin miehillä on käytössään naisille tuntemattomia variantteja: miehet käyttävät kaksitavuisia *A*-vartaloisia verbejä rakenteen koloratiiviverbinä, mutta naiset eivät. Tosin kyseistä verbityyppiä tavataan vain kahdesti, ja kyse on vieläpä samasta *nyhtää*-verbistä, ja molemmat aineiston lauseet ovat samalta informantilta. Tällöin voi ajatella kyseen olevan myös idiolektisestä piirteestä. Pitemmälle meneviä johtopäätöksiä uskaltaa sen sijaan tehdä kahdesta verbityypistä: kolmitavuisista *ise*-vartaloista sekä *A*-vartaloisista supistumaverbeistä. Ensin mainittuja koloratiiviverbejä (esim. *julukasta, liehkasta, lönttystä*) on naisilla noin viisi prosenttiyksikköä enemmän kuin miehillä. *A*-vartaloisissa supistumaverbeissä sama prosenttiyksikköjen ero miesten hyväksi: heidän koloratiivikonstruktioidensa esiintyy useammin kuin naisilla sen kaltaisia verbejä kuten *juntata, jyrätä, melsketä, puohata, teuhata* ja *tinata*.

9. PÄÄTELMÄT

Yläsavolaista kielenpuhujaa hallitsevat monenlaiset säännöt hänen käyttäessään verbaalista koloratiivikonstruktioita puheessaan. Ensinnäkään hän ei voi käyttää rakennetta puhuessaan muista kuin sellaisista ulkomaailman ilmiöistä, jotka avautuvat näkö- tai kuuloaistille. Näin ollen esimerkiksi mentaalaisia toimintoja ei koloratiivikonstruktioilla ilmaista.

Yleensä yläsavolainen käyttää rakennetta kuvatessaan liikkumista tai paikoillaanoloa, mutta rakenne esiintyy myös äänen tuottamisesta, fyysisistä elintoiminnoista ja jokapäiväisen elämän askareista puhuttaessa. Jokapäiväisen elämän askareistakaan mitkä tahansa visuaalisesti tai auditiivisesti hahmottuvat verbit eivät käy rakenteen pääverbiksi, vaan ryhmän verbejä leimaa maanviljelys elinkeinona sekä metsästys.

Koloratiiviverbi voi kuvata monella tapaa pääverbin ilmaisemaa tekemistä tai olemista. Koloratiiviverbille on löydettävissä rakenteessa ainakin kolme funktiota. Ensinnäkin se voi kuvata pääverbin ilmaiseman tekemisen tai olemisen tempoa eli nopeutta tai hitautta, yleisilmettä. Tämä funktio toteutuu myös olemista ilmaisevissa konstruktioissa. Toiseksi koloratiiviverbi voi ilmaista, mille aistille konstruktion ilmaisema toiminta parhaiten avautuu. Lähinnä kyseeseen tulee kaksi aistia eli näkö- ja kuuloaisti. Kolmanneksi koloratiiviverbi voi ilmaista, onko toiminta yhtäkkistä, kertaluonteista vai pitkään jatkuvaa. Verbeissä on olemassa samalla kertaa läsnä joskus jopa kaikki kolme ominaisuutta: tempo, tiettyyn aistiin suuntautuneisuus sekä ajallinen aspekti.

Koloratiivikonstruktio tuntee yli 30 erilaista yhdistelmämahdollisuutta eri rakenteisten pää- ja deskriptiiviverbien kesken. Yhdistelmille on ominaista kasautuneisuus: esimerkiksi tämän aineiston rakenteista kolmasosa on sellaisia, jotka esiintyvät vain kerran. Tyypillisimmillään rakenteessa esiintyy kaksitavuinen pääverbi ja siihen liittynyt kolme- tai useampitavuinen koloratiiviverbi. Tällainen koloratiivikonstruktio on peräti 70 prosentissa aineiston lauseista.

Valitessaan tietyn pääverbin rakenteeseensa puhuja samalla tekee deskriptiiviverbejä koskevia rajoituksia. Koloratiivikonstruktiossa ei siis ole kyse minkä tahansa ensimmäisessä infinitiivissä olevan (pää)verbin ja minkä tahansa taipuneena esiintyvän (koloratiivi)verbin yhdistelystä, vaan rakenteen muodostusta ohjaavat monet seikat.

Osa näistä seikoista liittyy morfologiaan. Koloratiivikonstruktio pyrkii muotoon, jossa pääverbiä seuraa kolmitavuinen koloratiiviverbi. Kaksitavuiset koloratiiviverbit muutetaankin rakenteessa kolmitavuisiksi esimerkiksi käyttämällä verbin passiivimuotoa, kolmannen

infinitiivin illatiivia tai supiinia. Vain liikkumista ilmaisevien pääverbien kanssa voi koloratiiviverbi esiintyä kaksitavuisessa asussa.

Liikkuminen ja ei-liikkuminen on muutenkin se seikka, joka säätelee rakenteen käyttöä monella tapaa. Esimerkiksi tiettyjen vaihteluserjojen verbit liittyvät yksinomaan vain joko liikkumista ilmaiseviin tai ei-liikkumista ilmaiseviin. Sama seikka koskee samakantaisia koloratiiviverbejä. Pääverbin semantiikka säätelee koloratiiviverbin valintaa äänteelliselle tasolle saakka: liikkumista ilmaisevat pääverbit saavat esimerkiksi tekemisen nopeutta ilmaisevista deskriptiiviverbeistä parikseen äännerakenteeltaan erilaisia deskriptiiviverbejä kuin ei-liikkumista ilmaisevat pääverbit. Näin esimerkiksi nasaalin ja klusiili(e)n yhteenliittymän sisältävä deskriptiiviverbi voi yhdistyä vain liikettä ilmaisevaan pääverbiin (*mennä humputtaa*), mutta *ps*-yhtymän sisältävä vain sellaisiin pääverbeihin, jotka eivät ilmaise liikkumista (*tehdä läpsäyttää*). Kuitenkin esimerkiksi tekemisen nopeutta ilmaisevan *r*-äänteen sisältämät deskriptiiviverbit voivat esiintyä sekä liikkumista että ei-liikkumista ilmaisevien pääverbien kanssa (*ajaa täräyttää, juoda hurauttaa*).

Pääverbin semantiikka säätelee myös sitä, yhdistetäänkö siihen kuulo- vai näköaistiin vetoavaa tekemistä ilmaiseva deskriptiiviverbi. Äänen tuottoa eli jo itsessään auditiivisuutta ilmaisevat pääverbit saavat usein parikseen primaaria onomatopoeettisuutta edustavan deskriptiiviverbin (*kirotap pammaottaa*), kun taas paikoillaan olemista ilmaisevat pääverbit yhdistetään rakenteessa liki aina merkitykseltään näköaistiin vetoavien deskriptiiviverbien kanssa (*olla lösöttää*). Liikkumista ilmaisevissa koloratiivikonstruktioissa koloratiiviverbin visuaalisuus tai auditiivisuus määräytyy sen mukaan, onko liikkuminen tahatonta, kulkuvälineellä tapahtuvaa vai jalan kulkemista. Tahatonta liikkumista ilmaiseviin pääverbeihin yhdistetään onomatopoeettisesti avautuva deskriptiiviverbi (*pudota päsähtää*), samoin myös kulkuvälineellä tapahtuvaa liikkumista ilmaiseviin (*ajaa pöryyttellä*). Jalankulkemista ilmaisevissa koloratiivikonstruktioissa taas esiintyy paljon sellaisia deskriptiiviverbejä, joissa on yhtä aikaa läsnä liikkumisen sekä auditiivinen että visuaalinen puoli (*kävellä lönttästä*).

Koloratiiviverbin semantiikalla puolestaan on suuri osuus siinä, missä järjestyksessä rakenteen verbit lauseessa esiintyvät. Yleensä pääverbi edeltää koloratiiviverbiä, mutta jos koloratiiviverbinä esiintyvä deskriptiiviverbi on semanttisesti suhteellisen tarkkarajainen, se voi helpommin edeltää pääverbiä kuin semanttisesti eriytymättömät deskriptiiviverbit. Liikkumista tai paikoillaan oloa ilmaisevissa koloratiivikonstruktioissa esiintyy koloratiiviverbeinä sellaisia deskriptiiviverbejä, joiden merkitys on suunnilleen sama kuin pääverbin merkitys. Esimerkiksi konstruktiossa *kävellä jorppia* tarkoittaa *jorppia*-verbi nopeasti ja määrätietoisesti

jalan liikkumista, mutta konstruktiossa *virkata sätkäyttää* ei *sätkäyttää*-verbi liity sinänsä semantiikaltaan pääverbiinsä virkkaamiseen. Tästä syystä koloratiiviverbi edeltää pääverbiä etenkin liikkumista ja paikoillaan oloa ilmaisevissa lauseissa.

Koloratiivikonstruktio esiintyy yleensä lauseenloppuisessa asemassa. Joissakin tapauksissa asema johtuu temaattisista seikoista eli lauseen alkuun on siirretty ennestään tutut elementit. Useimmissa tapauksissa kyse on kuitenkin fokusoinnista ja nimenomaan puhujan halusta painottaa koloratiivikonstruktioita lauseessaan. Onhan rakenteen tehtävä elävöittää puhetta, ja puhuja vahvistaa koloratiivikonstruktion painoarvoa jättämällä sen viimeiseksi konstituentiksi lauseessaan, kuin ”sokeriksi pohjalle”. Koloratiivikonstruktion yhteydessä voikin puhua erityisestä ”verbikliimaksista”.

Myös sillä on sanajärjestyksen kannalta merkitystä, millaisia muut lauseessa esiintyvät jäsenet ovat. Koloratiivikonstruktion etisessä asemassa voivat esiintyä objektit ja adverbiaalit yhtä poikkeusta lukuunottamatta: illatiivi- ja allatiivimuotoiset adverbiaalit esiintyvät lähes aina koloratiivikonstruktion jäljessä. Kyse on näissä tapauksissa useimmiten liikkumista ilmaisevien verbien saamista valenssiadverbiaaleista.

Se seikka, ilmaiseeko pääverbi liikkumista vai ei-liikkumista, nousee siis keskeiseksi koloratiivikonstruktion rakennetta ja esiintymistä lauseessa määrääväksi tekijäksi. Konstruktiota käytetään lisäksi eniten juuri liikkumista ilmaisevissa lauseissa. Piirre on niin merkityksellinen, että rakenne on todennäköisimmin syntynyt juuri liikkumista ilmaisevien verbien yhteyteen. Ei-liikkumista ilmaisevat konstruktiot olisivat näin ollen myöhäsyntyisiä, eikä niiden rakenne ja esiintyminen ylittäisi siksi liikkumista ilmaisevien verbien tasolle.

Koloratiivikonstruktion käyttöä säätelevät kielenulkoisina muuttujina informantin ikä ja sukupuoli. Rajoittuneimpia rakenteen käytössä ovat vuosina 1900-1950 syntyneet informantit. Tutkimusaineiston informanteista tästä ryhmästä suurin osa on syntynyt 1930- ja 1940-luvun vaihteessa, joten heidän kielensä voi katsoa edustavan keski-ikäisiä murteenpuhujia. Heillä esiintyi vähiten erilaisia verbityyppejä, mutta heidän rajoittuneisuutensa korostui etenkin rakenteen leksikaalistumisena ja fraasiutumisenä. He käyttävät *mennä jolkuttaa* -tyyppistä rakennetta, jossa rakenteen verbit vain hyvin harvoin muuttavat paikkaa eivätkä juuri koskaan saa määritteitä väliinsä.

Aineiston vanhimmat ja nuorimmat informantit käyttävät pitkälti samankaltaisesti koloratiivikonstruktioita, joten rakenne ei ole sadan vuoden kuluessa mitenkään radikaalilla tavalla muuttunut. Joitakin eroja toki löytyy: jokapäiväisen elämän askareista eivät nuorimmat informantit puhu niin paljon kuin isovanhempansa, ja supistumaverbit ovat jäämässä pois niin

rakenteen pääverbeistä kuin koloratiiviverbeistä. Nuorimmilla informanteilla rakenne näyttää kuitenkin olevan hajoamassa osiin, sillä heillä koloratiiviverbin ja sitä seuraavan pääverbin väliin saattaa työntyä kokonainen määritteiden ketju (esim. *Työ läpsäyttiä sittä jonkus saavviienkympin tilin tehäs siitä*). Nuorimmilla informanteilla rakenne ei siis suinkaan ole mikään fraasinomainen verbiliitto.

Yleispiirteenä sukupuolen vaikutuksesta koloratiivikonstruktion käyttöön voi sanoa, että naiset ovat kautta linjan huomattavasti kapea-alaisempia ja varovaisempia rakenteen käytössä kuin miehet. Naisten käyttämät koloratiivikonstruktion variantit ovat useimmiten mahdollisimman lähellä prototyypistä *kävellä jupittaa* -varianttia, kun taas miehet poikkeavat sivupoluille rakenteen päävariantin väylältä. Naiset eivät suosi mitään sellaista varianttia, jota ei löytyisi miehiltä, mutta miehillä puolestaan on käytössä useita erityyppisiä naisille tuntemattomia variantteja. Tämä seikka koskee niin rakenteen semanttisia kuin muoto-opillisia variantteja: naiset eivät profiloidu koloratiivikonstruktioidensa takaa, vaan tyytyvät käyttämään neutraalimpia verbiyhdistelmiä.

Työ pyrki löytämään niitä seikkoja, jotka ohjaavat yläsavolaista hänen sisällyttäessään lauseeseensa koloratiivikonstruktion. Työ ei siis pyrkinyt etsimään vastausta siihen kysymykseen, miksi koloratiivikonstruktiota käytetään. Savolaismurteiden rikas deskriptiivinen sanasto kun elää ja voi hyvin koloratiivikonstruktioiden ulkopuolellakin. Se, miksi kielenpuhujia saattaa eri yhteyksissä käyttää ilmauksia *Reeti mennä jorppii* ja *Reeti jorppii*, ei selviä tämän kaltaisesta aineistosta, eikä mielestäni selity pelkällä koloratiivikonstruktion affektiivisuudella.

LÄHTEET

Painetut lähteet:

- Anttila, Raimo 1976: Affektiivis[-deskriptiivis-onomatopoeettis]ten sanojen asema kielen merkityssysteemissä. Vir. 80.
- Eskelinen, Unto 1985: Kieljkiärylöetä. Savolainen sanakirja. 1. Painos. Kustannuskiila Oy, Kuopio.
- Hakulinen Auli – Karlsson, Fred 1979: Nykysuomen lauseoppia. SKS:n toimituksia 350. Gummerus, Jyväskylä.
- Hakulinen, Lauri 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Keuruu.
- Hakulinen Lauri 1926: Kieli ja sukupuoli. Ilmestynyt sarjassa Valo 1926: A 45. Ks. Laitinen, Lea 1988.
- Häkkinen, Kaisa 1990: Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa. Tietolipas 117. SKS, Pieksämäki.
- Ikola, Osmo – Palomäki, Ulla – Koitto, Anna-Kaisa 1989: Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia. SKS, Helsinki.
- Itkonen Erkki 1966: Kieli ja sen tutkimus. Wsoy, Helsinki.
- Kohtamäki, Ilmari 1936: Sanastajan havaintoja tyyliseikoista. Vir. 40.
- Koistinen, Merja 1981: Deskriptiivinen sanasto ulkoisen todellisuuden kielellisenä hahmotusmallina valtimon Sivakan murteessa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
- Korhonen, Mikko 1994: Kielen synty. Toinen painos. Wsoy, Juva.
- Laaksonen, Kaino – Lieko, Anneli 1992: Suomen kielen äänne- ja muoto-oppi. 2., korjattu painos. Oy Finnlectura Ab, Loimaa.
- Laitinen, Lea (toim.) 1988: Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä. Yliopistopaino, Helsinki.
- Larjavaara, Matti 1995: Savon -(n)nA-supiini. Teoksessa Murteiden matkassa (toim. Marjatta Palander 1995). Juhlakirja Alpo Räisäsen 60-vuotispäiväksi. Joensuun yliopiston humanistinen tdk.
- Latvala, Salu 1899: Lauseopillisia muistiinpanoja Pohjois-Savon murteesta. Suomi III 17:2.
- Leskinen, Heikki 1991: Vieläkö nuoret *murisevat?* – Huomioita onomatopoeettisten sano-

- jen tuntemuksesta ja tulkinnasta. Virittäjä 1991.
- Lyytikäinen, Erkki – Rekunen, Jorma – Yli-Paavola, Jaakko 1989(toim.): Joka päivä on murre uus. Sata pitäjää sata kertojaa. SKS:n toimituksia 495. Gummerus. Jyväskylä.
- Nuolijärvi, Pirkko 1986a: Kieliyhteisön vaihto ja muuttajan identiteetti. SKS. Jyväskylä.
- Nuolijärvi, Pirkko 1986b: Kolmannen sukupolven kieli. SKS:n toimituksia 436. Mänttä.
- Nuolijärvi, Pirkko 1992: Naisten kielet: nouseva ja laskeva vesi, rajaton tila. Teoksessa Yhteiskunta muuttuu – kieli muuttuu. Yli-Vakkuri Valma ym. (toim.). Nykysuomen seuran 10-vuotisjuhlakirja. WSOY. Juva.
- Ns = Nykysuomen sanakirja 1978. Kuudes painos. WSOY. Juva.
- Palm, Matti 1966: Deskriptiiviverbiemme kompositioista. Vir.
- Paunonen, Heikki 1982: Muuttuvat puhe-suomen muodot. Teoksessa Kouluikäisten kieli, toim. Maija Larmola. Tietolipas 88. SKS. Pieksämäki.
- Ruoppila, Veikko 1934: Muutamia piirteitä puheesta. Virittäjä 1934.
- Ruoppila, Veikko – Soutkari, Pentti 1968: Suomalainen murrelukumisto. SKS:n toimituksia 261. Tampere.
- Rytkönen Ahti 1937: Koloratiivinen konstruktio. Vir.
- Rytkönen, Ahti 1940: Itämerensuomalaisten tm-sanojen historiaa. Kielentutkimuksen työmaalta III. Gummerus, Jyväskylä.
- Sarvas, Leena 1980: Lapinlahden murretta. Suomen kielen näytteitä numero 9. Helsinki.
- Sivula Jaakko 1989: Deskriptiiviset sanat. Teoksessa Nykysuomen sanavarat (toim. Vesikansa, Jouko). WSOY, Juva.
- Suojanen, Matti K. 1982: Koululaisslangista. Teoksessa Kouluikäisten kieli, toim. Maija Larmola. Tietolipas 88. SKS. Pieksämäki.
- Suomen kansan murrekirja, 1945: II Itämurteet. Julkaiseet Kotikielen seura ja sanakirjasäätiö. WSOY. Porvoo.
- Ullman Stephen 1972: Semantics. An Introduction to the Science of meaning. Oxford.
- Vesikansa, Jouko 1978: Johdokset. Nykysuomen oppaita 2. Wsoy, Porvoo.
- Vir. = Virittäjä. Kotikielen seuran aikakauslehti. Helsinki.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Painamattomat lähteet:

Lappalainen Jukka: Tekeillä olevan Ylä-Savon murteen sanakirjan aineisto.

Muoto-opin kokoelmat.

Lauseopin arkisto.

Saara Luttisen muistiinpanot Ylä-Savon alueen verbaalisesta koloratiivikonstruktiosta 1998-99.

Suullinen tiedonanto:

Pennanen Jouko, Ylä-Savon Talousalueen liitto ry:n toiminnanjohtaja. Puhelinkeskustelu

28.11.2000

Lauseet, joiden lähdettä ei erikseen ole merkitty, ovat pro gradu -työn tekijän vuosina 1998-1999 keräämiä.

Lauseiden jäljessä on ilmoitettu informanteista seuraavat tiedot

- 1) Nimikirjaimet
- 2) sukupuoli (m/n)
- 3) syntymävuosi

Lapinlahti

- 1) Se ol leheessä minä luvun, tapletit anto, kohta kuoltaj jyrähti se ukko. AH
- 2) No ee mittääs se [ukko] ol männät torrittanna navettaan kahtommaan.
- 3) Märkee lunta sattool luhosti oekkeen.
- 4) Minä neovon että ee, kun niin kaoval luhostaa voan kävelläk kun se löyttyyj ja...
- 5) Se [kurki] ol aena ronkinna siellä metässä ehtiä marjoo ja vaekka mitä.
- 6) Se [kurki] päsähtää puotam mihin sattuu, semmonen se on ku ilimalaevae.
- 7) Isävaenoo ol ollum metällä ja se ol mehtämies, ja se ol oravata ampuat tellennä ja sittä tullu toenen ukko...
- 8) Ukko kävelläk tonnotellut tuolla missä tahhaam pellolla ja niityllä ja tiellä.
- 9) On se muuva akkai tehäl lätkäyttännä sisiliskon.
2-9 TP, m, 1885 (Lauseopin arkiston kokoelmat)
- 10) Ne, ne om mikähäm mitenniin sannoo, eehän sillä oop paljom muuta merkitystä. Mikähän sannoo sen tietosam mukkaan ni, sannoop paokaottaa aena toenej jo sannoo siihev vasten.
- 11) Eehän, ne, jos ois niinkun tämä pöötä että seistä tököttää nuinikkäästi.
- 12) Miehennii, tuolla kun kovastit tuuloo ni kuatook kämmäöttää, puskoo se tuul, vaikka ei nää.
- 13) Myö oltasii, herra ihmek ku myö oltasiin pahakurisia, myös sem mukkaan sitte elleem melskettässiin mitä (se) sieltä antaa.
10-13 AH, m, 1872 (Suomen kielen näytteitä -sarja: Lapinlahti)

Vieremä

- 1) Kun äitivainoosta jäen niin juoksentelij ja kerjätap pöllyytin
- 2) Nii se ol eukko viijjä hympytellyt tyttöö helemassa
- 3) Ei kun tuikit lapsen suuhuv voa ja (resto) hyssytellä istuiles siinä sängyssä sitä ja ja tällätä...
- 4) Kun otak kahvikuppim maetoo ja pikkulusikka kättee ja alas syöttööt töpöttee...
- 5) Eei yhessäkkääät talossa pijetty kuvallisesti yötä muuta kuv viskattii hevoselloimi rekkeej ja kiittäap pöllytetti
1-5: JN, Lauseopin arkisto

Kiuruvesi

- 1) Ompahan niitä vaevoja vua, siinähan tuota om männär rehjottanna AR, n, 1900
- 2) Juoks ihan kum pikku poekanej ja sittek kuatuam mätkähti
- 3) Ni sitte kun ne ser ruumiin kansat tullar rympyttänneet
- 4) Ja se [kirkonkello] sillon, puotam mulskahtanna ja,
- 5) Ja se on se ukko riihen katolla kouhottanna ollas sitte
- 6) Piä ollun nuin tuonneppäej ja jalat vipottanna olla ovveempäe
2-6: SH, n, s. 1886 (Muoto-opin arkiston kokoelmat)
- 7) Oi se mukava vuaj juostar repottoo aena kun ne käski [pienää poikaa asioille] ET, m, 1900 (Muoto-opin arkiston kokoelmat)
- 8) On ne keppeitä, ee ne linkuta kun ne männäh humputteloo [hirvet]. AK m, 1968
- 9) Siellä on pöötä korrena, Kirsi on laettanna, eeköhän männä ja syyvvar rytkäytetään poes. TP m, 1968
- 10) Talavella kul lumi vaimentaa nuita ääniä, ni kävelläh hönttyytin tuohon tielle, heti meinasin jäähä [auton] alle. SK n, 1963
- 11) Minä vaan istual louhotan, en tiäm mitä tässä ossois tehä. AL n, 1967
- 12) Heinänsiementä siinä tuota nopeesti lapiojjah humputin. ML n, 1963
- 13) Se on olluv Venäjällä töissä, jottain se Pentti söhläs puhua. EK m, 1935
- 14) Suottaham minä sitte istuav vojotan! KK, m, 1946
- 15) Sen ois pitäny olla niin kokopäivätoimista, männäl liehkasta tuolla koko aijan, en ois jaksanu. RL, n, 1974
- 16) Entäpä jos myö kaikki vaan nopeesti valamistuttaaj ja männäp pyrähettään naimissiin. SL, n, 1974
- 17) Pitäsköhän sitten lähtee kävellä lomsimmaan? (subjektina puhuja) SL, n, 1974
- 18) Ethän sinä mittään tehny kuv vuam muatal luhnotit. SL, n, 1974
- 19) Ei mallannakkaan tullas sisälle, lähti kävellä julukkasemmaam pihhaan. HK, n, 1942
- 20) Kissa nuollal liputtaa tuota koiroo. AK, m, 1968
- 21) Renki ol sanonna isännälle, että jos ois olluk kolomas rihi niin ois puijjan napsautettu sekkii. EK, m, 1935
- 22) Joo, sitte se [aviomies] sieltä rattorilla tullam mykertää. HK, n, 1942
- 23) Nyt tullaj jyree [mies traktorilla]! HK, n, 1942
- 24) Minä keitän ne [luut], kum minä kävellä lötöstelen, lähen tuonne jälle. HK, n, 1942
- 25) Sinä pierastaj jysähytit! AK, m, 1968
- 26) Se [kissa] ee Erkim mukkaal lähem millonkaa, mutta nyt jupitti kävellär riihelle asti. HK, n, 1942
- 27) Pitäsköhäm pannar ruuna aesoij ja sillä käyvvä ajjoor rötkyttelemässä AK, m, 1968
- 28) No ee kun kävellä linttasim putkollaan. ET, m, 1958
- 29) Nyttii tullam mutustel tuolta laolta likakenkinneen. HK, n, 1942
- 30) Sev verran että rattorin kohalla mutkah heittäävät ja jupittaavat männä etteempäen. SK, m, 1961
- 31) Reeti [koira] ajjoom muksutti sitä jänistä. AK, m, 1968
- 32) Nii en tiä, kun se [aviomies] yöllä monesti valavook kötköttää, ee selevii uamalla ylös. ML, n, 1942
- 33) Eilennii [aviomies] istual luhjotti tässä ja sano että tuossa se ois tallim paekka. HK, n, 1942

- 34) Pappi jo sano Jopille, että sua sitä istuakkii, mutta se eeku seistäp pojotti. SK, n, 1963
- 35) Siinä se ite matamikkii tohottaa oikein ollak kuvassa. SK, n, 1963
- 36) Minä koeti' ajjoo sitä [koiraa] ylös, mutta se eeku muata äjötti siinä sitterissä. SK, n, 1963
- 37) Tunnij jono ollan napottanna tapanina peltohovvii! RL, n, 1974
- 38) Tämä mieskö [3-v poika] se pissiäl luirautti? AK, m, 1968
- 39) Näkköökö ne pojat mittään kum minä seestäp pojotan tässä eessä? SK, m, 1960
- 40) Kukahal lie urheilullu, on tästä jupittanna kävellä [nainen omista jäljistään lumisella tiellä]? HK, n, 1942
- 41) Taksi tuli ja hyvin sillai istuat töllötti autossa [taksikuski]. HR, m, 1959
- 42) Työkö ootta juuvvar rullittanna koko korin [kaljakorin]? HR, m, 1959
- 43) Anja sano, että minä voil lähtee viemäjä ja niihhäm myö männäh hurrautettiin kottiin. HR, m, 1959
- 44) Tämäm minä osasi arvata, tämä [miespuolinen ystävä], ni, lyyvväj jytkäytti [puhujaa]. HR, m, 1959
- 45) Se soittooh hurrautti, minä olim puhelimessa siinä. HR, m, 1959
- 46) Sieltä se [koira] sitted tulla urri. MM, n, 195?
- 47) Jos minä siitä [talosta] hyväh hinnan suan niim minä sen korrautam myyvvä. EK, m, 1935
- 48) Koskejoelle oel Osmangilta asti laukatak hujjauttanna se ruuna. EK, m, 1935
- 49) Tapellan nyhtääkö ne siellä [ravintolassa] nykyään? AK, m, 1968
- 50) Katotaam missä sinä jorpit kävellä äsken. AK, m, 1968
- 51) Mukava ois ajjoot tinata [autolla] vaekka pitempikkii matka. AK, m, 1968
- 52) Yrjøj ja Mairen kanssa olivat juuvvak killittäneet tätä ja vähäj jättäneet mullep pullompohjalle. SL, n, 1974
- 53) Ossooko se Liisa jo tänne soittoot tärryyttöö? EK, m, 1935
- 54) Ja kun katoin niim petäjäl latvassa jo männär ramus [kissa]. HK, n, 1942
- 55) Arvooppa, mitä oes tapahtunnu, jos oisin tehnä niinku käskit ja sillä kelekalla ajjoor rommuuttannu?
AK, m, 1969
- 56) No niin, minä lähen kävelläl lönttäsemään. HK, n, 1942
- 57) Siellä oel sairas lehmä yöllä kuollaj jytkähtännä. EK, m, 1938
- 58) Ja minun sylliin karmuil hyppiä [kissa] YL, m, 1938
- 59) Kirsti ee uskonu, kum minä sanoin että minä virkatas sätkäytin [neuleen] ML, n, 1942
- 60) Se mies se käyvväj junttas navetalla. PA, m, 1970
- 61) J.H. se posottaa olla Miamissa. PA, m, 1970
- 62) Niemisellä [tunnettu urheilija] alakaa nyt nousukaus, se om pari vuotta ollal lösöttänny. PA, m, 1970
- 63) Oliham meillä se yks lehmä, jota nyhettiil lypsee. AK, m, 1968
- 64) Se kehuar retostaa niitä aatoja, vaikka ee oes aihetta. AK, m, 1968
- 65) Osas se [koira ajaa jänistä], ja toener ressukka [hitaampi koira] ajjoom möykytti takana. AK, m, 1968
- 66) Siinä hulukutel kävellä [osittain halvaantunut mies] uunin ympärillä. LH, n, 1956
- 67) A. K:han se kuluki aena hautajaissa - - [puhujaa kuuntelee keskustelukumppania tovin ja jatkaa] ---
niih humputti kulukee. LH, n, 195?
- 68) Sieltä vanahoja akkoja humputti tulla potkurin kanssa. ML, n, 1942
- 69) Kyllä ne itkeep puohasivat tihkipiätään! VL, m, 1914

- 70) Oon aatellu astuttoo lehmät tuolla sonnilla, tuo vuan sinäkii tuohon niin antaa tuon [sonnin] hypätär rommauttaa. YR, m, 1938
- 71) Sehäm [nainen] mötkötti olla kolome kuukautta pois töistä. ML, n, 1942
- 72) No vähäm piästä kehuar ryskytän sinua! AK, m, 1968
- 73) Niim minä katoin kun se [vikuri hevonen] männät teuhas tuossa tiellä. EK, m, 1935
- 74) Se [mies] ajo sillä hevosella ja haukku sitä suvuttomaks, [naurua] noituap purritti. EK, m, 1935
- 75) Minä luulen että se sillä orilla surrauttelloo ainakiin niitä omia tammojaan astua. AK, m, 1968
- 76) No Saara, neljänteen [lähtöön] pässäytä sannoo sinä nyt viimenen rasti. SK, m, 1960
- 77) Se Ahti pörryyttellöö minusta kohta ohi ajoo, pittäähän se minunnii suaha uus kelekka. PA, m, 1970
- 78) Työ läpsäyttii sittä jonku saanviienkymppin tilin tehä siitä. AK, m, 1968
- 79) En ihmettele, jos se on lupsauttanna sannoo puoltoistatuhatta hehtaarille. AK, m, 1968
- 80) Minnoon tympäynnä hiihtoon, minä oon jupittannu suksella koulussakkii kulukee, että se loppu siihen sitte. AK, m, 1968
- 81) Ahti vielä muatar röllöttää eikä tiijjä, että myö ollaaj jo Kouvolassa kohta. AK, m, 1968
- 82) Ajattelim minä sillä omalla lämpösellä täräyttää Vieremällä ajoo. TP, m, 1968
- 83) Se ajoor rönnnytti kirkolta humalassa. VL, m, 1910
- 84) Ne oli talon ostoor rätkäyttännä. RL, n, 1974
- 85) Se ol kiikkustuolissa istunnaj ja nielasta kotkauttanna sitte. PL, m, 1965
- 86) Yks rouva tuossa kylällä huikuttel sauvvoin kansam männä. EK, m, 1935
- 87) No ee tuo Reeti voek kovin kippee olla, kun nyttii jorppii tuolla männä ihan toemessaan. SL, n, 1974
- 88) Niim männät tuppasoo [koira]. EK, m, 1935
- 89) Sinä valahellam mylykytit, että em pystyk kahtommaan. AK, m, 1968

Nilsiä

- 1) Ja se kum pit kolojap puhtaaks vielä ja sittes semmosella viululla sitä kitkutelttiin sahatap poekki.
- 2) Ja se kun se pitkä puu sinneh hankkeej jutkahti kuatuan ni siinäpä sitä olliit toesinnaam perkkoomista...
- 3) Nythän ne koneet hyl... hylykyttellöö ne laovat tehä...
- 4) Ni sepät nalakuttel takkoon ne eihän ne niih hyvijä ollunna eikä niitä niin siroja soanna...
- 5) Ja, se siitä kirotap pammaottanna sitt- että no sekö keles sitä repäs
- 6) Nim poeka sannoov veäntännä siihe jotta eehän nuo os suanuk kum...
- 7) Ja sitähän sitä salloo sieltä pyy... pyyteen nuijattiin sitte aena
- 8) Ja ne tosellem puoler rannah hilanneet sen sittej ja ne ol jottiip pijot, iltamat jossa ne huastoo peohasivat kum minä kierrin sitte siihen...
- 9) Jotta lehmä hyp... nous, ylös siitä ja sillä- eij- olluk kun, kolomella jalalla könttäs vuan männäj ja se ol pitännä se lehmä lopettoos sitte.

1-9:KR, s. ennen vuotta 1900, Lauseopin arkiston kokoelmat

Keitele

- 1) Se sen kievarin hevoset ne juosta kitkuttel, Eino Mikkonen, synt.1895 (Joka päivä on murre uus, s.53)
- 2) Sitruunam puristaj ja siihel laitan vettä - ee mulla nyt oo sitruunata - ja juuvvah hurrautan sen siltään.
MP,n,1922
- 3) Kootajärvellem mäntiin, siellä männäv viuhotettiin kuule. MP, n, 1922
- 4) No, nyt se pallaah hurottaa. MarP, n, 1935
- 5) Se ov vaari soutooh hupittannu, järve yli yöjalakaan. MarP, n, 1935

Iisalmen mlk:

- 1) Se anto syyvväj ja sittenhän minä juostap pyristin sinne Otramäkkeej ja hevose' ehtimisseej ja... KV, m, 1876
- 2) Nim paljaej jaloen siellä kun tarsittiin sittek kynteek ku kenkijä... – kyllä mulla kengät ol va' er raskinna niitä pitteek kuv virsuja pit pittee van niitä ee pellolla passanna kun se oes hiekka hanganna veriseks jalat – nim paljaej jaloen vuan siellä. KV, m, 1876)
1-2: Lauseopin arkiston kokoelmat

Maaninka:

- 1) Se voal lenteep pouhottelloo. A.R. s. 189? (Suomalainen murrelukemisto, s.108)
- 2) Tämä litamattoin homma o' eri asijata että, mikä heillä om merkitys siitä että sillälaela männäj jyrätää ja taevalta tehää. OJ, m, haast. 1938 (Suomalainen murrelukemisto, s.111)
- 3) Sehäh [mies] hiihteem muklitti aikonnaan tosi kovasti. ME, m, 1968
- 4) Kaks vuotta olivat naimisissa ja sitte erotap päksähtivät. ME, m, 1968

Sonkajärvi

- 1) No, oluvevviestä lyöp sillä korttelilla leokaan, että juo nyt, niin se koatuak kemahtaa paekalla [kuollut vanha nainen]. Puhujan ikä ja sukupuoli tuntematon, haastateltu vuonna 1895, (Salu Latvala 1899: Lauseopillisia muistiinpanoja Pohjois-Savon murteesta s. 69)

PÄÄVERBI	KOLORATIIVIVERBI	LAUSE
ajaa	muksuttaa	31KV
ajaa	möykyttää	65KV
ajaa	pöryyttellä	78KV
ajaa	romuuttaa	55KV
ajaa	rönyyttää	83KV
ajaa	rötkytellä	27KV
ajaa	tinata	51KV
ajaa	täryyttää	81KV
ampua	telletä	9L
astua	surautella	74KV
elää	melsketä	15L
erota	päksähtää	4M
etsiä	ronkia	7L
haastaa	peuhata	8N
hiihtää	muklittaa	3M
hyppiä	karmuilla	58KV
hypätä	romauttaa	70KV
istua	luuhottaa	11KV
istua	luhjottaa	33KV
istua	töllöttää	41KV
istua	vojottaa	14KV
istuilla	hyssyttellä	3V
itkeä	puohata	69KV
juoda	hurauttaa	2KE
juoda	killittää	52KV
juoda	rullittaa	42KV
juosta	kitkutella	1KE
juosta	pyristää	1I
juosta	repottaa	7KV
kaataa	kämäyttää	14L
kaatua	jutkahtaa	2N
kaatua	kemahtaa	1S
kaatua	mätkähtää	2KV
kehua	retostaa	64KV
kehua	ryskyttää	72KV
kerjätä	pöllyyttää	1V

kiittää	pöllyyttää	5V
kirota	pamauttaa	5N
kulkea	humputtaa	67KV
kulkea	jupittaa	80KV
kuolla	jyrähtää	1L
kuolla	jytkähtää	57KV
kyntää	tarsia	2I
kävellä	hulkutella	66KV
kävellä	julukasta	19KV
kävellä	jupittaa	26KV, 40KV
kävellä	linttasta	28KV
kävellä	lompsia	17KV
kävellä	luhostaa	5L
kävellä	lönttästä	56KV
kävellä	lötöstellä	24KV
kävellä	hönttyyttää	10KV
kävellä	jorppia	50KV
käydä	juntata	60KV
lapioida	humputtaa	12KV
laukata	hujauttaa	48KV
lentää	pouhatella	1M
lypsää	nyhtää	63KV
lyödä	jytkäyttää	44KV
maata	luhnottaa	18KV
maata	röllöttää	82KV
maata	äjöttää	36KV
mennä	huikutella	86KV
mennä	humputella	8KV
mennä	hurauttaa	43KV
mennä	jorppia	87KV
mennä	jupittaa	30KV
mennä	jyrätä	2M
mennä	köntätä	9N
mennä	liehkasta	15KV
mennä	pyrähtää	16KV
mennä	ramuta	54KV
mennä	rehjottaa	1KV
mennä	teuhata	73KV
mennä	torrittaa	2L

mennä	tuppasta	88KV
mennä	viuhottaa	6KE
myydä	korauttaa	47KV
nielaista	kotkauttaa	85KV
noitua	purrittaa	74KV
nuolla	liputtaa	20KV
olla	kouhottaa	5KV
olla	lösöttää	62KV
olla	mötköttää	71KV
olla	napottaa	37KV
olla	posottaa	61KV
olla	tohottaa	35KV
olla	vipottaa	6KV
ostaa	rätkäyttää	84KV
palaa	hurottaa	3KE
pierasta	jysähyttää	25KV
pissää	luirauttaa	38KV
pudota	päsähtää	8L
pudota	mulskahtaa	4KV
puhua	söhlätä	13KV
puida	napsauttaa	21KV
pyytää	nuijata	7N
sahata	kitkutella	1N
sanoa	lupsauttaa	79KV
sanoa	paukauttaa	12L
sanoa	päsäyttää	76KV
sanoa	vääntää	6N
sataa	luhostaa	4L
seistä	pojottaa	34KV, 39KV
seistä	tököttää	13L
soittaa	hurauttaa	45KV
soittaa	täryyttää	53KV
soutaa	hupittaa	4KE
syödä	rytkäyttää	9KE
syöttää	töpöttää	4V
takoa	nalkutella	4N
tapella	nyhtää	49KV
tehdä	hylkytellä	3N
tehdä	läpsäyttää	78KV

tehdä	lätkäyttää	11L
tulla	humputtaa	68KV
tulla	jyrätä	23KV
tulla	mutustella	29KV
tulla	mykertää	22KV
tulla	rympyttää	3KV
tulla	urria	46KV
valehdella	mylkyttää	89KV
valvoa	kötköttää	32KV
viedä	hympytellä	2V
virkata	sätkäyttää	58KV

KOLORATIIVIVERBI	PÄÄVERBI	LAUSE
huikutella	mennä	86KV
hujauttaa	laukata	48KV
hulkutella	kävellä	66KV
humputella	mennä	8KV
humputtaa	kulkea	67KV
humputtaa	lapioida	12KV
humputtaa	tulla	68KV
hupittaa	soutaa	4KE
hurauttaa	juoda	2KE
hurauttaa	mennä	43KV
hurauttaa	soittaa	45KV
hurottaa	palaa	3KE
hylkytellä	tehdä	3N
hympytellä	viedä	2V
hyssytellä	istuilla	3V
hönttyyttää	kävellä	10KV
jorppia	kävellä	50KV
jorppia	mennä	87KV
julukasta	kävellä	19KV
juntata	käydä	60KV
jupittaa	kulkea	80KV
jupittaa	kävellä	26KV, 40KV
jupittaa	mennä	30KV
jutkahtaa	kaatua	2N
jyrähtää	kuolla	1L
jyrätä	mennä	2M
jyrätä	tulla	23KV
jysähyttää	pieraista	25KV
jytkähtää	kuolla	57KV
jytkäyttää	lyödä	44KV
karmuilla	hyppiä	58KV
kemahtaa	kaatua	1S
killittää	juoda	52KV
kitkutella	juosta	1KE
kitkutella	sahata	1N
korauttaa	myydä	47KV

kotkauttaa	nielaista	85KV
kouhottaa	olla	5KV
kämäyttää	kaataa	14L
köntätä	mennä	9N
kötköttää	valvoa	32KV
liehkasta	mennä	15KV
linttasta	kävellä	28KV
liputtaa	nuolla	20KV
lompsia	kävellä	17KV
louhottaa	istua	11KV
luhjottaa	istua	33KV
luhnottaa	maata	18KV
luhostaa	kävellä	5L
luhostaa	sataa	4L
luirauttaa	pissää	38KV
lupsauttaa	sanoa	79KV
läpsäyttää	tehdä	78KV
lätkäyttää	tehdä	11L
lönttästä	kävellä	56KV
lösöttää	olla	62KV
lötöstellä	kävellä	24KV
melsketä	elää	15L
muklittaa	hihtää	3M
muksuttaa	ajaa	31KV
mulskahtaa	pudota	4KV
mutustella	tulla	29KV
mykertää	tulla	22KV
mylkyttää	valehdella	89KV
mätkähtää	kaatua	2KV
mötköttää	olla	71KV
möykyttää	ajaa	65KV
nalkutella	takoa	4N
napottaa	olla	37KV
napsauttaa	puida	21KV
nuijata	pyytää	7N
nyhtää	lypsää	63KV
nyhtää	tapella	49KV
pamauttaa	kirota	5N
paukauttaa	sanoa	12L

peuhata	haastaa	8N
pojottaa	seistä	34KV, 39KV
posottaa	olla	61KV
pouhatella	lentää	1M
puohata	itkeä	69KV
purittaa	noitua	74KV
pyristää	juosta	1I
pyrähtää	mennä	16KV
päksähtää	erota	4M
päsähtää	pudota	8L
päsäyttää	sanoa	76KV
pöllyyttää	kerjätä	1V
pöllyyttää	kiittää	5V
pöryyttellä	ajaa	78KV
ramuta	mennä	54KV
rehjottaa	mennä	1KV
repottaa	juosta	7KV
retostaa	kehua	64KV
romauttaa	hypätä	70KV
romuuttaa	ajaa	55KV
ronkia	etsiä	7L
rullittaa	juoda	42KV
rympyttää	tulla	3KV
ryskyttää	kehua	72KV
rytkäyttää	syödä	9KV
rätkäyttää	ostaa	84KV
röllöttää	maata	82KV
rönnyyttää	ajaa	83KV
rötkyttellä	ajaa	27KV
surautella	astua	74KV
sätkäyttää	virkata	59KV
söhlätä	puhua	13KV
tarsia	kyntää	2I
telletä	ampua	9L
teuhata	mennä	73KV
tinata	ajaa	51KV
tohottaa	olla	35KV
tonnotella	kävellä	10L
torrittaa	mennä	2L

tuppasta	mennä	88KV
täryyttää	soittaa	53KV
täräyttää	ajaa	82KV
tököttää	istua	13L
töllöttää	istua	41KV
töpöttää	syöttää	4V
urria	tulla	46KV
vipottaa	olla	6KV
viuhottaa	mennä	6KE
vojottaa	istua	14KV
vääntää	sanoa	6N
äjöttää	maata	36KV

pääverbi	frekvenssi	yleisyys (Ts)	koloratiiviverbit
mennä	15	12	jorppia, jupittaa, jyrätä, hurauttaa, huikutella, humputella, köntätä, liehkasta, pyrähtää, ramuta, rehjottaa, teuhata, torrittaa, tuppasta, viuhottaa
kävellä	12	>60	jorppia, jupittaa, julukkasta, hulkutella, hönttyyttää, linttasta, lompsia, luhostaa, lötöstellä, lönttästä, tonnotella
ajaa	8	>60	muksuttaa, möykyttää, pörrytellä, romuuttaa, rönnyyttää, rötkytellä, tinata, täräyttää
olla	7	1	lösöttää, kouhottaa, napottaa, mötköttää, posottaa, tohottaa, vipottaa
tulla	6	4	humputtaa, jyrätä, mutustella, mykertää, rympyttää, urria

Pääverbien ja koloratiiviverbien yhdistelmämahdollisuudet

LIITE 6

	2-tavuiset A-vartalot <i>nyhtää</i>	2-tavuiset i-vartalot <i>jorppia</i>	Us.tav. A-vartalot <i>jupittaa</i>	3-ja us.tav. le-vartalot <i>humputella</i>	3-tavuiset ise-vartalot <i>liehkasta</i>	Supistuma- verbit <i>söhlätä</i>	yht.
1-tav. <i>juoda</i>	–	–	7	1	–	1	9
2-tav. A-vart. <i>ajaa</i>	1	1	15	3	–	4	24
2-tav. e-vart. <i>juosta</i>	–	2	24	5	2	6	37
2-tav. i-vart. <i>etsiä</i>	–	1	1	1	–	–	3
2-tav. o(i)-vart. <i>sanoa</i>	1	–	7	1	–	–	9
2-tav. U-vart. <i>istua</i>	–	–	10	1	–	2	13
3- ja us.tav. le-vart. <i>kävellä</i>	1	2	5	4	3	–	15
3-tav. ise-vart. <i>nielaista</i>	–	–	2	–	–	–	2
3- ja us. tav. oi-vart. <i>lapioida</i>	–	–	1	–	–	–	1
supistumaverbit <i>kerjätä</i>	–	–	11	1	–	–	12
yhteensä	3	6	83	17	5	13	